

APOKRIF O PREKRASNOM JOSIPU U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Josip Bratulić

APOKRIFI U SREDNJOVJEKOVNOJ KNJIŽEVNOSTI

Shvaćanja srednjovjekovnog čovjeka o književnosti, o njenoj ulozi u društvu i o njenoj svakodnevnoj upotrebi u mnogome su različita od shvaćanja današnjih ljudi. Čovjek srednjega vijeka shvaćao je i primao književnu riječ neposrednije, jer je izgovoreno ili pročitano u njegovu duhovnom poimanju imalo karakter *istine*, a današnji čovjek u književnosti i u umjetnosti općenito, u prvom redu, prihvaća elemente *igre*. Egzistencijalna povezanost književnog teksta sa srednjovjekovnim čovjekom i njegovim načinom života uvjetovala je i određene tekstualne posebnosti: osim liturgijskih tekstova, koji su posvećeni pa se zato i ne smiju mijenjati, svi ostali književni tekstovi, u širokom smislu ove riječi, namijenjeni običnom čovjeku prilagođuju se i prerađuju i jezično i tekstualno. Međutim, *istina* i biblijskog čitanja i satiričkog romana, i pjesme o Isusu i pjesme o pokvarenosti svijeta, *jedna* je istina te književnosti, jer se ova književna riječ prihvaća bez skepse i bez sumnjičavosti.

Od svih elemenata *književnoga* u današnjem shvaćanju najviše se izmijenilo poimanje o autorstvu tekstova. Pojam autorstva danas je u našem istraživanju i ispitivanju književnosti važna i neophodna kategorija u vrednovanju književnih tekstova, dok je u srednjemu vijeku gotovo posve nevažna. Za srednjovjekovnog čovjeka važnost i vrijednost nekoga teksta raste ukoliko je autoritet kome se djelo pripisuje poznatije i priznatije ime u društveno-političkom ili religioznom životu, dok njegove estetske, posebice literarne vrijednosti, redovito, nisu bile toliko relevantne.

U literaturama velikih naroda, posebno ondje gdje je crkvena i svjetovna uprava mogla vršiti utjecaj na širenje ili zabranjivanje pojedinih tekstova, potrebno je bilo neka djela, interesantna čitao-

cima, pripisati kojem velikom imenu: kralju, svecu ili crkvenom učitelju. Priređivači kritičnih izdanja znamenitijih crkvenih ili političkih ličnosti srednjega vijeka i danas su još u neprilici pri utvrđivanju onoga što je neki pisac bez sumnje napisao od onoga što mu se tokom stoljeća tek pripisivalo.

Velik dio srednjovjekovne književne produkcije — koji se našao zajedno s književnim djelima, što su nastala u starom vijeku — živio je svojim posebnim životom: književno se djelo prevodi i prepisuje, skraćuje ili proširuje, dotjeruje ili kvari prema shvaćanjima i književnim ukusima vremena, redaktora ili čak prepisivača. Različiti književni tekstovi kao što su molitve, zaklinjanja, apokrifi i biblijski tekstovi, žitija, legende, čudesa, homilije i govori, pjesme o svecima, isposnicima i znamenitim junacima, ili pak satirički i podrugljivi stihovi, živjeli su u simbiozi, u svojevršnom literarnom zajedništvu, a takav njihov život, čini se, i nije smetao shvaćanjima srednjovjekovnog čovjeka.

Danas starijim i novijim tekstovima određujemo hijerarhiju po kulturno-historijskoj važnosti, sačuvanosti ili tradiranosti — po kategorijama koje su bile relevantne za zaista mali broj ljudi srednjega vijeka. Književna se riječ primala kao neposredna, neopterećena poruka, književnoj se riječi općenito vjerovalo. Posebno je to važno za književnosti malih naroda, gdje se ukusi i tekstovi polako smjenjuju, i gdje se samo jednim dijelom participira u književnim dobrima velikih naroda. Te su književnosti upravo zbog toga zadržale duže vremena tekstove ili čak ostatke pojedinih tekstova koji nam danas izgledaju kao raspršeno očije u moru prohujalog vremena.

Pojedina književna djela, koja danas zovemo apokrifima, rana kršćanska Crkva držala je dostojnima svake pažnje i povjerenja. Ta su djela tokom stoljeća čitana i u crkvi, uzimana su čak za građu pučkih propovijedi i prikazanja, te su tako ušla u narodnu i u folklornu književnost. U hrvatskoj književnosti jedan dio apokrifa nalazimo čak u brevijarima, tekstovima, bolje rečeno zbirkama tekstova, isključivo namijenjenim bogoslužnoj upotrebi. Slično je i u Istočnoj Crkvi gdje su takva djela sačuvana u Minejama, Prolozima i sličnim liturgijskim zbornicima. Stari su crkveni pisci pojedina takva djela poznavali i hvalili, iako ona nisu ušla u kanon svetih knjiga u vrijeme kad se kanon formirao i ustalio (negdje u 4. st.), te su kasnijim zabranama mnogi tekstovi kao *lažni* (grč. *ἀπόκρυφος* — tajan, sakriven; slav. naziv *ložnye k̄nigy* u historijskom i teološ-

kom smislu točnije pogađa kršćanski sadržaj pojma) ili *štetni* bili zabranjeni, »očišćeni«, tj. redigirani i učinjeni bezopasnim za čitanje vjernika, a mnogi, na koncu, istisnuti iz književnosti.

Riječ apokrif već se vrlo rano odnosila na stare poganske knjige, smještene na posebnom, tajanstvenom mjestu u hramu, a iz tih knjiga se čaralo, iz njih su svećenici sticali posebnu, nedostupnu mudrost. I Židovi su vrlo rano počeli upotrebljavati knjige za koje su držali da imaju posebnu moć i vjerovali su da su njihovi sastavljači neki od patrijarha.

Rano kršćanstvo prihvatilo je osnovni kanon svetih knjiga od Židova onako kako je formiran u Aleksandriji (tekst Sv. pisma poznat pod nazivom *Septuaginta*, LXX). Upravo u Aleksandriji su se mijesili zapadni i istočni utjecaji na političkom i kulturnom polju. Tu je i domovina, ili bar rasadište mnogih apokrifa. Četiri evanđelja, škrto i jezgrovito napisana, davala su velik prostor domišljanjima o životu i radu Isusa, Marije i apostola. Pomogla je tome i živa kršćanska tradicija, te je sve to pogodovalo rascvatu ove vrste književnosti, pa su tako nastala evanđelja djetinjstva, tj. doživljaji Isusovi u mladosti, razna apokrifna djela apostolska, tj. doživljaji bliskih Isusovih suradnika, život njegove majke Marije i slično. Od kršćanske rane tradicije do novog vremena — dakle u dugom trajanju stoljeća — ova je književnost našla pogodan prostor za najraznovrsnije uzlete čovjekove mašte. To je u prvom redu težnja za znanjem o dalekim narodima, o narodima vrlo pitomim, ali i o ljudožderima, tu je i želja za dalekim putovanjima po moru uz pomoć duhovnih sila, čudnovati letovi po zraku, opisi čudovišta (zmajevi, ogromne ribe, strašne životinje), tu se sreću ljudi neobične dobrote i blagosti, koji mogu krotiti i smirivati najkrvoločnije životinje, nailazimo, na koncu, na čudan isposnički život pustinjaka, na neobične duhovne moći svetaca i kraljeva.

Književno-izražajna potreba srednjovjekovnog čovjeka da sluša i doživljava u mašti velika i značajna djela, da se otisne na duga i opasna putovanja u nepoznati svijet, moguće samo u bajkama, zadovoljena je ovom lektinom i ovakvom književnom produkcijom. Legende i apokrifi izvršili su ulogu novele i romana u ranom srednjovjekovnom evropskom razdoblju pismenosti i književnosti. Uostalom i klasična, grčka i rimska književnost, ima dijelova i opisa zгода za koje bi teško bilo reći da su se ikad dogodile. U tim i takvim

djelima pokazuje se više autorov stav prema nekim problemima i ličnostima, krije se autorovo nastojanje da čitalac dobije sliku pune života i ljudskosti opisanog lika, a ne samo mrtvu historijsku objektivnost izvještaja.

Značaj koji su srednjovjekovni tekstovi imali za narodnu književnost i folklor teško je do kraja odrediti. Pojedine preživjele poganske teme i tradicije uklapale su se i stapale s novim kršćanskim vjerovanjima u cjelovitost mišljenja i rasuđivanja srednjovjekovnog čovjeka. Izgovorena riječ iz knjiga — a one su dugo vremena bile nedostupne i tajanstvene, budući da je malen broj bio onih koji su bili upućeni u tajnu čitanja i razumijevanja pročitanaoga — bilo je nepovredivo i neposredno vrelo duhovnog bogatstva života i doživljavanja.

Zato je teško, upravo nemoguće, odrediti granice, domet i važnost pojedinih srednjovjekovnih tekstova u izgrađivanju svijesti o svijetu, čovjekovoj sudbini i budućnosti kao i istražiti ulogu ove književnosti kao sociološke pojave. Tradicija književnih predanja nije se nikad slomila tako da bi dojučerašnji svijet bio potpuno i bez ostatka potopljen. Bezbrojni svjetovi: mitološki, biblijski, orijentalni, srednjovjekovno-legendarni žive i danas, i pored nas i u našoj sredini i svijesti, iako to na prvi pogled ne možemo uvijek vidjeti i spoznati.

BIBLIJSKA PRIPOVIJEST O PREKRASNOM JOSIPU U SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Starozavjetna priča o Josipu nalazi se u knjizi *Postanja* (lat. *Genesis*) od 37. do 49. poglavlja, osim poglavlja 38. u kome se iznosi povijest Judine obitelji: o grijesima Hera, Onana, Jude i Tamare. Cijela se priča sastoji od 392 stiha, ali njena dramska napetost opada već iza 303 stiha, dokle obično idu sve slobodne, poetske interpretacije ove teme, pa tako i naš hrvatskoglagojski tekst Efrema Sirkoga (odnosno: pseudo-efremovski) o Prekrasnom Josipu.

Po svojoj dužini i strukturi ova se priča razlikuje od drugih priča u knjizi *Geneze*¹, gdje se događaji i sudbine opisuju sažetim i

¹ G. von Rad, *Die Josephsgeschichte, Ein Vortrag, Biblische Studien 5*, Neukirchen, 1954.

škrtim podacima, u dvadesetak ili nešto više stihova. Sudbina Josipova nije ispričana u izvjesnom spletu, grozdu pojedinih priča, novela, već je to jedinstveni slijed čovjekove sudbine u napetosti između dobra koje je oličeno u Josipu i zla koje predstavlja nekoliko lica, a koje je prisutno u mnogim zgodama, putovima, zamkama.

Zato legenda o Josipu, više nego neke druge biblijske teme, koje su i u starijem i u novijem razdoblju književnog stvaranja bogato zastupane, ima bogatu i interesantnu sudbinu i u našoj i u stranim književnostima, u likovnoj umjetnosti i muzici. U temi o Josipu sastavljeno je u jedan jedinstven splet mnogo motiva i situacija koje su zanimale oduvijek slušaocce i čitaoce: sukob rodbinske ljubavi i ljubomore koja se pretvara u bratoubilačku mržnju, težnja za zadovoljenjem pravde, želja za putovanjem u daleke, nepoznate i tajanstvene krajeve, doživljaji u bogatoj i stranoj zemlji (Egipat, Misir), igra sudbine koja siromašne i prezrene dovodi do prijestolja. Ova tema u kojoj se prepliće čudesno, patetično i dražesno u jedinstvenu i zaokruženu poetsku viziju privlačila je pripovjedače od najranijih razdoblja čovjekove kulture sve do najnovijih, suvremenih dana.

Među najpoznatije obrade ove teme spada bez sumnje Firdusijev religiozno-romantični ep *Jusuf i Zulejka*, nastao početkom 11. stoljeća, koji se više oslanja na semitsku tradiciju i na 12. suru *Kurana* negoli na *Bibliju*. U samom *Kuranu* legenda o Josipu nazvana je »najljepšom pričom«, iako je u tekstu 12. sure vrlo blijeda, upravo beznačajna. Interesantno je da i Firdusijev ep pozna Josipov plač na grobu Rahelinu, gledanje i »vraćanje« iz čudotvorne čaše, čega nema u *Bibliji*. Ovi elementi kao i dirljiva Jakovljeva tužaljka za Josipom povezuju ovaj ep s djelom Efrema Sirskoga, što je — čini mi se — ostalo nezapaženo u literaturi.

U evropskim književnostima među najstarije obrade spada *Pjesma o Jusufu* (*Poema de Yuçuf* ili *de José*) koju je napisao neki Maur u 13. ili 14. st. Pisana je arapskim pismom a španjolskim jezikom te spada u španjolsku »aljamiado« poeziju. Pjesnik je mogao biti pod utjecajem Firdusija ili njegovih brojnih epigona — nakon Firdusijeve obrade još je petnaestak pjesnika muslimana, služeći se kao podlogom 12. surom *Kurana*, a još više komentarima na nju — obradilo ovu biblijsku temu².

² Kur'an časni, preveli M. Pandža i Dž. Čaušević, »Stvarnost« Zagreb 1969., 12. poglavlje: *Jusuf*, str. 307—323.

Karl Voretsch u svom *Uvodu u studij francuske književnosti*³ spominje da je oko 1140. g. sastavljena u normanskom dijalektu *Josipova povijest — Estoire Joseph* — u sedmercima, s parnim rima-
ma, i to uglavnom, kako kaže, na temelju pričanja iz Prve knjige Mojsijeve, i na kraju se uspoređuje Josipov život i rad s Kristovim djelom izbavljenja.

Motiv o Josipu, prvenstveno kao »exemplum« o nagrađenoj pravednosti, vjernosti i nevinosti vrlo je rano dospio na pozornicu. U krivotvorenim Corveyer Analima zapisano je da se u samostanu Heresburgu 1264. g. prikazivala komedija o prodanom i uzvišenom Josipu, a isto tako je 1350. g. u Cambridgeu davan »ludus filiorum Israel«, i to čini se izvan božićnog, odnosno uskrsnog ciklusa⁴.

Rana talijanska reprezentacija, brinući se o odgoju i poučavanju, našla je pogodnu građu u mnogim i raznolikim biblijskim temama, pa se tako među reprezentacijama o Izaku i Izmaelu, o izgubljenom sinu, o dvanaestogodišnjem Isusu u hramu, na doličnom mjestu našla i reprezentacija — prikazanje o Josipu i njegovoj braći⁵.

Među srednjovjekovnim francuskim duhovnim igrama, osim kraćih prikazanja — neznatnih brojem i vrijednošću — ističu se opširni i dugi misteriji. Biblijske teme bile su zahvalno područje za prizore jakih uzbuđenja, ljubavi i mržnje, neumoljivosti i čudnih putova sudbine. Među ostalim postoje vjerodostojni dokazi da je 1494. g. igran misterij *Povijest o prodanom Josipu*, a 40-etak godina kasnije isti se misterij tematski povezuje sličnošću između Josipa i Isusa: Juda daje poljubac Josipu, braća ga biju i pljuju po njemu⁶.

Joseph Gregor u svojoj zapaženoj knjizi *Das spanische Welttheater* donosi fotografiju naslovne strane djela Miguela de Carvajala *Tragedia llamada Josephina*, štampanog u Toledu 1546. g., koje se knjige jedini primjerak nalazi u bečkoj Nacionalnoj biblioteci, ali se posebno ne osvrće ni na ovo djelo ni na pisca. U Španjolskoj je bila poznata i popularna komedija Juana de la Hoz y Mota (1622—1714) *Josef Salvador de Egipto y triunfos de la inocencia*.

³ K. Voretsch, Einführung in das Studium der Altfranzösischen Literatur, Halle (Saale) 1925², str. 118; izdanje teksta Ernst Saas, L'Estoire Joseph, Dresden 1906.

⁴ W. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas I, str. 69.

⁵ W. Creizenach, n. d. I, str. 325.

⁶ isto, str. 274/5.

U Nizozemskoj je u 17. st. bogatu literarnu sudbinu imala drama *Josep in Dothan* autora Josta van der Vondela (1587—1679). Djelo Pietra Metastasijsa (pseudonim Pietra Trapassija, 1698—1782) *Giuseppe riconosciuto* prelazi već u domenu drame-oratorija. Djelo je prvi put izvedeno u Beču 1733. g. s muzikom Giusepea Porsilea. Spretno vođena dramska radnja oratorija ni u arkadijskom ambijentu nije lišena stvarnih i životnih akcenata i osjećaja⁷.

Među muzičkim djelima s biblijskim temama, nekad vrlo popularnim, pa i značajnim, treba spomenuti operu u tri čina Etienne — Nicolas Mechula (1763—1817) *Joseph en Egypte* na libreto Aleksandra Duvala, koja je od svoje praižvedbe u Parizu 1807. doživjela mnoge izvedbe na raznim pozornicama. Značajna je i pantomima *Josephslegende*, op. 63 Rikarda Straussa, izvedena prvi put u Parizu 1814.

Neobično bogatu literarnu sudbinu ima biblijska tema o Josipu u razdoblju tzv. isusovačke, odnosno školske drame u 16. i 17. st., a negdje i kasnije. Nekoliko autora ovakvih drama o Josipu ušlo je više u povijest tadašnje pedagogije nego književnosti, jer su ove školske drame pisane na latinskom jeziku, pa su više bile obrazac za pisanje dramâ nego originalni stvaralački pothvati. Nizozemski pisac C. Crocus svojom dramom *Commedia sacra cui titulus Joseph* (1535) utjecao je na značajnog poljskog pisca Mikołaja Reja, ali njegova drama *Żywot Józefa* (1545) nije lišena realističkih pogleda na tadašnje poljsko društvo. Njemački isusovac J. Bidermann početkom 17. st. priredio je igranu dramu *Josephus Aegypti prorex comedia* (1615). Bidermann je poznavao i neke elemente iz apokrifa i unio ih u svoju dramu: to je u prvom redu plač Josipov na grobu Rahe-linu, Jakobov plač za Josipom i drugo. Austrijski isusovac N. Avanzin (1612—1685), profesor retorike, etike i filozofije na različitim austrijskim bogoslovijama napisao je dramu *Josephus a fratribus recognitus* u maniri klasicističke, upravo humanističke drame.

I u Francuskoj je školska drama crpila iz bogate teme o Josipu. Le Jay je pri samom kraju 17. st. napisao trilogiju o Josipu (*Josephus venditus a fratribus, Josephus Aegyptio praefectus, Josephus fratres agnoscens*). Le Jay prevodi svoju, posljednju po nastanku, a prvu po tematskoj obradi, sa latinskoga na francuski (*Joseph vendu par*

⁷ Djelo Pietra Metastasijsa preveo je i izdao kod nas fra Josip Tomiković: o tome kasnije.

ses frères), te je u tom pogledu prethodnik onih plodnih nastojanja koja su latinsku školsku dramu uklopila u pojedine nacionalne književnosti.

Školska drama imala je odjeka i u Rusiji. Na dvoru carice Ane Ivanovne 1732. igrana je na ruskom jeziku drama *Deistvo ob Iosife*, ali je već i ranije, 70-tih godina 17. st. na dvoru Alekseja Mihajlovića igrana *Komedija ob Iosife*, koju je priredio pastor I. G. Gregori. Čini se da je priređivač poznao pseudoefremovski apokrif o Prekrasnom Josipu i da je prema njemu unio u dramu neke scene, a da mu nije za to poslužio apokrif *Zavjeti dvanaest patrijarha*, kako je to pokušala dokazati O. A. Deržavina u vrlo informativnom radu o počecima dramske književnosti u Rusiji u 17. stoljeću⁸.

I u Hrvatskoj je isusovačka školska drama imala bogatu književnu prošlost: posebno se to može reći upravo za temu o Josipu. Osim drame Kazimira Bedekovića *Joseph*⁹ (1779) postojala je na hrvatskom jeziku drama *Josephus venditus*, seu ejus in Aegypto vicissitudines, tragicomoedia croatica in quinque actus digesta, od koje se rukopis »nekoč čuvao u nadbiskupskom sjemeništu«, ali se danas za taj rukopis ne zna¹⁰. Da li je to identična drama s onom, koja se 1733. prikazivala u isusovačkoj beogradskoj gimnaziji, a koja se jednako tako zove (*Josephus venditus*)¹¹ teško da će se ikada doznati.

Najnovije, a bez sumnje i najznačajnije djelo s tematikom o Josipu jest tetralogija Thomasa Manna *Joseph und seine Brüder*, kod nas prevedena kao *Legenda o Josipu*¹². Th. Mann se s temom o Josipu susreo 1926. g. kad se neki Münchenski umjetnik obratio k njemu ne bi li mu za mapu koja obrađuje ovu temu napisao predgovor. Ova tema koja je već mnoge oduševila — između ostalih i Goethea, a Renan je o toj biblijskoj priči na francuski duhovit način rekao da je »ne samo najstariji roman, nego i jedini koji ne može

⁸ O. A. Deržavina, K voprosu sravnitel'no-istoričeskogo izučeniya evropejskoj i ruskoj dramaturgii XVII v., Slavjanskije literatury, Moskva 1968., str. 141—165.

⁹ F. Fancev, Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike iz početka 19. vijeka, Građa za povijest književnosti hrvatske, XV, Zagreb 1940, str. 202.

¹⁰ isto.

¹¹ M. Vanino, Isusovci u Beogradu u XVII. i XVIII. stoljeću. Vrela i prinosi 4, Sarajevo 1934, str. 38.

¹² Thomas Mann, Legenda o Josipu, I—II, preveo D. Glumac, Biblioteka svjetskih romana 22—23, »O. Keršovani«, Rijeka 1960.

zastarjeti¹³, svojom je mitološkom strukturom, ali i realističkim pristupom i dramatikom zbivanja privukla i Th. Manna.

Th. Mann se savjesno pripremio za pisanje Josipove povijesti: prostudirao je mnoga djela koja se odnose na taj mitski stadij ljudske civilizacije i kulture. Bezbrojna djela koja proučavaju daleku prošlost, posebno djela s područja orijentalistike, arheologije, etnologije i biblijske znanosti našla su u osobi Th. Manna ozbiljnog i savjesnog proučavaoca i strasnoga istraživaoca. Pošto je dobio Nobelovu nagradu, mogao je putovati na Istok, posjetiti Egipat i Palestinu. Rezultat studija, putovanja, a jednako tako i borbe s idejom o Josipu — predstavniku odbačenog i uskrslog izabranika (tema kojom je neprestano bio opsjednut Th. Mann) jest tetralogija *Josip i njegova braća* (I. Jakovljevi doživljaji, II. Mladi Josip, III. Josip u Egiptu, IV. Hranitelj Josip) na kojoj je ovaj najznačajniji moderni romanopisac radio od 1933. do 1944¹⁴.

BIBLIJSKA PRIPOVIJEST O PREKRASNOM JOSIPU U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Od prvih početaka, tj. od apokrifa koji se pripisuje Efremu Sirkome, što je tema ove radnje, do najnovijega vremena, sudbina ovoga vječnoga motiva o Josipu interesantna je i bogata i u hrvatskoj književnosti. Nećemo ispitivati apokrif o *Josipu i Aseneti*, koji je inače sačuvan u nekim slavenskim književnostima (srpskoj, ruskoj, češkoj). Poetsku preradu teksta tog apokrifa, koji je kao i naš, također potekao iz Sirije, a na temelju starosrpskog izvora koji je u *Starinama* objavio Stojan Novaković, preradila je Camilla Lucerna. Pokušala je srednjovjekovnu apokrifnu priču podesiti ukusu suvremenog ekspresionizma i secesije, pomišljajući da u sredini u kojoj je tekst nastao traži početak i ishodište kršćanske mistike¹.

Apokrifni odlomci o Josipu dosta su se rano uvukli u hrvatskoglagojsku književnost. U bravijaru Vida Omišljanina iz 1396. (Cod.

¹³ Renanov citat u predgovoru Firdusijevu djelu *Rustem i Suhrab*, Srpska književna zadruga XXXI, br. 208, prevodilac i pisac predgovora je F. Bajraktarević.

¹⁴ I. Hergešić, *Književni portreti III*, Narodna knjiga, Cetinje 1959. poglavlje: *H. i Th. Mann ili Hiperbola i litota*, str. 141—168.

¹ C. Lucerna, *Aseneta*, po staroj predaji, Zagreb 1922. i u *Gradi za studiju o apokrifu: Život i ispovijedanje Asenete, kćeri Pentefrijeve, koju je uzeo prekrasni Josip za ženu*, Rad JAZU 224, str. 168—188.

slav. 3 Nacionalne biblioteke u Beču, listovi 177—181) u knjizi *Bitija*, tj. Genezi, upravo su poglavlja u kojima se iznosi Josipova povijest kraćena i prepričavana, pa su tako umetnuti i pojedini apokrifni elementi. Među takve karakteristične apokrifne elemente spada prolaz Josipov kraj groba svoje matere Rahele, plač Josipov na grobu, strah Izmaelićana da je Josip čarobnjak i da na grobu čara. Drugi značajni apokrifni umetak u ovaj tekst jest pričanje o strahu Patrikijevu (Putifarovu, Pentefrijevu) od Josipove osvete. Patrikije je Josipov prvi gospodar u Egiptu, koji ga je — povjerovavši ženi — bacio u tamnicu. Josip se ne osvećuje Patrikiju, Putifaru, kome je žena na koncu otkrila laž. U brevijarskom tekstu, uz klasove koje sanja faraon, spominju se volovi, što se razlikuje od biblijskoga Vulgatina teksta, u kome je riječ o kravama. Broj Jakovljeve obitelji pri silasku u Egipat prema Vidu Omišljaninu iznosi 75, a u taj broj su ubrojani svi koji su došli u Egipat: »sinove jago i sinove sinov jago, dešćeri jago i dešćeri dešćer jago«, a u Vulgati stoji, nasuprot tome, sveti broj 70, ali su u broju isključene sve ženske osobe (Gen. 46, 26—27).

Apokrifna interpolacija u hrvatskoglagoljskim brevijarima ima isti izvor kao i tekst u Dubrovačkom zborniku (Zb) *Libro od mnozi-jeh razloga*². Ta je interpolacija unijeta u brevijare, u knjigu *Bitija*, gdje su pojedine glave kraćene i prepričavane. Za Josipovu povijest mogao je poslužiti ili nama danas nepoznati glagoljski Efremov tekst apokrifa, ili neki tekst — također danas nepoznat — koji je nastao na temelju Efremova teksta ovog apokrifa, tj. neka nama danas nepoznata starija prerada. Drugih tekstova koji bi sadržavali Josipovu povijest u hrvatskoglagoljskoj književnosti nemamo. Tekst ovoga apokrifa iz Oxfordskog zbornika (*Oxzb*), koji obrađujem, u obliku koji je do nas došao, istočne je provenijencije, i relativno dosta mlad. Međutim, staroslavenska matica koja je utjecala na formiranje tekstova u brevijarima i u Zb, a vjerojatno i u Tikveškom zborniku (*Ti*), koji je izdao Načov³, nije lišena utjecaja Efremova apokrifa. Samim tim može se zaključiti da je Efremov tekst poslužio kao temelj za danas nepoznatu maticu iz koje su potekli tekstovi u Zb i u Ti, a također i interpolirani tekst u brevijarima.

² *Libro od mnozi-jeh razloga*, Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520, izdao Milan Rešetar, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, SKA, Sr. Karlovci 1926, str. 37—40.

³ N. Načov, Tikveški sbornik, Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knjižnina, VIII (1892), str. 413—418 i separat.

M. Rešetar je tekstološki i jezično ispitivao svako pojedino čitanje iz *Zb* i došao je do zaključka da su tekstovi koji nisu prevedeni s talijanskoga jezika, preuzeti odreda s crkvenoslavenskog jezika, mahom preko glagoljsko-čakavskih redakcija⁴. U *Zb* se među faraonovim snovima spominje samo jedan, i to san sa sedam crnih volova, u *Zb* je također epizoda Josipova plača na grobu Rahelinu, plastično je opisana scena sa ženom Harija, kako se ovdje zove Putifar, Peteprije, dakle »štošta je mijenjano i dodavano, te se jasno vidi da je autor ove redakcije prije svega išao za tim da priča bude zanimljiva, a ne da vjerno prepriča što kaže Sveto Pismo. I on je, treba priznati, u tome uspio«⁵. Rešetar je pravilno primijetio da »nije nikako tačno što je Jagić kazao da "ova se priča drži gotovo sa svijem pripovijedanja biblijskoga, te nema u njoj ništa vanredna"«^{5a}.

Rešetar je uspoređivao tekst iz *Zb* s onim iz *Ti* i došao do zaključka »da su one (tj. redakcije *Zb* i *Ti*) proistekle iz neke starije zajedničke matice«, koja je »bila napisana na crkvenoslavenskom jeziku ili je imala podosta njegovih tragova«⁶. Nije jasno »je li baš neposredna matica *Zb*-ova bila opet ćirilska ili možda glagoljska; moglo bi naime biti da je ovaj apokrif ušao u glagoljsku pismenost, iako se, bar dosada, nije našao ni u jednom rukopisu«⁷. Istina, u bilješci Rešetar navodi Ivšićev podatak iz *Sveslavenskog zbornika*, u kome Ivšić prilično mutno upućuje na naš tekst iz *Oxzb*, ali Rešetar nije ništa o njemu mogao zaključiti, jer nije bio izdan. Rešetar dalje nastavlja: »Što u *Zb*-ovoj redakciji ima i tragova od crkvenoga jezika, to ne bi ništa smetalo, jer to znamo da ih u starijim glagoljskim spomenicima, koji su mahom pisani od popova glagoljaša, uvijek ima . . . Ja bih štaviše rekao da će tako i biti . . . mislim da imamo dovoljno razloga da mislimo da je taka (tj. glagoljska) bila matica *Zb*-ove redakcije apokrifa«⁸.

Priča o Josipu, posebno u svom apokrifnom ruhu, živjela je u hrvatskoj književnosti i u latiničkom pismu. Motiv Josipova plača na grobu Rahelinu, toliko ganutljiv i dramatičan, ušao je i u dubro-

⁴ M. Rešetar, *Dubrovački zbornik od god. 1520*, Posebna izdanja SKA, *Filosof. i filol. spisi* 24, Beograd 1933, str. 9.

⁵ M. Rešetar, o. c. str. 41.

^{5a} *ibid.*, str. 42.

⁶ *ibid.*, str. 43.

⁷ *ibid.*, str. 43.

⁸ *ibid.*, str. 44.

vačko *Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa*, koje je objavio M. Rešetar⁹. Rukopis u kojem se našlo prikazanje pripadao je Rešetarovoj Dubrovačkoj biblioteci, a sadržavao je uz ovo naše *Prikazanje i Život Jozefa, sina Jakoba patrijarke*, i prema riječima Rešetarovim »ovo nije kakav osobit život (podcrtao M. R.) već vjeran prijevod biblijskoga teksta iz I.^{ve} knjige Mojsijeve«¹⁰. Rešetar spominje da je izostavljena glava 38., jer govori o Judinoj povijesti, i pojedini stihovi iz 46. i 49. glave. Time je, zapravo, iako to Rešetar ne kaže, sačuvana dramska linija Josipove historije jače nego što je to ispričano u samoj Bibliji. U ovom Rešetarovu rukopisu najstariji je tekst prikazanja »jer je pisan dubrovačkim književnijem jezikom XVI.^{oga} vijeka, dakle i s onijem oblicima kao što su zač, -l na kraju sloga (mjesto -o), mnogi ikavizmi itd«¹¹. Rešetar je mislio da ovo prikazanje »nije ni Vetranićevo ni Držićevo«¹². Konstatirao je »da nema nikakva posla s talijanskim prikazanjem *La rappresentazione di Giuseppe, figliuolo di Giacobbe*«, kakvo donosi D'Ancona u prvoj knjizi svoje bogate zbirke. Utvrdio je, nadalje, da uopće nije prevedeno s talijanskoga, »pa se po tome može misliti da je pisac našega prikazanja imao pred očima samo latinski tekst Svetoga pisma kojega se on uopće vjerno drži, tako da prikazanje nije ništa drugo već u stihove svedeno pričanje Svetoga pisma, bez ikakvih dodataka ili promjena«¹³.

Ova misao M. Rešetara nije točna, jer upravo apokrifni motiv Josipova plača na grobu Rahelinu nikako nije postojao u Bibliji, a u ovom našem prikazanju nalazimo ga u stihovima 531 do 560: »Jozef, hodeći s trgovcima, dođe na grob gdje mu bješe mati ukopana, i pade vrhu groba na koljena govoreći:

O majko pridraga, nies' li me rodila?
 vaj, što te primaga, ter si se sakrila?
 jaoh, što se potaja? govori sad meni!
 niesam li nebog ja tvoj sinak juveni?
 nies' li me gojila jāk sinka dragoga
 i prsim dojila? reci mi rad Boga!
 A sada odvrćaš od mene obraz tvoj,
 koliko da ne znaš da sam ja sinak tvoj!

⁹ M. Rešetar, *Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa*, Građa za povijest književnosti hrvatske 7, 1912., str. 238—304.

¹⁰ *ibid.*, str. 238.

¹¹ *ibid.*, str. 240.

¹² *ibid.*, str. 241.

¹³ *ibid.*, str. 241.

Zato te ja moju, kako se pristoji,
 viđ s tužbom nevolju koja me posvoji;
 izjezi van groba, da vidiš zle zgode
 gdi sinka za roba tuđini sad vode.
 Pak, majko, pod' na stan, ter pozri gdi cvieli
 moj čajko žalostan, gdi s tielom duh dieli;
 tim se sad otpravi i hrlo uhrli,
 ter mi ga pozdravi i lupko zagrli,
 i rec' mu: »Ne jadaj i veće ne tuži!
 sinku se ne nadaj — tuđinom sad služi:
 gusa ga uhvati jak sužna i proda,
 ter ti ga odvrti daleče od roda!«
 Nu pokli nije moć da s tobom govoru,
 plakaću dan i noć, dokli se rastvoru,
 i tvrdo jadati, er ne zna mâ mlados
 komu ću zbrajati tužice i žalos
 koja me tvrdo cvili i grozno rascvili,
 i tvrdo uhili i s čajkom razdili.« (...)»¹⁴

Pojedina mjesta u ovom prikazanju pjesnik je, premda se uglavnom držao *Biblije*, razradio, proširio i naglasio one momente koji su mu se činili dramatski plodniji, kao npr. Jakobov plač za Josipom. Prikazanje ima 2096 stihova i spada u duže tekstove naših starijih prikazanja.

Na problematiku oko ovoga prikazanja vratio se A. Djamić¹⁵, kojemu je bilo prvenstveno stalo da otkrije autora ovome djelu. Iako je poštivao veliki autoritet M. Rešetara, on je na temelju proučavanja problematike autorstva pojedinih starijih djela naše književnosti, ispitujući metriku i cezure i Vetranovićev način izgrađivanja dramatike u *Suzani čistoj*, došao do zaključka da je *Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa* napisao Mavro Vetranović. »Proučivši sve osobine Vetranovićevih prikazanja (osobito *Suzane čiste*) i našeg *Prikazanja kako bratja prodaše Jozefa*, došao sam do rezultata, da su osobine svih tih djela posve iste i da ta djela potječu od jednog istog pisca, pa je prema tome Vetranović auctor i *Prikazanja kako bratja prodaše Jozefa*«¹⁶. Djamić je također odredio vrijeme nastanka ovoga prikazanja: »prikazanje ide — kao *Suzana* — u Vetranovićev rad zrelijih godina, pa je moglo nastati oko sredine XVI. stoljeća«¹⁷.

¹⁴ *ibid.*, str. 258—259.

¹⁵ A. Djamić, Dva problema iz stare hrvatske književnosti: *I. Tko je napisao prikazanje Kako bratja prodaše Jozefa?*, Građa za povijest književnosti hrvatske 18, 1950., str. 145—173.

¹⁶ *ibid.*, str. 146—147.

¹⁷ *ibid.*, str. 173.

Osim ovoga prikazanja, koje A. Djamić s razlogom pripisuje Mavru Vetranoviću, u hrvatskoj književnosti postoji još jedno anonimno skazanje u čitkim i okretnim osmercima, kojemu je davni izvor u jednom talijanskom skazanju kakvo donosi A. D'Ancona¹⁸. Nalazi se među dvanaest drama u rukopisu Arhiva JAZU IV a 33, listovi 21—57.

Ovo se prikazanje, koje je već objavljeno u 20. knjizi *Starih pisaca hrvatskih*, drži vjerno biblijskoga teksta. Nije u skladu s *Biblijom* scena braće na paši: među njima je i Benjamin, braća bacaju Josipa u bunar i prodaju trgovcima, Benjamin je pokušavao braću odvratiti od zlodjela i spasiti brata Josipa. Jakobova inoča Celfa prikazana je ovdje kao Josipova maćeha, koja je zabrinuta za sudbinu svoga pastorka. Njena naricaljka za Josipom ima svoj korijen u pučkim naricaljkama:

(...) jaoh meni, po sve vike,
jaoh, izgubih moje dike,
mog Osiba, perlu bilu,
onu mladost lipu milu ...¹⁹

U ovom prikazanju, koje svoje porijeklo vuče s Hvara, odakle su i druga prikazanja u ovom zborniku, zbivanja se tako odvijaju, te daju naslutiti nastojanje da se u prikazanju radnja prilagodi sredini za koju je ono pisano, odnosno priređeno. Trgovci koji prodaju Josipa zovu se Stokifario i Albor: oni ne trguju ljudima, daju Josipa Putifariju za onoliko, koliko su dali Josipovoj braći (u vrijeme izvođenja drame, vjerojatno, trgovanje robljem uglavnom nije postojalo, bar nije shvaćano kao moralno dopustivo). Faraon naziva Putifarija svojim kapitanom, on ga zove na razgovor koji je pučki intoniran:

Dobro došal, kapitane,
od vladanja moje strane,
sedi doli polak mene,
zač mi srce tvrdo vene,
da se malo zgovorimo,
meju nami naredimo ...²⁰

¹⁸ A. Pavić, *Historija dubrovačke drame*, Različita izdanja JAZU, Zagreb 1871., str. 9 i 20.

¹⁹ *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*, Stari pisci hrvatski 20, Zagreb 1893, priredio M. Valjavec, str. 319.

²⁰ *ibid.*, str. 322.

Putifarkino napastovanje Josipa izvedeno je u stilu epohe, galantno. Putifarka kao kakav zakašnjeli trubadur izgovara u svojoj strasti stihove:

Kad ne mogu drugo imiti,
ni od tebe isprositi,
rač' mi sad tvoj celov dati,
hoću t' blaga darovati,
jer umirem cića tebe...²¹

Tamničar koji se u prikazanju naziva *kavaler* dovodi Josipa pred faraona, i nakon što Josip protumači san, faraon — kralj vjenčava Josipa s kćerkom Putifarovom, koja se inače posebno ne imenuje; ona je u prikazanju samo »nevistica«. Dolazak braće izveden je kao u *Bibliji*. Skazanje je vođeno u dramskoj napetosti, vrlo vješto i okretno, pa je komad u svojoj sredini mogao imati znatnoga uspjeha. Na koncu prikazanja, u svečanoj Jakobovoj molitvi i posvećenju, nalazimo dvostrukorimovane dvanaesterce. Zaključujemo da je taj stih trebao biti izrečen upravo na usta staroga patrijarha: za priređivača ovog skazanja dvostrukorimovani dvanaesterac već je zvučao svečano i starinski. Anđeo je jedino lice koje se u skazanju nalazi, a nije uvedeno u njegovo zbivanje, odnosno tok radnje: on govori prolog na početku samoga skazanja i na koncu se stihovima oprašta od gledalaca. Skazanje je, dakle, bez lica koja personificiraju kreposti i strasti, što je inače bilo uobičajeno na Zapadu, osobito u kasnijim isusovačkim (školskim) dramama.

Mali i skladni oratorij Pietra Metastasiya *Giuseppe riconosciuto* imao je velikog uspjeha po čitavoj Evropi. Na njegove su stihove muziku napisali, osim Porsilea, koja se muzika izvodila u Beču pred Karlom VI. 1733., Terradellas, Anfossi, Fiodo, Duni i mnogi drugi kompozitori²². Gledaoce i slušaoce mučio je taj spoj muzike i zvučnih stihova, jer je muzika često gušila riječi i dovodila do nerazumijevanja pjesme. Zato se ovaj oratorij, a tako i mnogi drugi u XVIII st., počeo izvoditi sa siromašnijom muzičkom pratnjom, ili čak bez nje. Takav je komad negdje u Italiji, možda u Rimu gdje je bio na studiju, vidio i Aleksandar Tomiković (1743—1829) i preveo ga dosta slobodno na hrvatski jezik. Djelo je pod Tomikovićevim imenom izašlo u Osijeku kod Divalta²³.

²¹ *ibid.*, str. 323.

²² P. Kolendić, Tomikovićev Josip poznat, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor IX, Beograd 1929, str. 195.

²³ *Josip poznat od svoje braće*, ispivan od O. Aleksandra Tomikovića franciskana, države s. Ivana Kapistrana, prikazan štiocem na duhovnu zabavu, Osik 1791.

Tomikovićev, a tako i Metastasijev spjev, pisan je u dramskoj formi i sastoji se od dva dijela: tu su zapravo zahvaćene dvije scene iz Josipova života, dovoljno dramski jake da se u njima zrcali i otkriva cijeli Josipov život. U prvom dijelu Josip i Aseneta čekaju braću koja imaju s Benjaminom svaki čas stići. Aseneta zagovara Šimuna koji čami u tamnici kao talac. U drugom dijelu dolaze braća s Benjaminom, i Josip ih poziva na gozbu. Daje im žita i otpušta ih, ali odmah šalje za njima potjeru jer da mu je ukradena čaša. Braća se moraju vraćati, a kad je kod Benjamina pronađena čaša, on mora ostatu kod Josipa kao rob. Sva se braća složno zauzimaju za Benjamina, posebno Juda kao vođa njihove skupine. Nakon toga otkriva se Josip svojoj braći, i u tome je kulminacija ovog spretno vođenog oratorija.

Josip i njegovo uzvišenje i otkrivanje zapravo je slika Isusova:

Oh, u nebi zrije štogodir velika!
Koga Josip prije može bit je slika?

Djelo je Aleksandra Tomikovića »razrađeno u tečnim dvanaestercima s dvostrukom rimom, ustaljenim već i obligatnim stihovima literature slavonskih franjevaca.«²⁴ O Tomikoviću ima vijest u Jakošićevu spisu *Scriptores Interamniae*²⁵ i u *Diariju* (Dnevniku) samostana sv. Križa u Osijeku.²⁶ Kao trgovac ušao je u franjevački red, školovao se u Rimu, u Aracoeli, gdje se upoznao s talijanskom literaturom, ali ne s njenim vrhovima, a djela koja su ga posebno privukla preveo je na hrvatski jezik i izdao u Osijeku: to su, osim spjeva o Josipu, *Život Petra Velikog, cara Rusije*, koju je knjigu na talijanskom jeziku napisao Antonio Catifora, pabirčeći po drugim svakojakim knjigama.^{26a} P. Kolendić sumnja da su i njegova *Sveta govorenja* također prevedena s talijanskog jezika.²⁷

²⁴ P. Kolendić, o. c., str. 195., u citatu se poziva na knjigu B. Drechlera, Slavonska književnost u XVIII. vijeku, Zagreb 1907., str. 20.

²⁵ Jakošićev spis *Scriptores Interamniae*, Građa za povijest književnosti hrvatske 2, Zagreb 1899., str. 142, br. XXXV.

²⁶ J. Bösendorfer, *Diarium sive prothocollum conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851*, *Starine JAZU* 35, 1916., str. 1—198.

^{26a} T. Matić, Tomikovićev *Život Petra Velikog* i njegov talijanski izvornik, *Rad JAZU* 285, 1951., str. 5—14.

²⁷ P. Kolendić, o. c., str. 195.

Manje od trideset godina prošlo je od Tomikovićeve *Josipa*, a drugi slavonski franjevac izdao je također jedno djelo o Josipu — to je »narodna igra« *Josip sin Jakoba patrijarke*. Autor je Grgur Čevapović (1786—1830), franjevac, doktor filozofije peštanskog sveučilišta, lektor filozofije na franjevačkim školama.²⁸ Pisao je i historijske rasprave o povijesti svoga reda i izdao s toga područja dvije knjige. Za nas je najviše interesantan komad o Josipu, za kojega pouzdano znamo da se prikazivao 1819. g. »kad je prisvitli i pripoštovani G. Emerik Karla Raffay, đakovački i srimski biskup, crkovni pohod u Vukovaru činio: komu na poštenje ova igra od narodni učenika vukovarski prikazana očito bijaše«, kako stoji u predgovoru. To je najjače svjedočanstvo da se ova »igra«, sastavljena od deset »ulaza« (prizora) zaista prikazivala. Čevapović je na početku tiskana djela naveo i imena đaka koji su sudjelovali kod izvođenja ove drame: Josipa je igrao Vaso Dimitrijević, faraona Joso Rosmanith, Asenetu Franjica Lovrić. Ženske uloge, dakle, igrale su žene.

Čevapović, za razliku od Tomikovića koji je slobodno preradio Metastasijev oratorij, u stopu ide za *Biblijom* i niže događaje iz Josipova života. Čevapovićevo je djelo programatsko s obzirom na stih koji je izabrao i na način kako je shvatio ulogu igre i njene zadatke: on je ne samo u razgovorima koje vode vile »Dalmatinka sa Srimkom« nego i u bilješkama o tom njihovom »sličnoričnom prigovaranju« naveo veći broj vrijednih podataka o raspoloženju za književnost, za narodni jezik i pravopis. Čevapović je već imao jasno osmišljen pogled na jezik i narode koje broji u Ilirce:

Dalmatinci, Kranjci, Istrijanci,
 Crnogorci, glasni Servijanci,
 K tom Horvati, stari Murodravci,
 Katarčani, Srimci i Slavonci
 Od svakoga stanja čestni momci
 Nisu l' bili u starini glasni?
 Pismom, ričjom, mačem, virom jasni?²⁹

Njegov je program (koji je u ovom djelu proveo) da »prikazaoci igre Josipove narodne pjesnike sliditi žele u pivanju: s ovom malom

²⁸ T. Matić, Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda, Djela HAZU (JAZU) 41, Zagreb 1945., str. 113/4.

²⁹ G. Čevapović, Josip sin Jakoba Patrijarke, u Budimu 1820., str. 144. Akademijin primjerak R 1040 dobio je 18. nov. 1821. Mihanović od biskupa Vrhovca; citat na str. 6/7. Nisu li ovi stihovi daleki poticaj za »Kolo« iz Radičevićeva Đačkog rastanka?

igricom sadašnji um naroda kušajući«. O stihu on ima posve jasan stav: »Ne marimo za članke koji vlastitost jezika silovati čine, ali ljubimo članke uporedne, po naravi grčkoga jezika, od koga slast sličnoričnog govorenja Ilirci naučiše«, a kao uzor tom svom zahtjevu i prijedlogu navodi Đorđićevu *Mandaljenu*. Čevapović također navodi koje je pjesnike čitao, imao pri ruci: to su Baraković, Kačić, Knezović, Relković, Katančić, Protić, Mihaljević, Dorotić, Lanosović, Tomiković, Stojanović, Peštalić, Pavić, Mihalić. Pod prezimenom Bošnjaković vjerojatno se sakriva »regimentski pater« fra Vaso Bošnjak,³⁰ teže bi bilo odgonetnuti koji je to pisac pod imenom Georgio Dalmatin. Da li je to autor slovenske *Biblije* ili koje drugo lice?

O uvođenju narodnog deseterca u književnost Čevapović u bilješci kaže: »Ove igre složitelj na god. 1817. s vrlim svojim drugom P. O. Ivom Vujičić parokom retkovačkim, pošavši iz Srima promotri Liku, Korbavu i Istriju, pak otide u Veneciju, gdi s mlogima naučnima Istrijanci i Dalmatinci imade prigodu od toga se razgovarati«.³¹ On navodi i drugi podatak: »Fiume Ilirici zovu Rika: u njoj igre složitelj miseca kolovoza god. 1817. mloge iliričke retke iz rukopisa istrijskog i dalmatinskog je pripiso«.³² Teško je pretpostaviti koji je rukopis i kakva sadržaja imao u rukama »igre složitelj«.

Programatski karakter ima Čevapovićev *Josip* i zato što je autor mislio njime udariti put kojim bi trebalo u domaćoj književnosti krenuti:

Prikaza igre Josipa egiptskog
kazat će narav jezika ilirskog
ako zemljaci prostoću obljuje
pisanja pravog³³.

To *pisanje pravo* odnosi se na pravopis kakav je predlagao Šime Starčević u *Gramatici* štampanoj u Trstu 1816. g. Čevapovićev *Josip* bio je komad koji se na pozornici govorio, recitirao, ali pojedini odlomci su se i pjevali. Čevapović je objavio i notne priloge, a napjevi su popularni šlageri tadašnjega građanstva. Iako se ne možemo složiti s mišljenjem koje je izrazio I. Scherzer da je Čevapovićev

³⁰ B. Drechsler, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb 1907., str. 87.

³¹ Čevapović, o. c., str. 11, bilješka a)

³² Čevapović, o. c., str. 9, bilješka a)

³³ Čevapović, o. c., str. 13.

Josip »najljepša crkvena drama što je hrvatska književnost uopće ima«,³⁴ ipak ima mjesta u Čevapovićevoj knjizi koja nisu bez izvjesne draži. Tako npr. Josipova pjesma u tamnici:

O! nestalnost ovog svita,
kano listak gorice!
Prilična si struku cvita
i vlažnosti rosice:
sad se srićom združuješ,
pak nesrićno tuguješ³⁵.

Već je I. Scherzer primijetio da se Čevapović povodio za boljim majstorima u građenju stihova i neka njihova prokušana rješenja unio u svoje djelo.

Opis slavuja u Čevapovića:

On glas kadšto uzvisi i zveči,
opet spusti i kano zaječi:
Fi, fi fiće kano ptica ljuta,
ćok, ćok ćokće po trideset puta³⁶.

To su stihovi iz Kanižličeve *Svete Rožalije*:

Fi, fi milo fiće i tužno produži,
Opet digne grlo ptica kano ljuta.
Ćok, ćok tira vrlo po trideset puta³⁷.

Čevapović je u Gajevim Ilircima našao svoje zdušne poštivaoc: oni su njegove stihove objavili u *Danici* 1836., kad njega već šest godina nije bilo među živima.^{37a}

Lukrecija Bogašinić (1710—1784) u svojim kasnijim godinama, nakon porodičnih i obiteljskih nesreća i nedaća, osim drugih biblijskih priča, ispjevala je i *Očitovanje Jozefa pravednoga* (u nekim rukopisima *Život Jozefa patrijarke*). Lukrecija Bogašinić potječe iz građanske obitelji koja je Dubrovniku davala liječnike. Njen je djed i sam pisao stihove, npr. spjev *Beča grada obkruženje od Kara-Mustafe*. Lukrecija se u podmaklim svojim godinama udala za Simu

³⁴ I. Scherzer, Josip, sin Jakoba od G. Čevapovića, Nastavni vjesnik 4 (1895/6), str. 151—158, citat str. 152.

³⁵ G. Čevapović, o. c., str. 71.

³⁶ I. Scherzer, o. c. — Čevapović na str. 53.

³⁷ *Stari pisci hrvatski* 26, Pjesme A. Kanižlića, A. Ivanošića i M. P. Kantičića, priredio T. Matić (1940), str. 91.

^{37a} Stj. Pelc, Jedan dokumenat za udio Slavonije u stvaranju ilirske ideologije (prilikom stote obljetnice štampanja Čevapovićeve »Poziva i odziva« u 50. broju »Danice« od 1836), Zbornik arheološkog društva »Mursa« — Osijek 1936. str. 31—33.

Budmanija. Spada u krug časnih žena pjesnikinja XVIII st., uz Mariju Dimitrović i Anicu Bošković, sestru Ruđe Boškovića. Koji su to razlozi potakli ovu ženu da u svojim zrelim godinama piše pobožne stihove? »Možda se upravo iz (...) vjerske revnosti, iz želje da se služi vjeri i crkvi ne samo molitvama i razmišljanjima nego i konkretnije, svrsishodnije rodila pobuda za pisanje nabožnih stihova. Uz to, valjda, nije izostao ni poticaj izvana. Vrlo vjerojatno bi to mogao biti nagovor ili zamolba nekog revnosnog dušobrižnika koji je želio da osvježi i obogati repertoar crkvenih priredaba. Ili pak časne majke kojeg ženskog samostana u kojima su uvijek rado i dobro bili primljeni pobožni spjevovi kao najpoželjnije štivo za dubrovačke dumne ili još više kao pogodna materija da bude oživljena na improviziranim pozornicama ženskih samostana.«³⁸

Biblijsku priču o Josipu ispjevala je Lukrecija Bogašinić vjerojatno 1770., kako stoji zabilježeno na rukopisima; u osmercima u 499 kvartina. Pjesnikinja je biblijsku priču iz Geneze od 36. do 48. glave — osim glave 38. — razradila i proširila detaljima i moralnim refleksijama te je tako pokušala dati cjelovitiju i zaokruženu sliku događaja i zbivanja oko Josipove osobe. U svoje pričanje nije unosila apokrifnih detalja i elemenata, koji su nam u našim ostalim preradama poznati, npr. plač na grobu Rahelinu, plačevi Josipa i Jakova i slično. Pjesnikinja se vjerno drži biblijskoga slijeda Josipove sudbine. Svoju poetsku poruku na temu o Josipu ona je »obogaćivala (...) vlastitim mislima, poukama, porukama.«³⁹ Takve su njezine refleksije o prijateljstvu i bratskoj pomoći, vezane uz scenu kako braća prodaju Josipa:

Tkogod družijeh želi štetu
i njim sreće nenavidi,
on nesrećan na ovom svijetu
u svojijem se djelim vidi.

I s oružijem kad svojijem
pogubiti ište koga,
nađe većkrat da s onijem
ranio je sebe istoga⁴⁰.

³⁸ N. Beritić, Dubrovačka pjesnikinja Lukrecija Bogašinić, Prilozi PP 32, 1966., str. 182—200, citat na str. 190. Kad je ova radnja već bila gotova izašla je iz štampe knjiga Z. Marković, Dubrovačke pjesnikinje, izdanje JAZU 1970. O Lukreciji Bogašinić v. str. 185—285.

³⁹ o. c., str. 195.

⁴⁰ Iz rukopisa Arhiva JAZU IV a 17, rukopis nije paginiran.

I u sceni Josipa s Putifarovom ženom Lukrecija Bogašinović vidi priliku da donese svoju poruku, a koja se odnosi na sve žene, te je trebala bez sumnje djelovati odgojno na slušateljice i čitateljice:

Prokleta je svaka od Boga
žena duše ka je nečiste
i ne ljubi druga svoga
nego družijeh ljubiti ište.

I u doba kada ona
cijeni sakrit zloću kletu,
tađ sramotna i prikorna
ukaže se svemu svijetu⁴¹.

Pjesnikinja je i skraćivala biblijski tekst u skladu sa svojim shvaćanjem prikazivane građe. »Zahvati kod skraćivanja nisu krnjili izvorni tekst, nisu remetili slijed misli i događaja, niti su utjecali na jasnoću izlaganja«.⁴²

U zaključku svoje radnje, koja govori o životu i književnom radu Lukrecije Bogašinović, Nada Beritić s pravom ističe »da su naši književni historičari s nepravom umanjili stvarnu vrijednost i pravi značaj nabožnih spjevova Lukrecije Bogašinović unoseći sudove koji nisu išli u prilog ni dubrovačkoj pjesnikinji ni njenim radovima«.⁴³

Petar Vuletić do sada nije ulazio u preglede naše književnosti, te ni u jednom priručniku, ni većem ni manjem, ne nalazimo njegovo ime. Bio je svećenik — pop, sam sebe naziva Kastelaninom, očito je iz Kaštela rodom, a u Kaštelima je i boravio. Spominje ga Jerolim Kavanjin u svome *Bogatstvu i uboštvu*, vrlo kratko i posve nejasno:

Pop Vuletić pjesni sdata (?)
Od Osipa skladno dosti⁴⁴.

Vuletićevo djelo *Osip pravedni, složen u četiri pivanja* često je izdavano kao posebna knjiga (Venecija 1706, Dubrovnik 1829, Kukuljević u *Bibliografiji hrvatskoj*, str. 181, br. 2094 spominje jedno izdanje »u Splitu kod Oliveta 1843«, zatim u Dodatku *Bibliografiji* br. 342. u Splitu kod Piperata s. a., oko 1852., i na koncu u preradi fra Grge Martića u Đakovu 1886). Izlazilo je ovo djelo i kao dodatak

⁴¹ Iz Akademijina rukopisa kao gore; prvi dio citira i N. Beritić u svojoj radnji, str. 196.

⁴² N. Beritić, navedeno djelo, str. 196.

⁴³ N. Beritić, navedno djelo, str. 200.

⁴⁴ I. Kavanjin, *Bogatstvo i uboštvo*, priredio J. Aranza, *Stari pisci hrvatski* 22, Zagreb 1913, pjevanje VII, 162, str. 125.

Babićevoj knjizi *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, a to je »jedna od najčitanijih pučkih nabožnih knjiga osamnaestoga stoljeća« prema riječima M. Kombola,⁴⁵ pa je tako i Vuletićevo djelo, uklopljeno u tu knjigu, postalo također poznato vrlo širokom krugu čitalaca. Dubrovački štampar Martekini, izdavajući 1829. g. Vuletićeva *Josipa* napisao je u predgovoru, koji je vrijedno i danas citirati, ove riječi:

Izdavajući iz nova na svitlost preizvršno dilo F. T. Babića, komu je odavna običaj sadruživati i prekrasnu pjesnicu vrhu *Pravednoga Jozipa*; pomislio sam da bi ugodno učinio mnogim čitateljim sad ovu posljednju i napose pretisnući (!), da tako cijena ovega dila ne bude zaprjeka onim koji ne mogući vele trošit, žele imati ovo diloce, dostojno zaisto biti u rukami svih Slavjaninah, i radi njegova čudorednoga cilja i radi ljepote pjesništva i čistoće jezika. Jeda moj trud bude ugodan rodnome mome mjestu, i svom braći slavianskoga našega koljena!

Splitski štampar Piperat, koji je ovo djelo — prema Kukuljeviću — štampao oko 1852. g. u predgovoru »dobrostitvom štioću« piše da mu je bila »priporučena i tražena od mnogih *Pisma od Jozipa pravednoga*, a s druge baš (moram reći) osiročen je toliko naš slavni jezik, da je dobar dio i zapušćen; a pak ako se i čuje gdigod što pivati nisu drugo nego ispraznosti«. Ovo je djelo bilo, dakle, namijenjeno pjevanju, pa izdavač još poručuje: »Ove molim te i druge bogoljubne (tj. pjesme) pivaj kojeno su duši korisne, a ostavi se od hakanja i od ekanja«.

Petar Vuletić je posljednji pjesnik koji upotrebljava tematske motive apokrifa, a po tom svom radu blizak je Petru Macukatu, svome suvremeniku i prevodiocu *Života sv. Josafata* (Mleci 1708). Vuletić unosi u biblijsko pričanje s puno književnog smisla i ukusa poznati apokrifni motiv prolaska Josipova kraj groba svoje matere Rahele:

(trgovci) s njim pojdoše
Materina priko groba.
Gdi Rakela njega mati
Ukopana počivaše,
Nad njom Josip sta plakati
I plaćući vapijaše:
Milostiva majko moja
Što se zgodi da bi znala,
U tebi se duša tvoja
Za čas ne bi uzdržala.
Za pineze jer prodaje
Mene braća brez uzroka,
I trgovcem ovim daše,
Bog da mi je za svidoka.

⁴⁵ Kombol M., *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb 1961², str. 347.

Da ti, majko, budeš živa,
 Po svitu bi ti hodila,
 Kako majka ljubezniva
 Polja i gore bi obila,
 Samu sebe i sva ostala
 Što bi mogla nakupiti
 Rad mene bi ti prodala
 Da me možeš otkupiti,
 Jere evo mene vode
 U sužanjstvo sina tvoga
 I po svitu sa mnoom hode
 Ne znajući ja nikoga...⁴⁶

Tek se nakon toga otkriva Josip kupcima i tumači im da je prodan od svoje braće, koja su mu bila zavidna jer ga je otac ljubio i jer je sanjao o snopovima koji se klanjahu njegovu snopu, a jednako tako da se klanjahu njemu u snu i Sunce i Mjesec, pa se odatle počinje drama i razvijati. Dirljiva je scena susreta između Josipa i Benjamina:

Josip opet iza toga
 Na okolo pogledaše,
 I upazi brata svoga,
 Benjamina koji se zvaše.
 I postupi blizu njega
 Govoreći: ovo li je
 Vaš brat mali od kojega
 Govoriste meni od prije.
 Pogladio ga tad budući
 Govori mu Josip blagi:
 Bog gospodin svemogući
 Milova te, sinko dragi.
 Ljubezno ga tad priuze,
 Zgrozivši se vas u sebi
 Iz očiju mile suze
 Da ne uzdrži, potekle bi⁴⁷.

Ovaj Vuletićev tekst odgovara *Bibliji*:

Attolens autem Joseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum uterinum, et ait: Iste est frater vester parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, misereatur tui, fili mi. Festinavitque, quia commota fuerant viscera ejus super fratre suo, et erumpebant lacrymae; (Gen. 43, 29—30).

Petar Vuletić je vrlo spretno, u lakim i čitkim osmercima iznio Josipovu povijest rasporedivši građu u četiri pjevanja. Da li je ovo djelo originalno u potpunosti, ili je to prijevod nekog za sada nama nepoznatog djela, teško je reći, jer ni o piscu ni o njegovu djelu za sada nemamo pouzdanih vijesti.

⁴⁶ P. Vuletić, Josip pravedni, Dubrovnik 1829, str. 13—14.

⁴⁷ o. c., str. 53.

Djelo Petra Vuletića je u drugoj polovini prošloga stoljeća »pre-radio« fra Grga Martić i izdao u Đakovu 1886. i u »godovnoj čestitci« prikazao biskupu Josipu J. Strossmayeru. Martić je kod toga aludirao na mržnju Josipove braće »ne s haljetka, već s vrlosti čedne« i biskupovih neprijatelja — »... nije s mitre, već s krijeposti vrijedne«. Kao što je Josip u godinama obilja spremao hranu svome narodu, tako jednako sada čini i đakovački biskup.

Fra Grga Martić vrlo je malo prerađivao tekst P. Vuletića, a i onda kad je dirao u tekst, nije to bilo sretno. Mijenjao je ikavštinu u ijekavštinu, ali je — koliko se moglo — čuvao staru dikciju i srok, a jezik prilagođivao jezičnom shvaćanju treće četvrtine 19. stoljeća.

Iz 18. st. postoji jedan zakašnjeli prijepis prikazanja *Jozef Spoznani*, koji je s još dvije drame »iz latinskoga mjerno romona jezika u pjetomjerni slovinski jezik istomačen« još god. 1756.⁴⁸

Sredinom 19. st. jednu zakašnjelu verziju o Josipu priredio je i izdao dalmatinski fratar »Jeronim Luigj Vrdoljak Imoćanin«, najprije na latinskom (Beč 1850), a zatim i na hrvatskom jeziku pod naslovom *Povistnica Jozipa Patrijarke*. U svojoj knjizi on upućuje i na izvor svoga djela: »po razumu i dosudi istomačenja arabskoga«,⁴⁹ tj. to je onaj isti apokrif koji postoji i u češkoj književnosti, a izdao ga je Prusik. U ovoj, prvotno arapskoj verziji, »pristupaju nika krasna govorenja Jozipa i njegove braće, izvan onoga što se uzdrži u Svetom Pismu«. Vrdoljak je latinski tekst »prostranije i skladnije razveo i opisao u slavsko-dalmatinski jezik s' nadostavkom pet poglavja izvan onog što je u matičnom opisanju sadržao«. ^{49a}

U posveti Mihovilu Floriju »Sudcu i protresaocu Sabora crkvnoga Stolne crkve u Kotoru« autor kaže da je bio potaknut »na izdanje rečene Povistnice u materinski naš jezik, koji cvate i napriđuje priobilno, osobito u tim stranama slavskog zavičaja, koga ste, Presvitli Gospodine (odnosi se na M. Florija!), dika i ponos — s' uhvanjem da ovi moj privod dobrovoljno hoće biti primljen po

⁴⁸ F. Fancev, Hrvatska crkvena prikazanja, Narodna starina br. 29, str. 165.

⁴⁹ »Jeronim Luigj Werdoljak, Povistnica Jozipa Patrijarke po razumu i dosudi istomačenja arabskoga: čemu pristupaju nika krasna govorenja Jozipa i njegove braće, izvan onoga što se uzdrži u Svetom Pismu« itd... Zadar 1863.

^{49a} Vrdoljak, citat iz naslova knjige.

državam jugoslavskim, osobito od naše mladeži«. ⁵⁰ Međutim, ovo djelo kao da nije imalo nekog naročitog uspjeha: jedno zato što je u nevrjeme izašlo, daleko od čitalačkih centara, a drugo zato što je, istina, pisano Gajevim pravopisom, ali ikavicom, protiv koje su bili svi viđeniji predstavnici zagrebačke filološke škole, koji ovako štampano djelo nisu ni prihvaćali niti ga htjeli ocijeniti.

Vrdoljak je priredio svoju *Povistnicu* prema biblijskom čitanju, ali također: »imajući (!) za naslon nike dosude izcprljene iz arapskoga skazanja naučnog otca Alfonsa Spanjolca, reda s. Dominika«. ⁵¹ Tako je ovaj tekst proširio i nekim zgodama kojih nema u *Bibliji*, ili je pak biblijske zgode »prostranije i ljupkije« opisao. Po običaju istočnih obrada, ovdje se također nalazi nekoliko plačeva, potanko se opisuju napastovanja Putifarove žene: ona napastuje Josipa čak tri puta. Josip, izašavši iz zatvora, dopisuje se sa svojom napasnicom, oprostivši joj sve, čak je naziva svojom majkom. Izvjesna »istočna« galantnost u dopisivanju između Josipa i Putifarove žene sačuvana je i u Vrdoljaka.

U ovoj obradi nema prizora kako Josip plače na grobu Rahe-linu, ali prizor s gatanjem iz čaše vrlo je plastično i dramatski opisan. Braća dolaze po drugi put Josipu, a u isti čas ulaze i trgovci koji su davno jednom bili kupili Josipa, i donose čak kupoprodajni ugovor između braće Josipove i njih, jer se upravo sada nešto ne slaže s dobitkom koji su primili pred toliko godina za Josipa. Ni oni, kao ni braća, ne prepoznaju Josipa koji je sada uzvišen i u časti. Vrdoljakova *Povistnica* prati život Jakova, Josipa i braće do smrti Josipove. Mjestimično je ova prerada puna duha, a ni jezik kojim se pisac služio nije bez čara.

Da li je Efremov tekst djelovao i na ovu »arapsku« verziju, i dosljedno tome, na Vrdoljakovu preradu?

Čitajući Vrdoljakovu *Povistnicu* kao da se prisjećamo nekih momenata sirs-koga apokrifa: »Tada sinovi službenica, Bale i Zelfe, ne pazeći na plač tužnoga brata, prez milosrdja navališe kao bisni lavi na pravednoga Jozipa, svukoše š njega šarenu haljinicu, i baciše ga go-lješna u smrdljivu jamu: te sidoše jidući i pijući i veselo stojeći«. ⁵² Efremov je tekst mnogo duži, ali karakteristične rečenice su ipak

⁵⁰ o. c., iz posvete, str. 3.

⁵¹ Vrdoljak, o. c., iz predgovora (*Štiocu*), str. 2.

⁵² Vrdoljak, navedeno djelo, str. 8.

ostale: »Oni že tud'e vstaše na n' k(a)ko zvir'i svlkoše š' nego pisanu svitu... vavrgoše ga nem(i)lost(i)vo v rov'... sedoše jis'ti i piti s radostiju k(a)ko koti (k'to) pobedivši grad... v radosti velici«. ⁵³

Pojedini plačevi Josipa i Jakova, te čaranja iz čaše upućuju na zaključak da je daleki arapski tekst ipak bio u srodstvu s Efremovim tekstom.

DJELO EFREMA SIRSKOG U SLAVENSKIM KNJIŽEVNOSTIMA

Malo ima problema u slavističkoj nauci koji su — iako je vrlo rano postojao živ interes za njih — tako malo ispitani i tako nepotpuno obrađeni kao što je uloga i značenje Efremove i efremovske (tj. pseudoefremove) literature kod Slavena, posebno u počecima slavenskih književnosti. Utjecaj te literature nije još dovoljno ispitan ni u književnostima evropskih naroda, iako se ne može reći da nije postojao.¹

Interes za sudbinu književnih djela Efrema Sirskoga među Slavenima počeo je zaista rano, čak na samom početku 18. st., gotovo stotinu godina prije kapitalnih djela moderne slavistike. Riječ je o istraživanjima Johanna Petra Kohla, za koga je R. Picchio rekao da je »slavista« ante litteram.² Kohlova knjiga *Introductio in historiam et rem Slavorum, Altonaviae (Altona) 1729.* bila je do sada relativno slabo poznata; njoj je u posljednje vrijeme dan veći publicitet tek radom Richarda Picchia, ali i to samo za prvi dio knjige *Historia codicis sacri slavonicam in linguam conversi*, gdje se govori o staroslavenskom prijevodu Sv. pisma.³

Drugi dio knjige J. P. Kohla, za koji R. Picchio kaže: »La dissertazione su S. Efrem e sulla diffusione nei paesi slavi dei suoi scritti (autentici od a lui attribuiti secondo una tradizione viva nel primo Settecento quando ancora non era apparsa l'edizione assemaniana e quando volentieri si faceva ricorso al venerando nome del »Profeta

⁵³ iz O x z b, na više mjesta, citat nije cjelovit.

¹ G. B a r d y, *Le souvenir de saint Ephrem dans le haut moyen âge latin*, *Revue du Moyen Age Latin II*, Lyon-Strasbourg 1946, str. 297—300.

² R. P i c c h i o, *La »Introductio in historiam et rem literariam Slavorum« di J. P. Kohl (Contributo alla storia della filologia slava predobrovskiana)*, *Ricerche slavistiche II* (1953), str. 7.

³ R. P i c c h i o, o. c., str. 1—28.

dei Siri« per conferire prestigio a testi apocrifi od adespoti) può invece interessare oggi più i teologi o gli storici della cultura religiosa che non i cultori di filologia slava»,⁴ ne može se, zapravo, olako prepustiti teolozima, jer sudbina Efremove i efremovske literature kod Slavena predstavlja bogat rudnik problema koji osvjetljavaju sudbinu, rast i procvat slavenske literature nakon izгона Metodijevih učenika iz Moravske.

J. P. Kohl je djelu Efrema Sirskog prilazio u prvom redu kao »praktični« teolog, a njegova su istraživanja trebala poslužiti protestantskim i pravoslavnim teolozima na putu međusobnog upoznavanja i zbližavanja teoloških pogleda. J. P. Kohl, koji je bio član novoosnovane Petrogradske akademije znanosti, u času kad Rusija Petra Velikoga traži svoje mjesto u Evropi, pokušao je pravoslavlje povezati s protestantizmom, jer da je katolicizam »irreconciliabilis« s pravoslavljem. U tom smislu trebalo je pokazati i dokazati posebno dugu povijesnu tradiciju slavenskog prijevoda Sv. pisma, ali i slavenskih prijevoda crkvenih otaca, koji da su autentični jer nisu trađirani u krilu Katoličke crkve.

J. P. Kohl je u drugom dijelu knjige, koja nosi naslov: *Historia versionum Ephremi Syri imprimisque versionis slavonicae*, prikazao povijest prijevoda Efrema Sirskoga na grčki, latinski, arapski, etiopski, a ukratko i na francuski i njemački jezik. Najviše se zadržao na slavenskom prijevodu (300—397). On je zapravo u rukama imao rusko štampano izdanje iz 1701., a nije svoja istraživanja temeljio prvenstveno na rukopisima, kojih je u Rusiji bilo u izobilju. Kao teolog-polemičar donio je i dva govora za koja je mislio da pripadaju Efremu Sirskom, a kojih nije bilo u grčkim, odnosno latinskim kodeksima, pa tako ni u izdanjima. To je govor 108. *Parenesisa: Nakazanie o svjatih i prečistih i životvoraščih Hristovih tainah* (str. 373—391) i *Nakazanie o prinošenja sviatago pričaščenia* (str. 391—397) na staroslavenskom jeziku u latiničkoj transkripciji i s usporednim latinskim prijevodom.

Ovakvim svojim pristupom efremovskoj književnosti kod Rusa J. P. Kohl je htio pokazati jednaka teološka gledanja protestanata i pravoslavnih o transupstancijaciji. On, međutim, nije znao da su govori, za koje nije ni posumnjao da nisu Efremovi, zaista dodani

⁴ *ibid.*, str. 11.

u ruske *Parenesise* od 14. st. dalje. Upravo je *Čtenie o svjatih i prečistih tajnah Gospodnjih* zapravo slovo sastavljeno od doslovno prenesenih mjesta iz *Izbornika* iz 1076. g.⁵ Upravo u posljednjim govorima u ruskom *Parenesisu* razni su autori iz potpuno raznorodnih slova sastavljali novo »slovo« i pripisali ga Efremu Sirskome.⁶

Pa ipak je među Slavenima Efremova i efremovska literatura od samih početaka pismenosti i književnosti bogato zastupana; dugo je vremena utjecaj te literature trajao u slavenskoj Crkvi, a posebno je među isposničkim bratstvima bio omiljen Efremov *Parenesis*. Značaj Efremove i efremovske literature bio je posebno velik i utjecajan u ranom razdoblju slavenske pismenosti, kada je i preveden osnovni fond tekstova potrebnih tek stvorenoj slavenskoj Crkvi.⁷

Među najznačajnijim je dokazima Efremova ranog prisustva u slavenskim književnostima tzv. *Makedonski glagoljski listić*.⁸ O njemu je Vatroslav Jagić pred stotinu godina pisao: »Sreznevski je taj starobugarski (tj. staroslavenski, J. B.) prijevod isporodio sa starim ćirilskimi rukopisi (13. vijeka) te našao da je to jedan te isti tekst, samo što se je u glagoljskom rukopisu u starodavnijoj formi sačuvao. Čim se taj glagoljski odlomak ni malo ne razlikuje, ni po jeziku ni po pismu, od ostalih starobugarskih glagolskih knjiga 11. vijeka, to smo vlasni i Efraema sirskoga uvrstiti u broj onijeh otaca, kojih su djela u doba Simeonskih vremena prevedena na starobugarski jezik«.⁹

Zbog starine teksta i pisma spomenik je dugo vremena ostao u centru naučnog interesa, pa je nakon istraživanja K. Jirečka i J. Ivanova cijelu problematiku ponovno pretresao i tekst izdao Ivan Gošev 1956. g.¹⁰ Gošev je usporedio prvih 6 listova — ostatak Efremova djela *Parenesis*, s Lesnovkim *Parenesisom* iz 1353. g. (Conev 297) i s tekstom istog djela srpske redakcije iz 14—15. st. (Conev 298)

⁵ A. S. Arhangel'ski, *Tvorenija otcov Cerкви v drevne-russkoj pis'mennosti IV*, Kazanj 1890, str. 81.

⁶ A. S. Arhangel'ski, o.c., str. 83.

⁷ U Mihanovičevu Homilijaru, na l. 231—236, nalazi se Efremov govor »na svetoje preobraženije Gospoda našego Isusa Hrista«.

⁸ G. A. Il'inski, *Makedonskij glagoličeski listok*, otryvok glagoličeskog teksta Efrema Sirina XI veka, S. Petersburg 1909.

⁹ V. Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga I*, Staro doba, Zagreb 1867., str. 76.

¹⁰ I. Gošev, *Rilski glagoličeski listove*, BAN, Institut za bułgarska literatura, Sofija 1956.

i zaključio da ovi listovi, kao i ona druga dva lista, pripadaju jednom izgubljenom glagoljskom kodeksu s čitanjima u vrijeme Velikog posta.¹¹

Druga je tvrdnja Ivana Goševa da je tekst *Rilskih glagoljskih listova* (RGL) preveden s grčkog jezika na starobugarski (tj. staroslavenski, J. B.) i tako ušao na stranice slavenske književnosti preko bizantske literature, u koju su literaturu pojedina njegova djela ulazila — posebno u bogoslužne knjige — i mnogo ranije.¹² Očito je, prema tome, da je u izgubljeni glagoljski zbornik ušlo nekoliko EfreMOVih djela, ali prema svemu sudeći, taj zbornik nije sadržavao isključivo djela sirskoga crkvenog oca. Gošev smatra da su RGL, koje datira u drugu polovinu 10. ili početak 11. st., možda ostaci tzv. *Otečeskih knjiga* (Отѣцьскыѣ кнѣгѣ) koje spominje Žitije Metodijevo.^{12a} Bez svake je sumnje da nisu mogla u mladoj slavenskoj Crkvi biti prevedena odmah sva djela, koja su inače bila nužna slavenskoj crkvenoj organizaciji, jer je to upravo ogroman broj, ali postojao je vrlo rano najnužniji izbor potreban u bogoslužju.

Slavisti se nisu usuđivali tvrditi da je izbor iz djela Efrema Sirskoga, kakav nalazimo već u najstarijim spomenicima pismenosti, a posebno *Parenesis*, nastao još u Metodijevu razdoblju, ali već je za vrijeme Simeona Bugarskoga (umro 927), a možda i ranije, postojao prijevod čitavog *Parenesisa*. Sačuvani prijepisi *Parenesisa* pokazuju da nije sačinjen u kasnijem vremenskom razdoblju nikakav novi prijevod, jer su svi prijepisi (južnoslavenski, bugarski i srpski i istočno-slavenski, ruski) nastali od prvotnog, samo djelomično očuvanog u RGL glagoljskog teksta *Parenesisa*.¹³

Ivan Gošev je u *Parenesisu* Efrema Sirskoga našao podudarnih mjesta sa »Zavjetom« osnivača Rilskog manastira (941.), s »proglašom Evandjelju« i s dijelovima Sinajskog euhologija.¹⁴ Međutim, po-

¹¹ I. Gošev, o. c., str. 55.

¹² Ima, međutim, nekoliko tekstova Efrema Sirskoga koji su se u slavenskim književnostima sačuvali, iako njihov grčki predložak nije, bar koliko danas znamo, sačuvan, pa je npr. J. Assemani u svom poznatom izdanju EfreMOVih djela takve tekstove morao prevoditi na latinski jezik sa sirskoga.

^{12a} Usporedi I. Gošev, o. c., str. 58. U novije vrijeme kad se prilazi ispitivanju i preispitivanju cjelokupne Efremove i efremovske literature i razlučivanju autentičnog od apokrifnoga, sigurno bi i slavenski tekstovi ukazali na određene tekstološke i literarne probleme, o čemu je već, uostalom, pisao i A. Vaillant, *Le Saint Ephrem slave, Byzantinoslavica* XX, Prag 1958., str. 279—286.

¹³ I. Gošev, o. c., str. 59.

¹⁴ *ibid.*, str. 85—90.

jedina paralelna mjesta koje autor citira više su plod manire tadašnjeg crkvenog govorništva i literature općenito, nego nekog stvarnog ugledanja. Misao Goševa da je cjeloviti *Parenesis* Efrema Sirskoga ulazio u »otečeske knjige« u suprotnosti je s tvrdnjama i istraživanjima F. Grivca, J. Vašice, N. van Wijka i Vj. Štefanića, koji su dokazivali da su ostaci »otečeskkih knjiga« sačuvani u Mihanovićevu Homilijaru, Suprasalskom zborniku i Kločevu glagoljašu.¹⁵

Slavenski *Parenesis* bio je namijenjen prvenstveno »inokom«, »črncem«, iako se neki dijelovi mogu primijeniti i na »mirjanina«. ¹⁶ Njegov rani trag u slavenskoj pismenosti može se dovesti u vezu s Metodijevim nastojanjem oko organizacije monaškog života u Moravskoj,¹⁷ iako R. Nahtigal tvrdi da »učenici Metodovi niso bili nikakršni menihi« i da »Konstantin in Metod sta vzgajala duhovne, klerus стрижъники, ne pa menihe in puščavnike«. ¹⁸

Dijelovi *Parenesisa* bi prema tome mogli poteći izravno iz Metodijeve akcije prevođenja »otečeskkih knjiga«, djela namijenjena gotovo isključivo bogoslužju, dok cjelovit *Parenesis* nije nastao iz te akcije, ali njegovo postanje imamo tražiti, ipak, u razdoblju Metodijeva života, vjerojatno neposredno pred oštre progone Metodijevih učenika, ali prije njihova bijega u Bugarsku, Srbiju, Makedoniju i Hrvatsku. To je vrijeme kad lokalne jezične crte ne narušavaju izrazito književnu »koine« ćirilo-metodijevske tradicije. U to vrijeme nastala su, vjerojatno, još neka djela, u pokušaju prestrukturiranja Metodijeve Crkve u Moravskoj i Panoniji. Ta djela, spomenici stare pismenosti, vezuju prvo razdoblje, ćirilo-metodijevsko, odnosno uvjetno rečeno: makedonsko-moravsko s drugim razdobljem u kojem počinju probijati lokalni govorni elementi i kad se narušava prvotno jedinstvo jezika: tada naime nastaju redakcije starocrkvenoslaven-

¹⁵ Vidi ocjenu Goševljeve knjige od Marije Pantelić, Slovo 9—10, str. 150—152.

¹⁶ A. S. Arhangel'ski, o. c.

¹⁷ I. Ostojić, Benediktinci glagoljaši, Slovo 9—10, Zagreb 1960, na str. 14—42. Važan je citat sa str. 15: »možemo predpostaviti, da je barem jedan dio od protjeranih Metodovih učenika, koji su k nama pribjegli, pripadao redovničkom staležu. Redovnik je bio njihov učitelj, a znade se, da su u manastirima živjeli ili manastire osnivali i neki od njihove subraće, koji su povodom iste nesreće bili potražili utočište u Bugarskoj (Klement, Naum...). Osim toga dodajmo, da su se obično iz redovničkoga staleža regrutirali misionari u svim krajevima svijeta, od najstarijih kršćanskih vremena sve do današnjega«.

¹⁸ R. Nahtigal, »Отъцьскы кнѣгы«, Rasprave SAZU I, Ljubljana 1950, str. 5 i 15.

skog jezika. Spomenici koji sačinjavaju i vremenski i tematski jednu jedinstvenu cjelinu, a srodni su po jeziku i literarnom sadržaju jesu: *Parenesis* Efrema Sirskoga, Mihanovičev i Sinajski *Paterik*, *Slova* Ivana Zlatoustoga (*Zlatostruj*); ta su djela u prvom redu namijenjena monaškom životu.

Prema tome, nastanak cjelokupnog Efremova *Parenesis* moramo pomaknuti od vremena procvata slavenske pismenosti i književnosti, ali ipak prije simeonskog razdoblja (893—927). Razlozi koji govore u prilog ovoj tvrdnji jesu u tekstu spomenika i u historijskoj uvjetovanosti njegova nastanka. Ako se ne može naprečac odbaciti Nahtigalovo mišljenje o *otečeskim knjigama*, i o nepostojanju redovnika u Metodijevo doba, ne može se preći ni preko mišljenja koje je u novije doba zastupano kod Ostojića, naime o postojanju monaškog svećenstva, tim više što je Metodije — pošto je upoznao i istočnu i zapadnu crkvenu organizaciju — upravu svoje biskupije pokušao organizirati što je moguće jače i čvršće, a bez monaškog života to nije bilo moguće. Dokumenti o tome šute, ali logika stvari i prilikâ govori tome u prilog.

A. S. Arhangel'ski analizirao je velik broj rukopisa *Parenesis* i došao do zaključka da su »po svoemu sastavu, v prvych 101—104 slovah počti soveršenno shodny meždu soboju: slova eti v vseh spis-kah čitajutsja v tom že porjadke, v tom že obřeme i s temi že zaglavijami.«¹⁹ U tom, dakle, prvom i najvećem dijelu slavenskog korpusa sastoji se prvobitna redakcija *Parenesis*, a najveće i najznačajnije razlike u rukopisima počinju od slijedećih, dodanih sastavaka. Bez obzira na veće i stvarne razlike u rukopisima, može se reći da je na slavenskom terenu postojao jedan jedinstveni korpus koji je sadržavao autentične i neautentične tekstove, i oni se često ne poklapaju s grčkim izvornikom, jer — osim ostaloga — jedan isti tekst ima i dugu i kratku verziju.²⁰

Grčki naslov zbornika — *Parenesis* — slavenski je prevodilac preveo kao *poslušanie i utěšenie i umilenie* (rukopis 13. st. iz Troicko-Sergievoj Lavri № 7). Grčki kodeksi koji su poslužili prevodionicima i redaktorima Efremova djela (kao i pseudoefremovih, »efre-

¹⁹ A. S. Arhangel'ski, o. c.

²⁰ D. Hemmerdinger—Iliadou, Ephrem grec et la littérature slave, Actes du XIIe congrès international d'études byzantines, Ochride 10—16 sept. 1961., Beograd 1964, tom II, str. 343—346.

movskih« djela) »ne predstavljaju ništa slično slavenskom *Parenesisu*« — prema riječima A. S. Arhangel'skoga. Assemani je opisao sve grčke kodekse do kojih je mogao doći, ali slavenski se efremovski korpus ne poklapa ni s jednim opisanim kodeksom. Već se Arhangel'ski pitao nema li ruski *Parenesis* najstariji slavenski izvor: »Ne vznik li on na počve drevnešej bolgarskoj, ili voopšče slavjanskoj pis'mennosti?«. ²¹ Bez obzira da li je *Parenesis* Efrema Sirskoga nastao u prvom razdoblju slavenske pismenosti, a to sam ovdje ukratko pokušao pokazati, ili je nastao na bugarsko-makedonskom području (npr. iz raznih grčkih i slavenskih kodeksa uspostavljen slavenski korpus), ili pak je preveden sa sličnoga grčkog zbornika, koji do nas nije došao, ili nam je još nepoznat, ²² u sačuvanim rukopisima on pokazuje oznake staroslavenske redakcije i svojim postojanjem neraskidivo je vezan s počecima slavenske književnosti. ²³

Mnogi su slavenski pisci bili potaknuti ili nadahnuti efremovskom literaturom, koja je bila poznata, barem većim dijelom u grčkom jeziku, i prvim slavenskim apostolima. U slavenskim crkvenim i zabavno-poučnim zbornicima — osim većih skupina i pojedinačnih »slova« — postoje i »excerpta«. Ti zbornici: Paterici, Meneje, Menologiji, Prolozi, Zlatousti, Izmaragdi i Paleje odigrali su ogroman utjecaj na slavensku pismenost i književnost. Svaki pojedini od ovih zbornika po svom obimu i sadržaju predstavlja ne pojedinačnu knjigu, nego pomno izabranu biblioteku duhovnoga i svjetovnoga štiva.

Istraživanje utjecaja Efrema Sirskoga na slavenske pisce delikatno je pitanje: ne dozvoljava postavljati naprečac dva paralelna mjesta, slavenski i grčki, i suditi bez dubljih analiza o ugledanju i preuzimanju. Bez svake je sumnje da je velikim djelom sirskoga crkvenog učitelja stvorena određena klima stvaralaštva. I u njegovu zborniku, *Parenesisu*, postoje tekstovi koje su pripisivali slavenskim redaktorima, jer im original još ne znamo. Za neka se bez sumnje može utvrditi da su sastavljena iz raznih i raznorodnih dijelova, pa tako skalupljena pripisana sirskom učitelju, da bi se njegovim autoritetom dala veća važnost tekstu.

²¹ A. S. Arhangel'ski, o. c., str. 81.

²² Dosadašnji proučavaoci efremovske literature isključivo govore o grčkom izvorniku slavenskoga korpusa, a nije se još pomišljalo i na mogući sirski izvor, ili bar utjecaj, odakle je, vjerojatno, u kasnijem razdoblju preveden npr. *Premudri Akir*.

²³ A. S. Arhangel'ski, o. c., str. 88.

U svojoj studiji o Kozmi Prezviteru M. G. Popruženko govoreći o Kozminim savjetima monasima, o njihovu izlasku iz manastira i boravku u gradu gdje potpuno zaboravljaju na svoj monaški život i zvanje kaže da je »bolgarski pisatelj X v. mog byt' znakom po tem proizvedeniam vizantijskoj literatury, kotoryja v perevodah očen' rano stali izvestny v Bolgarii«. ²⁴ Među piscima kojih su djela već vrlo rano bila poznata u Bugarskoj a tretirala su pitanja organizacije monaškog života, treba spomenuti Efrema Sirskoga: »nužno dumat' čto otdel'nyja poučeniya ego stali izvestny v Bolgarii v perevede uže v X veke«. ²⁵

Ispitujući utjecaj grčkog teksta Efrema Sirskoga na slavensku književnost D. Hemmerdinger — Iliadou je istražila tekstove i rezimirala »l'opinion de certains de nos prédecesseurs, qui avaient remarqué depuis longtemps qu' Ephrem se cache sous un bon nombre de textes slaves« ²⁶ te je nabrojila značajan broj slavenskih književnika najstarijeg razdoblja kod kojih je efremovski utjecaj očit:

1. Klement Bugarski (upravo Ohridski, umro 916) koji se u svom *Slovu o Svetoj Trojici, stvorovima i posljednjem sudu* inspirirao na tekstu *Λόγος περί της κοινής ἀναστάσεως και μεταβολας* o čemu je već pisao N. L. Tunicki. ²⁷

2. Mitropolit Ilarion u svom *Slovu o zakonu i blagodati*, sastavljenom između 1037. i 1050. imao je za uzor Efremovo *Slovo o preobraženju Gospodinovu*, ²⁸ koje se nalazi i u Mihanovićevo Homilijaru.

3. Kiril Turovski (druga pol. 12. st.) za koga Gudzij pretpostavlja da je znao grčki i da je poznao i koristio se djelima Grgura Nazijanskoga, Ivana Zlatoustoga i Efrema Sirskoga, na što D. Hemmerdinger-Iliadou s pravom primjećuje da to i nije bilo baš nužno, jer je sva ta djela mogao naći u slavenskom prijevodu, ²⁹ i za svoju tvrdnju navodi paralelna mjesta.

²⁴ M. G. Popruženko, Kozma Prezviter, bolgarskij pisatelj' X veka, Bulgarski starini XII, BAN, Sofija 1936, str. CLXXXVI.

²⁵ M. G. Popruženko, ibid.

²⁶ D. Hemmerdinger — Iliadou, o.c., str. 346.

²⁷ N. L. Tunicki, u IORJAS, 1904, 3, str. 201—232.

²⁸ Isp. D. Čiževski, Altrussische Literaturgeschichte im 11., 12. und 13. Jahrhundert, München 1948, str. 117, i N. K. Gudzij, Istorija drevnej ruskoj literatury — učebnik dlja vyšših učebnyh zavedenij, Moskva 1945.

²⁹ D. Hemmerdinger — Iliadou, navedeno djelo, str. 344—345.

4. Pismo Simona, episkopa Vladimira Suzdaljskoga (umro 1226) monahu Polikarpu Kijevskome sadrži čitave pasuse iz Efrema Sirskoga.³⁰

5. *Slovo o životu Efremovu i Slovo o skončanii mira* Serapiona iz Vladimira, koje je Serapion izgovorio dok je bio episkop vladimirski (1274—5), pod jakim su utjecajem Efrema, a sačuvani su u zbornicima *Zlataja cep, Izmaragd i Zlatoust*.³¹

6. Monah Jurij Zadubski koji je prepisivao efremovski korpus za kneza Vladimira Volynjskoga (1269—1288) nadodao je u već postojeći korpus i jedan svoj govor i pripisao ga Efremu.

7. Nil Sorski (umro 1508) ima u svom djelu dosta crta koje su potekle iz riznice Efremovih djela.

O utjecaju na prve ruske originalne tekstove *Skazanie i Čtenie o Borisu i Gljebu* pozabavit ću se u posebnom poglavlju. Ti utjecaji do sada u nauci nisu bili poznati i zato im je potrebno posvetiti posebnu pažnju.

HRVATSKOGLAGOLJSKI EFREMOVSKI APOKRIF O PREKRASNOM JOSIPU

Teško je danas razlikovati pobožne, legendarne izvore — uostalom dosta brojne — od stvarnih historijskih podataka o Efremu Sirskom, đakonu i crkvenom naučitelju. Osnovni izvor *Vita Ephraemi* koju je izdao Bedjan (*Acta Martyrum et Sanctorum* IV, 621—665) korisno nadopunjuju svjedočanstva sv. Jeronima (*De viris illustribus*, 115 — PL 22, 746—747) i Sozomena (*Historia Ecclesiastica* III, 16 — PG 67, 1085—1093) kao i podaci iz djela *Historia Lusiaca* (40, u Butler, *Textes and Studies* VI, 2). L. Leloir — pišući kritičku biografiju i osvrćući se na ove navedene izvore kao i na biografske podatke samoga Efrema u *Carmina Nisibena* — rekonstruirao je tok života velikog sirskog pjesnika, crkvenog naučitelja i nacionalnog proroka.¹ Efrem Sirski rođen je i odgojen u Nisibi (Mezopotamija) oko 306. god.

³⁰ D. I. Abramovič, *Issledovanja po Kievsko-Pečers'kom paterike* kak istoriko-literaturnom pamjatnike, IORJAS, 1903., VIII, str. 67—69.

³¹ Gorski—Novostruev, *Opisanie slavjanskih rukopisej moskovskoj sinodal'noj biblioteki*, II, 2, str. 76.

¹ L. Leloir, O.S.B., *Ephrem le Syrien, diacre (+ 373)* u *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, XV, col. 590—597.

ПРИИПАСОВАНАШЕГО СФР
МА. СФЕРКРАСНЕМЪ И СФ
ФТ. СЛОВИ. АГ.

СЛАВЯКЪ. БЪ ИАКОВ.
БЕ ИАКОВЪ. БЪ БЛГОВЕДЪ
ТЪ ИЪ. ПРИИПАСОВА
ЛА И ИСТМА ПРАВЕ ДЪ
И СЕ СОНЪ СЛОУГЪ ВЪ
ЗАН КОВШНЪ ТА. ДАРУ
ИАКОВА ГЪ. ДА ВЪ СЪ ПЪ
ТЪ ВО ИИ ТЪ ПО ТЪ И КЛ ГТИ
ТЪ СЕ ИА СЛНОЖЕСТВО МЪ
СЪ ИА ИА. ДА ВЪ ХЪ БЪ ТЪ
МО ГЪ ВЪ ТЪ И И Б Е И К О Е
И А П И С А Т И П О З О Р И Ш Е С Я
П Р Е К Р А С Н Е М Ъ И С Ф Т.
БЪ И А Ш И М Ъ П Р У Т Ъ П Ъ М
Л И И П О ДЪ П Р Е С Т А Р О С Т И
П А Т Р И А Р Х А И А К О В А. С Е С У
Б И С Т Р О КЪ И З Е М Л А Д А С Е
П Р О П И С А ЛЪ С БЪ П Р И Ш Е Т Ъ
В И И Р А Т. П Е Р В О С Б Ъ В Ш Е И
СЪ Д В Ъ М Р И Я. И П О Т А Ш Е
П А КЪ В О У С Т Р А Ш И Т И В С Ъ
М И РЪ. Т О И Ж Е ВЪ З Л О Б Е
И И И ХЪ Л О Б Е И. ВЪ З Р А Д У
С Л А В Д Ш Е И А П Р И ЛЪ Л Ъ
И О У С А Т И Ш И М Ъ Т А КЪ И А
ДЪ Т Е Л И П R E K P A C H A G O V
Т Р И К А. А З О У С О Б Р А Т Ъ С Е
Г А Т И А К О П R E K P A C H E H Ъ С Е Т Ъ
Д Е Т И Ш Ъ У И Д И И И С Т О
У И И КЪ ЦЪ С Л О У Ц Д Р И Я.
И П О Е Т А ТЪ С В И З А Ш Е И Ъ

У И Д И А КЪ П И ВЪ Д А МЪ ТЪ
МЪ Ж Е И С Б Я ЗЪ Т Е И Б У Ц У Ш А
Г О П Р И Ш Е С Т Ъ И Я Х В А. И
З Н Е И К О М Д И И В Е С Е И А Д У
Ш А В Е С И К У П E У А П Р У С И М Ъ
НЪ ХЪ Д Е Ш И И. Д А П Р И И
Л Е ТЪ С А И К О В И И С Л А Д К А
И С Л И В Е С А П Л Е Д В Е И А С О С У
Т А В Е С Е Л А Ш А Д Ш И. И А К О
Ж Е Б О Г Е П О С Л А И Т Ъ ВЪ К И А
К ЛЪ Т А К О Ж Е И С ТЪ О КЪ И
О С И ФЪ И С Т Р А ДЪ ТЪ И А К О
В А В П О С Л А И Т Ъ ВЪ И ДЪ ТЪ
С В О Е И Г А Т Ъ Я. Б Р А Т И Я
Ж Е Г О И Е М ЛЪ Т Р А И А К Г А
В И ДЪ Ш А И П О М Е И Л А И
Ш А И А Ж Е Г О И А У А Ш А П О М Ъ
Ш А Т И А КЪ К A B E C T E O H A
И Ъ. Л Е И И Л Ц И И С А Ш Ю Л И
РЪ С О Ц Я. Т А К О Ж Е И И Д О
В Е П Р И И О С У Ш Е Ж Е С Т О С Е Р
Д И. О Г Д А В И Д Е Ш А С П I A K A
Г A X C E И И Т Ъ И А С Л Т Д И
КЪ Д А И Ц Е Б Е М Ъ И Т А К О
Ж Е И И Г A Г У Ц E С E M A H
Д A В И Д И ЛЪ К A И П R I M D Y
ТЪ С И ТЪ С Г И. Б Р А И И И И
Ф A B K Y ПЪ И Д У Ш A П P O D A
И Ш A E G O. СЪ Ш А ВЪ Ш Е В
Л E M. Т A К O И И Д O B E Л I C T
Ц И П A C K Y И Д У Ш E С Y K O
Ш A C P I A. СЪ Ш E C T B И И И
О С И Ф O B O K Ж E БЪ С Г У И E
ТЪ. И Е Л A C T A СЪ Ш E C T A И

u kršćanskoj sredini. Legendarna je i neistinita tvrdnja da mu je majka bila kršćanka, a otac poganski svećenik. O njegovu školovanju i obrazovanju malo se zna: ne zna se pouzdano ni da li je znao grčki, iako se izvjesno filozofsko znanje i poznavanje pojedinih doktrina grčkih filozofa opaža u njegovim djelima; bar onoliko koliko je u to vrijeme bilo dotično naučavanje prisutno u kršćanskoj sredini. Njegova djela nisu napisana, odnosno govorena, za obrazovane i učene krugove, već su se širila u narodu koji ga je usrdno slušao: tendencija njegova djela jest da prije potakne na pobožnost nego da daje izgrađen i zaokružen doktrinalni sustav.

Najveći dio života proveo je u rodnom gradu Nisibi, gdje je vršio službu đakona. U svojim govorima, u prozi i u stihu, pobijao je arijansku herezu. Pobožna legenda spominje da je sudjelovao na crkvenom saboru u Niceji i da je glumio ludilo da ga ne bi izabrali za biskupa. Nakon invazije Arapa iz Perzije 363. god. sklonio se u Edesu gdje je sudjelovao u osnivanju poznate Edeske škole. Uspio je spojiti zvanje sjajnog propovjednika s izrazitim isposničkim životom. Umro je 373. god. Legenda ga prikazuje kao stroga čovjeka, čije je lice neprestano bilo žalosno, te se nikad nije nasmijao.

Književna aktivnost Efrema Sirskoga vrlo je značajna i za njegovo vrijeme i za sredinu u kojoj je živio i stvarao. Njegovim su se djelima vrlo rano počeli pribrajati apokrifni spisi, i teško je danas razlučiti ono što je njegovo od onoga što je vrlo rano, ili možda kasnije, njemu tek pripisano. L. Leloir poimence navodi djela za koja smatra da su plod Efremove djelatnosti, a druga otklanja kao apokrifna.

Najvažnija izdanja djelâ Efrema Sirskoga:

U osamnaestom stoljeću skupina maronita, J. S. Assemani, P. Benedictus Mobarek i S. E. Assemani, izdala je pod imenom Efrema Sirskoga u 6 knjiga u foliju djela za koja je dotadašnja znanost smatrala da pripadaju ovom piscu: *S. Ephraemi Syri Opera omnia quae extant graece, syriace et latine, in sex tomos distributa*, Rim 1732—1746. Vrlo su značajna izdanja J. Th. Lamyja, *S. Ephraemi Syri Himni et sermones*, Malines 1882—1902, i G. Bickella *S. Ephraemi Carmina Nisibena*, Leipzig 1886.

Izdanju J. S. Assemanija i drugova može se s naučne strane prigovoriti: tipografski sjajno izdanje nije — posebice što se tiče latinskoga dijela, tj. jezika — tekstološki pouzdano. Čini se, a na to nisam naišao u literaturi, da se Assemani u latinskom prijevodu služio tekstom Gerharda Vossa (Vossius, alias Voskens iz Borchloona), koji

je između 1589. i 1597. u Rimu u tri sveska folio formata izdao u latinskom prijevodu djela Efrema Sirkoga, prevodeći s grčkoga jezika tekstove do kojih je mogao doći u talijanskim, posebno rimskim bibliotekama. To izdanje u jednom tomu izašlo je i u Kölnu 1603. i 1616. i u Antwerpenu 1609. i 1619. Ovo posljednje izdanje posjeduje i Nacionalna sveučilišna biblioteka u Zagrebu. O povijesti pojedinih izdanja Efrema Sirkoga na Zapadu govori već J. P. Kohl u knjizi *Introductio in historiam et rem literariam Slavorum* § 4, str. 267—296.

Sredinom prošloga stoljeća u Moskvi je izašlo nekoliko izdanja Efremovih djela na ruskom jeziku, također u 6 svezaka. Efrem Sirski je i inače u ruskoj sredini oduvijek imao velik broj poštovalaca i proučavalaca. Postoje također prijevodi na njemački (P. Zingerle, Kempten 1870—1876), engleski (H. Burgess, London 1853) i talijanski jezik (A. Poggi i L. Lisino, Fiorenza 1851).

Pojedina djela izlazila su u raznim izdanjima i za različite svrhe.

Već je sv. Jeronim dao osnovnu karakteristiku djela Efrema Sirkoga: »Ephraem, Edessenae Ecclesiae Diaconus multa syra sermone composuerit: et ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum, publice in quibusdam Ecclesiis, eius scripta recitentur« (kod Vossiusa).

U svoje je vrijeme bio glavni branilac ortodoksije sirske Crkve protiv arijanaca. U svojim himnima i govorima obraća se masi više nego intelektualcima: njegov je jezik poetičan, slikovit, a rječnik u teološkom smislu neprecizan. Njegovo je djelo narod lako i zdušno prihvatio jer je bilo jednostavno, puno pjesničkih slika. Narod je njegovo djelo prigrlio prvenstveno zato što je u jednostavnim ritmičkim obrascima, u sedmercima silabičkog tipa, koji je inače karakterističan za njegovo književno stvaralaštvo, ispjevao glavninu svojih djela, pa su se ta djela mogla pamtit i usmenim putem prenositi. Mnogi su njegovi stihovi ušli u istočnu liturgiju.

Efremovo književno djelovanje očitovalo se na pastoralnom i doktrinalnom polju: bio je vođa crkvenog kora, učitelj Edeske škole, ali za nas je najzanimljiviji njegov književni rad. Posebno nas zanima njegovo djelo koje je u literaturu ušlo pod imenom: *Sermo in pulcherrimum Joseph*, grčki *Λόγος 'εις τὸν παγκαλὸν Ἰωσήφ* u hrvatsko-glagoljskom tekstu *Čtenie prekrasnoga muža i sveta človeka Osipa*.

Starija nauka o Efremu Sirkom bez ikakva je okolišanja pripisivala ovo djelo tom najvećem sirkom pjesniku, dok nekoji noviji autori takvo mišljenje otklanjaju. Za naše ispitivanje taj problem

i nije od velike važnosti: tekst analiziramo s obzirom na njegove nesumnjive literarne vrijednosti, a posebno zato što je od najstarijih vremena zasvjedočen na slavenskom jezičnom prostoru, i na koncu — a to je za nas najvažnije — jer je taj tekst ostao zabilježen u hrvatskoglagoljskom rukopisnom zborniku koji se danas nalazi u Bodleijanskoj biblioteci u Oxfordu.

Priređivač kritičkoga sirskeg izdanja P. Bedjan u uvodnoj napomeni visoko je uzdigao vrijednost djela:

»L'ouvrage que nous publions aujourd'hui est un poème sublime, un chef d'œuvre classique, un livre que tout le monde peut lire avec le plus vif intérêt et avec un très grand profit. Ce beau et précieux traité est sorti de la plume du grand Saint Ephrem«².

P. Bedjan dalje navodi autore i svjedočanstva po kojima je ovo djelo nesumnjivo poteklo iz Efremove radionice: tu je u prvom redu Th. Lamy, sveučilišni profesor u Louvainu, koji je ovo djelo uvrstio u svoju knjigu Efremovih tekstova (*Sancti Ephraemi Syri Himni et sermones* III, str. XXXVI), zatim vrlo rana svjedočanstva o Efremovu autorstvu, i na koncu rukopisna tradicija gotovo bez izuzetka pripisuje ovo djelo sirskeg pjesniku. Autorstvo po mišljenju P. Bedjana dokazuje i stil, upravo stih, u sirskeg originalu:

»Le styl de cet ouvrage, les idées, les images, le mètre la plus convaincante, les titres de tant de manuscrits qui proviennent de pays si éloignés les uns des autres. Le plus souvent S' Ephrem a composé ses vers sur la mesure de sept syllabes, Mar Balaï sur la mesure de cinq, et Jaques de Sarough sur la mesure de douze; chacun de ces auters avait son genre de prédilection qui était pour ainsi dire comme le signe distinctif et le sceau de son oeuvre«³.

Najusrdniji proučavalac efremovske i pseudoeffremovske literature ipak je donekle zbunjen jer se u pojedinim sirskeg rukopisima, i to starijim, ovaj tekst pripisuje i pjesniku Mar-Balaï-ju ili Jakovu Saroughu, koji je zaista napisao deset knjiga u dvanaestercu o Josipovoj povijesti.⁴

Najbolji poznavalac stare i nove sirske književnosti, Anton Baumstark, u Povijesti sirske književnosti⁵ među djelima Efremovim uopće ne spominje ovaj mali ep o Josipu, a ne pripisuje ga ni Balaïju, već drži da je to djelo nekog mlađeg anonima, koji je svoje djelo pripisao Efremu:

² P. Bedjan, *Histoire complète de Joseph par Saint Ephrem, poème en douze livres*, Paris—Leipzig, 1891, str. VI.

³ P. Bedjan, o. c., str. VI.

⁴ P. Bedjan, o. c., str. VII.

⁵ A. Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluss der christlich-palästinensischen Texte*, Bonn 1922.

»Dagegen wird ihm (tj. Bala) durch den weitaus ältesten Textzeugen ein von dem nächst jüngeren anonym und weiterhin seinem siebensilbigen Metrum entsprechend wohl durchweg unter dem Namen Ap(h)rems überliefertes Epos in 12. Mēmrē auf den ägyptischen Joseph beigelegt, das zu den besten Werken altsyrischer Poesie gehört, und gerade die Tatsache dass die Verknüpfung mit dem minder berühmten Namen mit Rücksicht auf die metrische Form sich nicht nahelegte, muss für sie in erhöhten Masse den Charakter glaubhafter Tradition wahrscheinlich machen«⁶.

Hrvatskoglagoljski apokrif o Prekrasnom Josipu nalazi se u poznatom zborniku Bodlejanske biblioteke, u zbirci Canonici. O toj je zbirci, njenoj rukopisnoj provenijenciji i sudbini, u posljednje vrijeme pisao kod nas V. Novak u *Starinama* 51., gdje je paleografski i kulturnohistorijski obradio Većenegin Evanđelistar.⁷ U Canonicijevoj zbirci našlo se i nekoliko ćirilskih i glagoljskih rukopisa, a za naše je ispitivanje od posebnog interesa rukopisni kodeks *MS Can. Lit. 414*, iz 15. st.

Ovaj zbornik dobio je Matteo Luigi Canonici (1727—1805), eksisusovac i mletački prelat od Alberta Fortisa, autora poznate knjige *Viaggio in Dalmazia* (Venecija 1774). Fortisu je pak ovu knjigu dao Matija Sović (?—1774), osorski arhidakon, koji je spominje u predgovoru svome latinskom prijevodu *Slavenske gramatike* M. Smotrickoga (danas je taj rukopis u Studijskoj biblioteci u Ljubljani — NUK — MS. 185 II. c. a):

»Meus olim codex, nunc autem eruditissimi viri Alberti Fortis, in litteratorum republica satis cogniti, littori austriaco adscribendus loco S. Georgii parum a Segnia distanti, a scriptore ignoto Michaeli Soltich presbytero ante annum 1462 dicatus, varias lectiones Sacrae Scripturae, Sanctorum gesta, visiones, morales sermones, Missam Auream, absque consecratione a superstitione et calliditate potius ignorantiae atque avaritiae quam a vera pietate concinnatam, aliaque plura continens. Hinc partim semivernacula partim litterali lingua tum in membranis, tum in chartaceis foliis hieronymiano caractere conscriptus«⁸.

Oksfordski zbornik pisale su dvije ruke: prva ide do lista 59v., druga je manje vješto i manje spretno nadopisala ostatak kodeksa. Pismo je zbornika uredno, u glavnim crtama još uvijek dvolinijsko, to je tip poluuncijalne glagoljice koja još ne prelazi u svom duktusu u kurziv, iako po velikom broju ligatura ona stvarno prethodi kur-

⁶ A. Baumstark, o. c., str. 62—63.

⁷ V. Novak, Većenegin evanđelistar — Notae palaeographicae, *Starine JAZU* 51 (1962), str. 5—48.

⁸ J. Milčetić, Matije Sovića predgovor »Slavenskoj gramatici«, *Starine JAZU* 35 (1916), str. 403; M. Tadin, *Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford, *Oxford Slavonic Papers V* (1954), str. 139.

zivnom načinu pisanja. Na nekoliko listova susreću se i zabilješke, više kao igrarija, zapadnim tipom ćirilice (bosančice). Inicijali su u zborniku skromni i ponekad vrlo neugledni.

Osim ovog prvog opisa koji smo citirali, a koji potječe od Matije Sovića, i koji je zapravo u najkraćim crtama iznio glavne karakteristike kodeksa i s obzirom na njegovo postanje, sadržaj i jezik, ovaj je zbornik prvi put za znanstvenu javnost opisao P. A. Syrku u članku *Zametki o slavjanskih i ruskih rukopisjah v Bodleian Library v Oksforde*.⁹

P. A. Syrku, autor prikaza o ćirilskim i glagoljskim rukopisima Bodlejske biblioteke opisao je naš zbornik na str. 98—101, dakle posvetio je opisu i sadržaju kodeksa dosta velik prostor. On je — u kratkim *incipitima* — obuhvatio 27 jedinica, ne računajući »slova, napisannyja poznejšej rukoj« tj. od lista 59v. Ovaj opis P. A. Syrku je, inače, našoj nauci ostao gotovo nepoznat, ne spominje ga npr. ni I. Milčetić u svojoj *Bibliografiji*. Poznavao ga je i koristio se njime Stj. Ivšić. On u svojoj radnji *Sredovječna hrvatska glagoljska književnost*¹⁰ spominje upravo naš apokrif i nekako tajanstveno, kao u čita- vom tom članku, govori da se nalazi uz druge tekstove, u rukopisima iz 15. st.: »U rukopisima iz 15. v. sačuvani su i drugi tekstovi, među kojima ima i dobro poznatih ćirilovskih apokrifa, na pr. različne priče o Adamu, Avramu (tekst samo od česti objelodanjen), *Prekrasnom Josipu* (tekst neobjelodanjen), *Krsnom drvetu*, *Isusu*, o 12 petaka i dr.«¹¹

Stj. Ivšić je čak u Akademijinu primjerku *Žurnala nar. prosvje- šćenija*, gdje je članak izašao, zabilježio crvenom olovkom na mar- gini: *Slovo Jefrema Sirina Jacim(irski) 121*, gdje se aludira na po- znatu knjigu Jacimirskoga o starozavjetnim apokrifima, a tu je zai- sta spomenut i naš hrvatskoglagoljski apokrif. Ivšić u prikazu sred- njovjekovne književnosti u *Sveslavenskom zborniku* nije spomenuo taj podatak, tj. da je ovo tekst pripisan Efremu Sirskom, tako da je problematika oko ovog hrvatskoglagoljskog teksta dugo vremena ostala zavijena u tamu neizvjesnosti.

Glagoljske rukopise iz Bodlejske biblioteke opisao je u posljed- nje vrijeme Marin Tadin¹² u *Oxford Slavonic Papers*. Naš je zbornik

⁹ IORJAS 1907, XII/4. SPetr. 1908, str. 87—140.

¹⁰ Radnja izašla u Sveslavenskom zborniku, Spomenici o tisućgodišnjici hrvatskoga kraljevstva, Zagreb 1930, str. 132—142.

¹¹ S. Ivšić, navedeno djelo, str. 135.

¹² M. Tadin, *Glagolitic manuscripts in the Bodleian Library, Oxford, Oxford Slavonic Papers IV (1953), V (1954)*.

u ovom časopisu opisan na posljednjem mjestu (1954 — V., str. 139 — 144 + 1 tabla). Tadin je ukratko opisao kodeks i naznačio kao mjesto njegova postanka područje koje danas pripada senjsko-modruškoj biskupiji, a kodeks je zapravo nastao u Lici. Na kulturnoj problematici tekstova nije se posebno zadržavao, čak se iz njegova opisa pojedinih jedinica — kod kojih navodi samo *incipit* — ne može zaključiti o kakvim je zapravo tekstovima riječ. Na nekoliko je mjesta netočno prepisao tekst, odnosno krivo shvatio *incipit* (*St. Emeric's Day* za glag. *im(e) r(ek)*), a jednako je tako krivo pročitao kasnijeg vlasnika Ivana Fugošića kao Ivana Vukušića.

Tadin je u opisu ovog zbornika nabrojio 43 jedinice, dok u mojoj bibliografskoj građi o kodeksu ima preko 54 samostalnih jedinica, a s fragmentarnim odlomcima bilo bi ih i više.

Tekstovi u ovom vrlo važnom kulturnohistorijskom i literarnom zborniku do sada su u priličnoj mjeri bili ispitivani i izdavani: *Pavlovu apokalipsu* iz ovog zbornika (ff. 1—8) izdao je E. Hercigonja u Radovima Staroslavenskog instituta.¹³ *Viđenje sv. Bernarda* (ff. 8—9) izdao je Stj. Ivšić u Rešetarovu zborniku.¹⁴ *Čtenie sv. Margarete* (ff. 24—28) izdao je C. Verdiani u Ricerche slavistiche.¹⁵ *Čistilište sv. Patricija* izdao je Stj. Ivšić u Starinama 41.¹⁶ U zborniku ima još dosta interesantnih i važnih tekstova, koje bi trebalo proučiti, obraditi i izdati. Jedan od takvih je, bez sumnje, i *Čtenie prekrasnoga muža i s(ve)ta č(lově)ka Osipa*.

Da je neki efremovski tekst apokrifa o Prekrasnom Josipu postojao već vrlo rano u hrvatskoj književnosti (bez obzira na pismo: glagoljicu, ćirilicu ili latinicu), potvrđuju ostaci pojedinih apokrifnih umetaka: u glagoljaškim brevijarima, u *Libru od mnozijeh razloga* i u *Skazanju kako bratja prodaše Jozefa*, za koje je A. Djamić dokazao da pripada Mavru Vetranoviću.¹⁷ Međutim, do danas je integralan hrvatskoglagoljski efremovski tekst ostao sačuvan samo u Oksfordskom zborniku *Can. Lit. 414*, ali i taj je tekst došao do nas neujed-

¹³ E. Hercigonja, Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove Apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms. Can. lit. 414, Radovi Staroslavenskog instituta 6 (1967), str. 209—255.

¹⁴ Stj. Ivšić, Visio Philiberti u »Libru od mnozijeh razloga«, Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti, Dubrovnik 1931, str. 209—220.

¹⁵ C. Verdiani, Il codice Dalmatico — Laurenziano, Ms. croato dei primi decenni del XVI secolo, Ricerche slavistiche V (1957), str. 29—141, naš tekst str. 76—113. C. Verdiani je pogrešno smatrao da je naš kodeks u Zagrebu, zato jer se poslužio mikrofilmom Staroslavenskog instituta (str. 75).

¹⁶ Stj. Ivšić, »Čistilište sv. Patricija« u hrvatskom glagoljskom tekstu 15. stoljeća, Starine JAZU 41 (1948), str. 111—118.

¹⁷ vidi str. 43.

načen i loše tradiran, s brojnim prepisivačkim nedostacima: pogreškama prepisivača, krivim čitanjima, nejasnoćama u matičnom tekstu itd. Matica, koja je prepisivaču glagoljskog teksta poslužila, pokazuje sve odlike istočnih, ćirilskih tekstova. Kod toga treba naglasiti da to nije bila ni srpska ni bugarska, nego jedna od brojnih ruskih redakcija ovog efremovskog teksta.

A. I. Jacimirski pozabavio se problematikom tekstova Efrema Sirskoga (Sirina) u svojem poznatom, na žalost, nedovršenom *Bibliografičeskome obzoru apokrifov*.¹⁸ On u napomenama pred brojnim rukopisima apokrifâ o Josipu piše:

»Slovo Efrema Sirina polučilo samoe širokoe rasprostranenie v slavjanskoj pis'mennosti, uže na južno-slavjanskoj počve vytesnjalo anonimnuju statju ob Josife v sbornikah tipa 'Tikvešškago', a vnesenie ego v russkij Zlatoust' ešče bol'se usililo načavšijsja ran'se process (...). V Parenese Slovo Efrema pomeščaetsja obyknovenno na 103-m meste (inogda na 104 ili 105-m), t. e. v čisle osnovnyh statej sbornika, i izvestno v bol'som količestve slavjanskih spiskov«¹⁹.

Zbog toga što ovaj tekst dolazi pri kraju *Parenese*, on je u mnogim starijim zbornicima nestao i propao. Taj je tekst, kao što i Jacimirski spominje, ušao vrlo rano u različite zbornike: Zlatoust, Zlatostruj, Pčelu i ostale sličnog tipa i sadržaja. Značajno je također da je upravo Efremov, ili bolje efremovski apokrif o Prekrasnom Josipu čest i u Tolkovoj Paleji, posebice u onim tekstovima Paleje koji se odlikuju opširnošću. U Istočnoj Crkvi »v Cerkovnyh Ustavah rekomenduetsja čtenie v manastyryjah Slovo ob Josife v pervye dni strastnoj nedeli (s ukazaniem načal'nyh slov Slova), a Parenese značitsja v indeksah sredi knig istinnyh«.²⁰

U knjizi A. I. Jacimirskoga nabrojeno je 167 različitih prijepisa Efremova teksta, među kojima je na desetom mjestu i naš hrvatskoglagoljski tekst. Danas bi taj visoki broj trebalo nadopuniti novim nalazima ovog apokrifa, ali i bez toga možemo suditi o velikoj popularnosti koju je Efremov tekst uživao među drugim različitim starim tekstovima. Zaista tako velik broj rukopisa o ovom motivu, jer ovdje ne govorimo čak ni o drugim različitim apokrifima koji su nastali na osnovi Efremova teksta, »objasnaetsja dramatismom sud'by ego i gotovym obrazom dlja učitel'stva. Poetomu i "apokrifičnost" bol'sinstva pamjatnikov vyražalas' glavnym obrazom v dramatzaciji razs-

¹⁸ A. Jacimirski, Bibliografičeskij obzor apokrifov v južnoslavjanskoj i russkoj pis'mennosti (spiski pamjatnikov) I Apokrify vethozavetnye, Petrograd 1921, glava IV.

¹⁹ o. c., isto poglavlje.

²⁰ o. c.

kaza, v oživljenii ego monologami — "plačami" i dialogami. V indeksah upominaetsja "Molitva Josifova", s variantami "Sithova" i "Sisinova" (poslednyj, konečno, u južnyh slavjan), u slavjanskih rukopisjah otdel'no neizvestnaja«. ²¹

Za ovu priliku, kad još nije izdan ni jedan kritički tekst *Parenesisa*, a jednako tako ni apokrifa o Prekrasnom Josipu, osim kraćih izvadaka koje je štampao I. Franko, ²² teško je odrediti filicijske odnose našega, hrvatskoglagoljskoga teksta, prema nekom pretpostavljenom ćirilskom tekstu, odnosno porodici tekstova.

I. Franko je tekst o Prekrasnom Josipu donosio iz dva različita izvora: on je htio pokazati veliko bogatstvo ukrajinskih i ruskih apokrifa Staroga i Novoga zavjeta, a nije donosio kritički tekst, niti mu je to bila namjera. Zato i njegovi primjeri tek osvjetljavaju problem, ali za njegovo svestrano rješavanje Frankovo izdanje nije pogodno. Tekst Efremova apokrifa, pod naslovom *Povest' o prekrasnem Iosife, egož(e) brat(i)a prodša zavisti radi* Franko je donio dijelom iz *Paleje Krehovskoga manastira*, a dijelom iz zbornika o Teodora iz Dubovca (o. Teodor z Dubivca), koji — iako je mlađi — najbolje odgovara, prema dosadašnjim ispitivanjima, hrvatskoglagoljskom tekstu.

TEKSTOLOŠKI PROBLEMI

Svaki stariji tekst, osobito ako je sačuvan u više rukopisa — ili čak redakcija — zahtijeva posebna ispitivanja i proučavanja. Za proučavaoca književnog nasljeđa vrlo je važna povijest teksta: njegov nastanak, širenje, utjecaji koje je tekst vršio, kao i utjecaji koji su na tekst djelovali, ali jednako tako on mora biti osjetljiv za književnu, estetsku vrijednost teksta koji proučava. Proučavalac ne može prilaziti starom tekstu samo s estetskim mjerilima; u proučavanju je važno također sociološko, kulturno-historijsko vrednovanje književnog ostvarenja.

Srednjovjekovni književni tekstovi nisu samo tekstovi s estetskim porukama, srednjovjekovna književnost je u svojoj biti angažirana literatura.

Sve ovo moramo imati na umu i onda kada prilazimo općeslavenskom efremovskom apokrifu o Prekrasnom Josipu. I taj tekst traži širu i podrobniju tekstološku, sociološku, jezičnu i kulturno-historij-

²¹ o. c.

²² I. Franko, *Apokrifi i legendi z ukrains'kih rukopisiv*, tom I, *Apokrifi starozavitni*, Lvov 1896., str. 124—146.

sku analizu, a za nas je od posebnog interesa još i povijest i raširenost teksta i teme. Posebno je interesantan naš, hrvatskoglagoljski tekst. Njegovo rano postojanje zasvjedočeno je na našem narodnom prostoru, u našoj srednjovjekovnoj književnosti.

Za komparativno ispitivanje književnosti naš je apokrif — metodološki — od posebnog interesa: dopušta da se posebno prati utjecaj koji jedan tekst u svojoj sredini može izvršiti na različite književne vrste; dok ovi utjecaji traju i dalje, prstenasto se šireći (kao valovi od početnog, središnjeg impulsa), matični tekst nestaje s jezičnog područja. Kad se taj isti tekst ponovno javlja, istina u drugoj redakciji, on više nije plodan. Prvotni je utjecaj već izvršen. Kod nas je drugotna redakcija imala periferno značenje, jedno zbog jezika (veći broj rusizama), a drugo zbog pisma (glagoljica gubi primat prije 15. st., književnost se počinje razvijati na latiničkom pismu).

POVIJEST TEKSTA

Tema o Josipu, posebno na način kako je ona prikazana kod Efrema Sirskoga, mogla je uvijek biti interesantna zbog tragične sudbine čovjeka koji je prošao mnoge i teške kušnje, ali je uvijek očuvao neokaljan svoj moralni lik. Zato je doživio dan kad je bio nagrađen, te je postao najviši dostojanstvenik. U času svoje veličine i moći može se osvetiti, ali to ne čini, dapače i u sreći i na vlasti ostaje prvenstveno zastupnik dobra.

U velikim evropskim kataklizmama, posebice u dalekom srednjem vijeku, u jeku strahotnih pošasti, tema o Josipu postala je omiljena, ona je u to vrijeme našla svoje mjesto i u zidnom slikarstvu (freske u Sopoćanima i u sv. Sofiji u Ohridu)¹ kao odjek literarnih interesa i preokupacija. Tema strašnoga suda i tema o Josipu isprepliću se u ovim freskama u smislenu cjelinu: »roman o lepom Josifu, kao priča o stalnoj prevrtljivosti zemaljske sreće, o svoj opasnosti i nestalnosti životnog puta na zemlji i pjesma o mučnom putu, punom prepreka, duše koja, kao i Josif pravedni, posle iskušenja dolazi svoje cilju. Tokovi pričanja obe paralele teku u istom pravcu.«²

¹ V. Petković, Priča o »prekrasnom Josifu« u Sopoćanima, Glasnik skopskog naučnog društva I, sveska 1, Skoplje 1925., str. 35—43.

² S. Radojčić, »Čin bivajemi na razlučenije duši od tela« u monumentalnom slikarstvu XIV veka. Tekstovi i freske, Matica srpska, Mozaik 25., s.a.s.l., str. 69.

Aktualnost Josipove sudbine u prelomnom evropskom vremenu i na nesigurnom balkanskom prostoru sigurno je pogodovala brzom i učestalom širenju prijepisa efremovskoga apokrifa. Sredinom 14. st. — upravo oko god. 1348—1350. — opasne su kuge harale po cijeloj Evropi, pa je i ta nesreća utjecala na širenje ove teme.³ Efremovski tekst počeo je ulaziti i u liturgijske kodekse u istočnoj Crkvi, jer se Josip smatrao slikom Isusovom, te se ovaj apokrif čitao u tjednu pred Božić ili pak u strastnom tjednu. Ta dva datuma crkvene godine na poseban način pokazuju aktualnost takvoga štiva. Nije nam sada moguće pratiti put našega apokrifa u ruskim Palejama, jer to i nije tema ove radnje, ali naš je tekst svojim protužidovskim rečenicama u svom uvodu također bio aktualan u Rusiji u vrijeme jačih otpora protiv Židova (npr. u 15. st.).⁴

Jacimirski je u svojoj studiji nabrojio njemu poznate prijepise, pa se vidi da postoji izvjesna logika u povijesti širenja ovog apokrifa u slavenskom svijetu: iz 13. st. samo je jedan prijepis (koji donosim u ovoj radnji kao paralelu hrvatskoglagoljskom tekstu), iz 14. st. postoji tekst u 7 kodeksa, iz 15. st. 12 prijepisa, iz 16. st. čak 163 rukopisa, iz 17. st. 64, dok u 18. st. taj broj opada na 23. I u baroku, koji je naglašavao prolaznost, aktualizirala se ova tema (brojne isusovačke drame), pa naš tekst i u tom razdoblju ima svoju bogatu sudbinu. Efremovski apokrif o Prekrasnom Josipu imao je u slavenskom svijetu zaista specifičnu sudbinu.

JEZIK TEKSTA

Proučavaoci jezika hrvatske glagoljske (ili: glagoljaške) književnosti gotovo odreda prilaze jeziku glagoljaških tekstova kao hibridu hrvatskoga tipa crkvenoslavenskoga jezika s jedne strane i dijalekta, u prvom redu čakavskoga, s druge strane. Takav način prilazanja jeziku književnih tekstova nije uobičajen u proučavanju latiničkih tekstova, a to redovito nije slučaj ni s ćiriličkim tekstovima (osim kad je riječ o *Libru od mnozijeh razloga*; Rešetar je i u tom zborniku razdvojio tekstove napisane pretežno s crkvenoslavenskim jezičnim osobinama od onih koji su napisani u narodnom jeziku). Mislim da taj put po svom metodološkom ishodištu može biti i pogrešan. Jeziku književnoga teksta trebalo bi prilaziti kao mediju

³ S. Radojčić, o. c., str. 70.

⁴ I. Franko: Apokrifi i legendi z ukrajskih rukopisiv I, str. XVII.

književnoga ostvarenja. Jezik teksta redovito je određeni tip književnoga jezika, s osobinama »normiranoga« jezika, iako je ta norma redovito nedostižan ideal kome se redaktor, priređivač ili prepisivač teksta pokušava približiti. Norme u tom vremenu nisu bile fiksirane; norma postoji onoliko koliko je imanentna tekstu.

Ispitujući jezik hrvatskoglagoljskih tekstova ispituujemo, u stvari, približavanje ili odstupanje od zamišljene književne norme, a ne proučavamo historijsku dijalektologiju. Pokušamo li pak iz hrvatskoglagoljskih tekstova rekonstruirati jezično stanje na određenom prostoru (tj. u nekom dijalektu), možemo vrlo lako pogriješiti i dobiti iskrivljenu sliku i jezične povijesti i dijalekatske rasprostranjenosti. Dovoljno je pogledati kakvim su jezikom npr. pisani glagoljski tekstovi u Istri: i u čakavskoj sredini (Pazin, Lindar, Beram) jezik književnih tekstova jednak je kao i u kajkavsko-čakavskoj (Roč, Nuga, Buzet) ili potpuno kajkavskoj (glagoljica u pojedinim slovenskim župama). Približavanje jezičnoj normi jednako je tako prisutno i u čakavskoj i u kajkavskoj sredini, postojalo je dakle neko nedefinirano shvaćanje o pravilnosti, »književnosti« jezika kojim se pišu npr. oporuke, književni tekstovi u užem smislu, liturgijske molitve, čitanja i slično. Kao što su u evropskim književnostima toga vremena postojali stilovi: visoki, srednji i niski, tako se na našem prostoru, na neki način, razlikovao jezik; određena »norma« za izražavanje pisane građe. U glagoljskim i glagoljaškim tekstovima možemo tako otkriti vrlo bogata jezična previranja koja su pratila razvoj našeg književnog jezika, jer su ova previranja bila neprestano prisutna u tekstovima.

Jezične osobine karakteristične za starije hrvatskoglagoljske tekstove nalazimo i u apokrifu o Prekrasnom Josipu.

U našem je tekstu poluglas već vokaliziran: *san, bogatastvo, zalih, vlhav.*

Glas *ě* najčešće se reflektirao kao *i*, ali u tome vlada velika šarolikost i nedosljednost: *v grobě* i *va ovom grobi*, *resta* i *rista*, *povidala*, *zapovid*, *zvir*, *va vrime*, ali *zvězdi*, *pobedivši*, *brat'ja z'veri k(a)ko zvir* *div'i*.

Glas *l* na kraju riječi ili sloga ostaje nepromijenjeno: *dal, mogal, oral, svlkoše, vlk, slzami.*

Skupina *žd* u starom jeziku reflektira se kao *j* (koje se obično piše *i*, ili se podrazumijeva jotacija): *nenavijahu*, *vii* (za *viždъ*), *povii*, *na tuei zemli*, *vhoeniê* (tj. *vъhoždenija* — *vhojenija*).

U deklinaciji imenica i muškoga i ženskoga roda počinju se gubiti razlike po palatalnosti, gen. sg. ž. roda: *duše, ženi i žene, lipote, dobrote*. Instrumental ženskih imenica je duži, dakle stariji oblik: *dušuju, desniceju, slavoju*, ali *družbu*.

Nominativ plurala m. roda: *vlci, potoci, kupci, zviru, Izmailteni, Židove*. Gen. pl. je bez nastavka, čuva stariji oblik: *vlk, bližik, otac, vlhav*, ali *muži*. Dativ pl. stariji oblik: *kupcem*. Akuzativ: *hlebi, sini, rabi, grehi, lovce, kupce, tate*. Instrumental pl. čuva starije oblike: *okruti, neprijeteli*, ž. rod: *slzami, besedami*.

Deklinacija zamjenica pokazuje znatne neujednačenosti: uz stare oblike, npr. *azъ* imamo i nove *ja* (pisano i *ê*).

Dual je u našem tekstu bogato zastupan: loc. *očima moima, v ruku moeju, iz moiju ruku*; zamjenice: *niju, iju, vaju, naju*.

Upitna i odnosna zamjenica: *ča, počto, zač*. Miješanje starijih i novijih oblika vidi se i kod glagola. Present ima stare nastavke: *govoru, zaklinaju, plačeši, imaši, pridet*, ali također i mlađe: *greš, umre*.

Česti su oblici aorista: *mogoh, êh (jah), vsta, prodaše*. Imperfekt je rjeđi: *govorahu, nenavijahu*. Pluskvamperfekt: *zakasnili bihu*. Česta je upotreba supina: *ustroiti te imat*.

Dual je čest: *sagrišista, vidista, esva, moreve*. Oblici za kondicional: *da bim mogal, k(a)ko bih mogla biti š nim*.

Oblici participa vrlo su česti, redovito su stariji: perfekta: *vzdvig, sšadša, vstavšu, prodanomu*; prezenta: *êduće (jaduće), iduće, mimo-idući*.

Česta je upotreba dativa apsolutnoga: *gladu že nastoeću, pasućim že tim, vstavšu že nemu*.

Rječničko je blago bogato zastupano: *pozorišće, krivina (od vina), podpora, okruti, pečal i nadra*.

TEKST I NJEGOVO IZDANJE

Hrvatskoglagojski tekst apokrifa o Prekrasnom Josipu došao je do nas u velikoj mjeri oštećen i loše tradiran. Ćiriljska matica svojim leksikom više nego pismom predstavljala je poteškoću za sastavljača zbornika, odnosno za prepisivača. Mnoga su mjesta pisaru ostala tamna, nerazumljiva, neka je mjesta krivo shvatio. Interesantna bi bila detaljnija tekstološka analiza koja bi pokazala kako se ovaj tekst prilagodio našem jezičnom području. Ćiriljski je tekst nosio sve karakteristike svoje, tj. crkvenoslavenskoruske redakcije, a na našem

jezičnom području on se prilagodio jezičnoj situaciji kakva je bila uobičajena u našim tekstovima. Kod toga je došlo do mijenjanja oblika, rečenice se krata, postaju necjelovite, participi prelaze često u pridjeve (vzljubše — vzljubljenih), manje poznate riječi se zamjenjuju poznatijima (rab — sluga, dobrodjetel — dobro činene, velmoža — veliki muž, sluči se, — prigodi se, p̃strojō rizō — pisanu svitu). U takvom zamjenjivanju dolazilo je i do težih pogrešaka: *vyruju va mni potoci — ṽruju va mni potoci*, ili krivo razriješenih kratica: *da bim mogal sṽtlo i veliko napisati pozorišće — da bim mogal stilo veliko napisati pozorišće*.

Za kritično izdanje hrvatskoglagoljskog teksta apokrifa o Prekrasnom Josipu, ispriječit će se sve poteškoće koje sa sobom nosi izdavanje loše tradiranog teksta. Bez poznavanja ostalih slavenskih tekstova, a jednako tako i grčkoga i latinskoga (ne možemo se poslužiti sirsrim tekstom jer ne znamo jezika) ne bismo mogli izdati naš tekst. Pojedina loša čitanja rezultat su priređivačeva neznanja ili nemarnosti prema svom predlošku. Pojedine riječi i sintagme naš je priređivač krivo shvatio, ponekad je bio zaveden sličnošću riječi: *inoplemeñniky vedom̃ byvaet* za njega je *pleñniki vedu me*; *vyruju* je shvatio kao *ṽruju*, *r̃ša emu prestojašte* prenio je kao *priteći nemu riše*; pojedine slabo shvatljive riječi priređivač je izostavio: *naprasno, imušča vel̃bludy*, vjerojatno zato što im nije shvatio smisao, a u kontekstu nisu bile važne.

Prenoseći tekst iz glagoljice u latinicu držimo se prakse po kojoj se uzima slovo za slovo (transliteracija), a koja je uobičajena u izdanjima Staroslavenskog instituta. Interpunkciju naših tekstova redovito treba mijenjati, jer je svaki pisar imao svoj sistem, koji je samo on znao (ili: nije znao!). Ponekad od ispravno uspostavljene interpunkcije ovisi ispravno čitanje teksta. Kratice se razrješavaju u zagradama. Na nekim je mjestima u zagradama postavljen uzvičnik da upozori na pisarevu nedosljednost ili pogrešku.

Ruski tekst iz Parenesisisa № 7 Troicko-Serg. Lavre, koji se nalazi u Gosud. biblioteci imeni Lenjina u Moskvi prenio sam ćirilćkim slovima po sistemu transliteracije: slovo za slovo. Kod toga vrijede jednaka pravila kao i za glagoljski tekst. U glagoljskom tekstu posebno se upozorava na marginalni tekst koji je upisan na ona mjesta, kamo ih je pisar namjeravao unijeti, jer su se vjerojatno ovi dodaci čitali kao interpolacija. Efremovski ih tekst ne pozna, dodao ih je, prema tome, glagoljaški pisac, odnosno priređivač teksta.

Stranice i stupci označeni su na marginama.

16a ČTENIE PREKRASNOGA MUŽA I S(VE)TA Č(LOVĚ)KA OSIPA

B(ož)e Avramov', B(ož)e Isakov(a)l', B(ož)e Iěkov(a)l', B(ož)e izb(a)vi semě pr(a)v(e)dno svoih' slug' vzljublenuh' sebi i tebi, g(ospod)ji da věruju va m'ni potoci tvoe bl(a)gos'ti, da bim' mogal' s(vě)tilo i
 16b veliko napisati pozoriš'č'e o prek|rasnom' Osipě, biv'šim' prečis'tim porodu prestarago muža patrê[r]he Ěkova. Si ubo patrêrha i otrok' s' soboju propisa obi strani prišastiê H(risto)va: pr'voe o' D(ěv)ji Marie i paki ustrašiti v(ь)sъ mir'. To jurě, vzljublenu B(ogo)mъ, vzraduimo se dušeju da uslišimo k(a)kova esu žit'ě prekrasnoga sego otroka.

Azъ, brat'ě, t(a)ko govoru: siko prekrasni bi ditičъ i čudan' istočnikъ i celomudar', obraz' mud'rosti prišastiê H(risto)va. Iznami každo iz' svoe d(u)še v'saku pečal' z(e)m(a)lnuju i s'tvari z(e)m(a)lske i primite s ljubav'ju slat'ke riči i med'veně, erě sut' vesělečě d(u)šu. T(a)ko bo G(ospod)ъ poslanъ bi k nam', t(a)ko i otrok' ov' Osip' iz' nadar' Ěkovlih' poslanъ bi brat'ju viditi.

Brat'ě že nego nem(i)l(o)stiva kada vidiše ga približajuće se, načeše pomiš'lati na n' lukav'stviê, a nemu nesuču mir' o' o(т)ьca: t(a)koe i Židove mrs'ci, kada vidiše sp(a)sa govorahu: Ovo e naslěd'nik', ubiimo ga. T(a)ko i ovi govorahu: Ubiimo ga da vidimo k(a)ko pridet' san' nego. Brat'ě Osipova vkup' ěduće, predaše ego; t(a)koe i Žid've žes'tosrdi vičeru ěduće, ubiše sp(a)sa. Sašastie Osipovo v' Ejupt' ěvlaet' sašastie sp(a)sit(e)la n(a)šego s'šad'ša na z(e)mlju: k(a)ko bo Osip' v' Ejup'te popra v črtozi v(ь)su krěpost' grěha i s(ve)tim' ven'cem' uveza se, t(a)koe sp(a)s' d(u)šъ n(a)ših' svoeju
 16c desn(i)ceju. |

I pok'le pobědi grěhi, vavržen' bist' v tam'nicu do časa ven'čaniê. T(a)koe i g(ospod)ъ vzam' grěhi mira, snide v' ad' i v' grobě bi: Osipъ d'vi leti, a g(ospod)ъ n(a)šъ tri d'ni učini v' adě k(a)ko silnie ne priěmъ is'tlěniê. Osip' is tam'nice izveden' bivaet' povelieniem' po p[ra]onovim' ěko obrazi is'tine skazuet' san'ě otvoreníê buduće golubine.

ПРЕПОДОБНАГО СЪТЪСА НАШЕГО БФРЪМА
О ПРЕКРАСНЪМЪ ІОСИФЪ СЛОКО РГ. (103)

218a

Б(ож)е Явраимовъ, Б(ож)е Исаков, Б(ож)е Иаковъ, Б(ог)ъ бл(а)говѣствень, присно избавляла съблѣ праведное своихъ слоугъ възлюблешихъ тѣ. Даруй яко бл(а)гъ, да възкыпѣть во ликъ потоци бл(а)г(ода)ти твояа со множествомъ веселиа, да възхъ възмогла свѣтло и великое написати позорнице во прекраснѣмъ Иосифѣ, бывшиахъ пр(ѣ)ч(и)стѣмъ мужи и подѣпорѣ старости патриарха Иакова. Се оубо штокъ изъ маада собою прописала ѡбѣ пришествии Х(рист)овѣ: первое бывшеи ѡт Д(ѣ)вѣ М(а)риа и хотѣше пакы оустрашити весь лиръ. То оуже възлюблени х(рист)олюбци, възрадѣемъ съ д(у)шею да прикѣжно оуслашима такыа дѣтели прекраснаго штока.

Изъ оубо, братыа, се г(а)голю яко прекрасенъ есть дѣтищъ, чуднѣи источникъ цѣломудриа, и повѣдатель измѣнъ / чуднаиъ повѣдаиъ. Тѣмъже 218b
и шбразъ бѣ(сть) бѣдѣщаго пришествиа Х(рист)ова. Изнеси каждо изъ своихъ душа всаку печаль земельныхъ вещей, да примете с любовью сладкаа словеса, медвена бо сѣть веселѣща д(о)ушю. Иакоже бо г(о)сподь посланъ бѣ(сть) к намъ, такожде и штокъ Иосифъ изъ шдръ Иаковъ посланъ бѣ(сть) видѣтъ своихъ братыа.

Братина же юго нем(н)л(о)ст(н)ваа, югда видѣша ѿ приближающаа съ его, начаша помышлѣти лукавство на нь, а шнолу носѣлю лиръ ѡт ш(т)ѣца: тако же и Жидове присно сѣще жестосерьди, югда видѣша сп(а)са Х(рист)а, г(а)голачу: Се юсть насѣдникъ, да оубьмѣ и. Тако же и си г(а)голачу: оубьмѣ и, да видимъ каю придѣтъ сиы его. Брат(ъ)а Иосифа в купѣ шдѣща, продающа его свѣщавше колею. Тако Жидове мерзѣци, Паску шдѣще, оубише сп(а)са. Съшествие Иосифово юже въ егѣпетъ швалетъ съшествию 218c
сп(а)са нашего юже на землю. И юкоже Иосифъ оутвердивъ съ в шертѣхъ, попра всю крѣпость грѣховную, свѣтломъ вѣнцемъ повѣднѣмъ оубѣзе съ, тако же и г(о)сподь сп(а)съ д(о)ушъ нашихъ, свою десницею шведѣ въ адъ, тѣ шслаби снау с(е)лр(ѣ)т(ѣ)ную.

И юнеже повѣди грѣх(ъ), Иосифъ въ темницу възверженъ бѣ(сть) до часа вѣнчанию. Тако же и г(о)сподь да возметъ весь грѣхъ ѡт лира, въ грѣбѣ положенъ бѣ(сть). Иосифъ в темници двѣ лѣтѣ сътвори во шслабѣ велицѣ

I g(ospod)ъ n(a)šъ vs'ta iz' mrtvih' svoeju siloju, premog' silu d'êvlju i v'znese se ka o(ť)cu n(a) n(e)bo i naše směrenie v'znese. Osip' sidě na z(e)mli na kolesnicah' paraonovih', priēm' vlast' nad' vsim' Ejup'tom, a g(ospo)din' n(a)šъ c(ěsa)ръ preveč'ni všad' n(a) n(e)-b(e)sa s' ob'lakom' i sedě o děsnoju o(ť)ca sa sl(a)voju nad' herofinom' k(a)ko sin' edinočedi.

Kada že c(ěsa)rstvova Osip' v' Ejup'tě priēm' oblast' nad' nē-priēt(e)li svoimi, priveděni biše brat'ě nega voleju pred' sudiš'ce nego i v'vedeni biše pokloniti se s' strahom' i trepetom' prodanomu nimi na smrt'. I pokloniše se nemu, komu ne hotiše da c(ěsa)rstvue nad' nimi. Poz'nav' že Osip brat'ju svoju, i êvi se edinim' gl(a)som': Ubiice! Oni že staše užas'ni strahom', ne umijući k(a)ko ničesa odgovoriti videće v' istinu svoi grih'. V' ta čas' v' ki prodāše nega m'nahu okan'nici da mu e um'riti i naide se c(ěsa)rstvue nad' nimi. T(a)koe i v' straš'ni d(a)нъ k(a)da pridet' g(ospod)ъ pod' oblakom' vz'duha sedě na přest(o)lě c(ěsa)rstviē svoego i privedeni budut' v'si nepriēt(e)li nega
16d pred' sud | iš'ē nega i ki ne hotiše da c(ěsa)rstvuet' nad' nimi. Mniše bo tada bozi k(a)ko Židove erě ako propet' budet' um'ret' k(a)ko č(lově)къ i ne verovaše bezakon'ni Židove ere ako propet' budet' ne um'ret' k(a)ko č(love)къ i ne verovaše bezakon'ni da e B(og)ъ i da muku hočet' trpiti i sp(a)s(i)ti hoće d(u)še n(a)še*.

T(a)ko Osip' govori k' svoei brat'i straše e i posramljue nih': Ovo, ē esam' Osipъ, brat' v(a)šъ, koga vi prodas'te. Sada c(ěsa)rs'tvuju nad' vami. T(a)koe i H(rъst)' pokažet' k'riž' na mēs'ti svit'li onim' ki propeše nega ne z'najući ga g(ospod)a svoego i sina B(o)ž(i)ē raspe-tago nimi. Zvidis'te li, zais'to, k(a)ko obraz' bi Osipov', istin'stvo nega v' v(ě)ki proc'vita na nem' iz mlada svoeju voleju.

Začan'si zais'to pravi nim' dobra činen'ē ditića sego. Ov' otrok' B(o)ži poživi v' dobri deli v' domu otčini .žī. [17] let', ras'ti nače po vse d'ni v' strahu B(o)ži i v' dobri us'troen'ī i v' časti rodit(e)l'. Vidiv' že nečist(i)vie, i povida o(ť)cu si, malo ot mnoga. V' is'tinu bo, ne more dobri delat(e)l' ras'ti s' neprav[e]d'noju družbu, ne lučit' bo se. Togo cić' nenaviēhu brat'ě Osipa. I ta bez' zlobe dobri otrok imie v' sebi ljubav' B(o)žiju, san'e viēše spodoblati viš'nim' B(ogo)мъ. Da o(ť)съ nega, Ěkov', ne viēše da zavist' imiše od' brat'e, v' krotos'ti živiše, ljube Osipa za cvet' dodobridet(e)li, rastući na nem' iz mlada.

* Gračanički Prolog: Мнешо бо и тогда безаконны иудеие ꙗко аще и распнуть, умереть ꙗко чл(овѣ)къ.

а г(оспод)ь нашъ три дни створи въ Ядѣ тако силенъ, не пьриниъ истлѣныя. Ивсиѣъ ис темница изведенъ въ(сть) повелѣньемъ фараонемъ, тако образъ истиненъ сказага сны прогавалагъ бѹдущее гобино.

Я г(о)с(под)ь нашъ вѣстала из мертвѣхъ(ъ) испровергъ Яда, приносѧ в(ть)цю своеимѹ наше смѣреные, проповѣдав оскр(е)ниие, жизнь вѣчнѹю. 218d
Гедѣ Ивсиѣъ на колесници фараоши приниъ власть надо всѣ/мъ Егѹптомъ, а Еп(а)съ нашъ ц(ѣ)ца)рь превѣчнѹи вшедъ на н(е)в(е)са, влакоимъ свѣтаомъ, сѣде в деснѹю в(ть)ца съ славою надъ хѣровимомъ, тако с(ы)нъ единочаденъ.

Югда же ц(ѣса)р(с)твова Ивсиѣъ въ Югѹптѣ, власть приниъ на врагы своя, приведена бѣша братья его неколею, предъ сѹднѣе вѣведенн бѣша, поклонити сѧ емѹ съ страхомъ и трепетомъ предъ преданаго или на с(е)мю(ъ)тъ, и съ страхомъ поклониша с(а) предъ Ивсиѣомъ, емѹже не велѣша ц(ѣса)р(ъ)ствовати надъ собою. Познанъ же Ивсиѣъ свою братью абѣе юдинѣмъ оубинца Оувидѣвше же они, сташа оужасъше сѧ с велиемъ стѹдомъ, не смѣюше вѣщати, не имѹше штинѹдъ штвѣщати како, вѣдѹше бо истинѹ своихъ грѣхъ. Бо тѣ час(ъ) вьньже продаша его, и лиѣша юкани оѹирети юмѹ, лиины иже или растаѣти въ адѣ, оворѣте сѧ внезапно ц(ѣ)с(а)рюга на нихъ. Тако же и въ страшнѹи д(ь)нь, егда придетъ г(оспод)ь по влакоимъ 219a
въздѹха, сѣдѧ на пр(ѣ)ст(о)лѣ своего ц(ѣ)с(а)рѹства (!), приведени бѹдѹтъ свѣзани анг(е)лы страшнѹими вси врази юго предъ сѹднѣе его, илнко не хотѣнихъ ц(ѣ)с(а)рѹствовати емѹ надъ собою. Ииѣша бо тогда безаконени Иудове тако аще распатъ бѹдетъ, оѹиреть тако чи(о)в(ѣ)къ не имѣше вѣрѹю каньни тако Б(ог)ъ истъ, и хотѧ стражетъ сп(а)сти хотѧ д(о)ша наша.

Июже Ивсиѣъ г(а)г(а)ла(а)ше къ своимъ братьямъ: Язѣ юсмь Ивсиѣъ, братъ вашъ, егоже вы продасте! И се нынѣ ц(ѣ)с(а)рюга надъ вами, и не хотѣвшемъ. Июже г(оспод)ь покажетъ кр(ъ)стъ на лиѣстѣ свѣтаѣ пропенъшимъ юго и с(ы)на Б(ож)на распатѧ или ѹвѣдѧтъ и сѹща. Бо истинѹ оубо, образъ въ(сть) Ивсиѣъ истиненъ своего вл(а)д(и)кы. Зане добродѣтель процвете на немъ изъ млада своєю юго волею.

Наченъше оубо, повѣстѹиимъ добрымъ дѣтели дѣтица сего. Се / штокъ 219b
вл(а)ж(е)нѹи .zi. (17) лѣ(та) пожие в добродѣтели в домѹ в(ть)чи, растѹи по всѧ д(ь)ни въ страсѣ Б(ож)ни и в добрѣ оѹстроеныи и во ч(ь)сти родителъ. Зрѧ же неч(ь)стѹи въ братьи свои, вѣзвѣсти в(ть)цю си, мало шт лиога. Бо истинѹ бо, не можеть добродѣтель расти съ неправдою, не ключитъ бо сѧ. Того дѣла ненавидахѹ Ивсиѣа, зане чюжь бѣ злобѣ, добродѣтеленъ же [сѹщъ], ииѣга в совѣ д(ѹ)ха с(вѣ)таго, сонъ бо видѣвше събѹдѹща с(а) на нь вѣшнимъ Б(ого)мъ. С(ъ)тъ)ць же юго Иаковъ зависти не оувѣдѣкъ та ииѣга на Ивсиѣа, въ кротости живаше, любѧ Ивсиѣа за цвѣтъ добрымъ дѣтели, растѹцѧга на немъ изъ млада.

Pasuším že tim' ov'ce v Suhemě, prigodi se Osipu biti s' ocem'.
17a O'(ṭ)c že nega Ěkov', k(a)ko o(ṭ)c̣ ki ljubi || sini, pečalovaše se
nimi, a jure oni bihu v Hevrinu. R(e)če Osipu, sinu svoemu, vzljub-
lenomu: Poidi, sinu, i idi k bratii svoei i vii z'dravie nih' i stada, i
vrati se skoro ka m'ni. Priêm že Osip' zapovid' oca svoego i idě k
bratii nose nim' o' o(ṭ)ca mir'. Iduću že nemu po pustini zabludi že
i ne naide bratie svoee s' stadi. Pečalnu že nemu biv'shu nih' cić', i
naide č(lově)ka i pokaza nemu put'. I kada vidi e iz daleka Osip' ide
s radostiju ljube e. Idući že nemu s radostiju, uz'riše i oni [i] k(a)ko
z'vir' div'i i pomis'liše ubit i.

Osip' že idiše k(a)ko êne mlado nezlobivo, vpasti v ruci griš'nih'
zalih' vlk'. Kada že približi se nim', celova e ljubez'nivo, nose mir'
nim' ot lica ot(ṭ)čina. Oni že tud'e vstaše na n' k(a)ko zvir' i svlkoše
š' nego pisanu svitu v' ku biše obučen' i vskrstaše na n' vsaki zubi
svoimi požriti ga z'lo nem(i)lost(i)vo, obraz' êvlajuće i biěhu s(ve)t(a)-
go otroka raz'lično svoeju zloboju. Vidiv' že sebe Osip' v' z'li budúca,
ne bi bo nikogare gdo bi ga p(o)m(i)lov(a)l', na m(o)litvu se obrati sa
slzami i sa v'zdihaniem' i v'zdvig' gl(a)s' svoi m(o)laše se k nim' go-
vore: Zač' se srdite na me? Smet'nu, od'lasite mi, od'lasite mi malo
da se p(o)molju, brat'ê moê! Mati moê umri, Ěkov že plačet' se nêe
17b dari | do sele. A vi hoćete velik' d'rugi p'lač' priložiti o(ṭ)cu, edinako
prvomu nastoećumu. I ne umili se nim.

I r(e)če nim': M(o)lju se vsim' v(a)m', ne razlučite me o' Ěkova
da ne snidet' staros't' nega s pečaliju v' ad'. Zaklinaju v(a)s' B(og)o'm'
o(ṭ)c̣ n(a)ših', Avraama, Isaka i Ěkova, ki priz'va prvo Avraama
reki nemu: Izidi o' z(e)mle tvoee i od' bližik' tvoih', i pridi v' z(e)mlju
ku ti pokažu dati ju tebi, i um'nože semě tvoe k(a)ko zvěz'di n(e)b(e)-
skie i k(a)ko pesak' ki e vkrai mora bez'čislni. T(a)ko v(a)m' B(og)̣
viš'ni, ki da trpenie Avramu, pr[i]noseći sina Isaka svoego na žrtvu
da vměnit' se nemu na pohv(a)lenie, t(a)ko v(a)m' B(og)a ki izb(a)vi
Isaka o' sem'rti i da ov'na v'mes'to nega na olokav'tu blagopriětnu.
Tako v(a)s' B(og)̣ sv(e)ti, ki da Ěkovu bl(agoslovle)nie o' Isaka,
o(ṭ)ca svoego, t(a)ko v(a)s' B(og)̣ ki snide s' Ěkovom' v' Haraon' i
v' Mesopotamiju otkuda izide Avraam'.

T(a)ko v(a)s' B(og)̣ izb(a)vi, ki izb(a)vil' e Ěkova o' skrbi rek'se
dati nemu bl(agoslovle)nie, ne budim' lišen' o' Ěkova, ere Rahili oš'ce
žalostit' se i da ne plačet' se oš'ce za m'noju čekajući nemu vhoeniě
moego k' nemu, da poš'lite mě k' Ěkovu, o(ṭ)cu svoemu, slzi moe
priêm'se, pus'tite me k' nemu.

Пасущенъ же тѣмъ ѡвца в Сухомѣ, лучи сѧ Иосифу со ш(тѣ)цель
 быти. Ѡ(тѣ)ць же ихъ Иаковъ, яко ш(тѣ)ць чадолюбець печаше с(ѧ) ихъ рад(и),
 сущемъ имъ в Сухомѣ. Гл(агол)а Иосифови, своему с(ы)ну възлюбьному: / 219с
 Иди, чадо, къ братьи своимъ, и виждь здравье ихъ и стада! И възврати сѧ
 скоро ко мнѣ. Примѣ же Иосифъ ш(тѣ)цю заповѣдь и иде къ братьи своимъ
 носѧ имъ лиръ ѡт лица ш(тѣ)ча. Идущю же юмѣ по пустыни, и не ѡбрѣтъ-
 шю брат(ъ)ѧ съ стады печальнѣ же юмѣ сущю ихъ радн. И ѡбрѣте и чл(о)-
 в(ѣ)къ и показа юмѣ путь. И҃гда же видѣ ѧ из далека Иосифъ и иде с
 радостию свѧ любѧ. Идущю же юмѣ, оузрѣша и онѣ, и такоже звѣрью дивни
 въсхотѣша убити и.

Иосифъ же идаше яко агнѧ незлобиво впасти в рѣкы мотыихъ волкъ.
 И҃гда же приближи сѧ къ нимъ, цѣлова ѧ любезно, лиръ ѡт лица ш(тѣ)ча
 носѧ имъ. Ѡни же вѣставше, авне яко звѣрне, совлакоша с него пеструю
 ризу, вноже вѣ ѡболченъ. И скрежташа каждо зубы своими на нь, жива
 пожрети и, купно сверѣпъ и нем(и)л(о)ст(и)въ образъ являюще и би(аху) 219д
 с(вѧ)т(а)го штрока разьлично своею злобою. Видѧ же себе Иосифъ во злѣ
 суща, не бо бышю кто въи и помявалъ, на молву сѧ обрати, съ слезали
 и въздыханьемъ, въздвигъ гла(сѣ) свои молаше сѧ къ нимъ г(лаго)лѧ: Поч-
 то сѧ гнѣваете, молю въи, слабите ли мало да помолю сѧ, брат(ъ)ѧ мои! 219д
 М(а)ти мои оумре, Иаковъ же плачетъ сѧ ѧ и до селѣ по всѧ дни. То
 хощете ли и другъи плачь приложити о(тѣ)цю нашемѣ, единаче первомѣ на-
 стоѧщю и неоутоленоу.

Молю сѧ всѣмъ вамъ да не разлѣчу сѧ ѡт Иакова, да не снидеть
 старость юго с печалию въ адъ. Заклинаю всѧ въи Б(ого)мъ ш(тѣ)ць нашихъ,
 Аврама, Исака, Иакова, призвавшаго преже Аврама и рекъша: Изидѣ ѡт зе-
 мли своеѧ и оужникъ своихъ, и ѡт дому ш(тѣ)ца своего, и приди в землю
 бл(а)гѣ, вноже аще ти покажю дати ю тебе, и оумножю сѣмѧ твоѧ яко звѣ-
 зды н(е)б(е)сна, // и яко пѣсокъ въскран морѧ бесчисльнѣи. Тако въи и 220а
 Б(ог)ъ въшнини, давъи терпѣнне Аврамови приносѧщю Исака с(ы)на своего
 на жертву, да вѣннѣ с(ѧ) емѣ терпѣнне, на похвалению. Тако въи и Б(ог)ъ
 изъбави и Исака ѡт с(е)м(ѣ)ти, давъи ѡвнѣ в него мѣсто на жертву
 Аврамѣ бл(а)гоприятнѣ. Тако въи и Б(ог)ъ с(вѧ)тъи, давъи бл(а)гословенне
 Иакову из устъ Исака ш(тѣ)ца своего. Тако въи и Б(ог)ъ сшѣдъи съ Иако-
 вомъ в Харанѣ, въ Месопотамно, штюдѣ же изиде Аврамѣ.

Тако въи и Б(ог)ъ изъбави Иакова ѡт скорби и рекъша: Дадите юмѣ
 бл(а)г(ослове)нне! Не буду лишенъ ѡт Иакова, яко Рахиль, да не плачетъ сѧ,
 такоже и Рахиль, да не померкнетѧ очи Иакову чающн входа моего еже к
 немѣ. Послѣте мѧ ко Иакову ш(тѣ)цю моему, слезы мои примше, пѣстите
 мѧ к немѣ!

Niko že nemu zaklinjajući e B(ogo)mъ o(т)ъcъ svojih' nepriēt(e)l' svojih' vavrgoše ga nem(i)lost(i)vo v rov', B(og)a se ne uboēše, a on' emāše se vsēh', plačūci se govoraše: Brat'ē moē, p(o)m(i)luite me! A oni vrgoše i v rov' pustin'ski.

17c A on' gorkimi slzami i plačem' ljutim' svoego o(т)ъca govoraše v [v]zd|ihan'i neprestan'no: Ne vidi, o(т)ъče Ėkove, ča prigoda se Osipu, sinu tvoemu, ere ovo vržen' esam' v rov' i k(a)ko mrt[a]v' zagreben' esam'. Plači se, o(т)ъči sina, i sinu o(т)ъca, ere iz' mladosti razlučen' bih' o' tebe. Gdo bi mi dal' golubicu govoreći besedami da priletiv'si, povidala bi starosti tvoei plač' moi. Išček'nuše slzi i vzdihaniē, i preml'knu mi grtan', i nēst' mi gdo pomoge. O' z(e)mle z(e)mļa v'zapivši k B(og)u s(ve)t(o)mu za Avela prav(e)dn(a)go bes' pr(a)vde ub'enago, k(a)ko starii e o' pradēd' isprva k(a)ko z(e)mļa bi vzvapila e za Avela prav(e)dn(a)go da i sada vzvapii k' Ėkovu, o(т)ъcu moemu, i povii ka prigodaše se m'nē od' bratie.

Kada sverēpi ti vrgoše Osipa v rov' sedoše jis'ti i piti s radostiju k(a)ko koti pobediv'si grad'. Ėdućim že nim' i p'jućim' v radosti vēlici, vzvēd' že oči svoi, vidiše iduće kup'ce Iz'mailiteni noseće aromati i v'zvaše e k sebi. I riše: Nam' bole e prodati Osipa stran'nim kup'cem', da umret' na tuei z(e)mli i ne budet' ruka n(a)ša na nem'. Izvlkoše i iz' rova brat'ē z'vēri, k(a)ko zviru div'i i v'zeše cenu nego i prodaše i kup'cem' ne pom'neće pečali i skrbi o(т)ъca svoego.

17d Kup'ci že iduće inim' putem' doidoše do mēsta Predroma, kadi bi grob' Rahili. Tu bu (!) biše um'rla na puti | pred' Prod'rom', vraćajuću se Ėkovu ot Mějuseramie*. Kada že vidi Osip' grob' Rahili, matere svoee, tekъ, pade na grob' i v'zdvig' gl(a)s' svoi i v'splaka se sa slzami i vap'ēše v' gores'ti duše svoe govore: Ovo, Rahilo, Rahilo, mati moē, vstani ot z(e)mle i vii Osipa, koga si ljubila, ča nemu bi. Ovo, plēn'niki vedu me, ruka mi predana k(a)ko z'ločin'ca rukami

* Krehovska Paleja, str. 217 dalje: Купчем (!) же идущим в Египет доидоша мѣста ѿ Продрома, идѣже бѣ гроб Рахильн, ту бо бѣ умрла на пути у Продрома возвращающюся Іакову в Месопотамію, Franko, str. 127.

Сиде юмү заклинаюцю га Б(о)го)мь в(т)ь)ць своихъ въ/вергоша и лю- 220б
тин ти в ровъ, Б(о)га сѧ не убогавше. Я юмяюцю сѧ за ногы всѣх(ъ),
плачюцю сѧ и г(лаго)л(ю)цю: Братыа моя, помилуйте мѧ. И въверженъ
бъ(сть) наш в ровъ.

Въвержену же бѣгшю Носифу в ровъ в пустыни, горкины слъзали и
плачель лютоль плакаше сѧ самого в(т)ь)ца. И плача сѧ г(лаго)л(а)ше [въ]
въздыханыи нежрѣаными. Призри, вче Иакове, на приключшешю сѧ чаду тво-
емү, яко, се в ровъ въверженъ бѣхъ якоже мертвъ. Се самъ чаши мене
възвратити с(ѧ) к тебе, в(т)ь)че, и нынѣ лежию в ровѣ яко раззонникъ.
Самъ, в(т)ь)че, рекаъ ми юси: Иди, посѣти брат(ъ)га своего и стадъ, въз-
врати сѧ скоро! И се ти, якоже волци сверѣпи бѣша, и съ гнѣволю ра-
злѣчиша мѧ вт тебе, добрый в(т)ь)че! оуже бо не имаша видѣти мене, ни
глас(а) моего слышати, ни пакы твоя старость подпретъ сѧ иною, ни пакы
азъ преподобныхъ твоихъ сѣ/динъ не үзрю, яко горѣю мертвеца погребенъ 220с
юсли азь. Плачи сѧ, в(т)ь)че, чада своего! И чадо твое своего в(т)ь)ца си.
Ико тако из дѣтска разлѣченъ бѣхъ вт лица твоего. Кто бѣ ли далъ
голѣвицю вѣщаюцю бесѣдами, да прилѣтѣвши, възвѣстити старости твоеи
плачъ мой. Презнѣша, в(т)ь)че, и слезы и въздыханыа, измолче гортанъ мой
и нѣ(сть) помагати. О земле, ѡ земле, возпнѣшшиа къ Б(о)гу с(вѧ)т(о)мү за
Явела праведнаго оубывнаго вес правды, якоже преданье юсть исперва вт пра-
дѣдъ, яко и земля возпнла юсть за кровь праведнаго. Тако ѡ нынѣ возпн
ко Иакову, в(т)ь)цю моему, повѣдаюци емү явѣ приключшаша ми сѧ вт
братыа моя.

Сгда же сверѣпни ти въвергоша Носифа в ровъ, сѣдоша пити и ѣсти с
радостью, якоже кто повѣднть градъ. Тако ти с радостью възлежаху. И
падү/цремъ наш и пиюцемъ в радости велицѣ, възведоша очи свои и ви- 220д
дѣша градүща күща Изманатѣны, идүща въ Егүпетъ, имүща вельблүды,
носѧща ароматы. И г(лаго)лаша к севѣ: Кемли лүче нашъ юсть продати Ив-
сифа страннѣымъ снѣг күпцемъ, да шедъ оумретъ на чюжен земли. И не
вүди роўка наша на нашель братѣ. И извлекоша и изо рва брата своего, яко
звѣрые дивни и взелише цѣнү юго, продаша күпцемъ, не поманүвше печали ни
скорѣби в(т)ь)ца своего.

Күпцемъ же идүцимъ пүтемъ дондоша до мѣста Иподрома, идеже бѣ
гровъ Рахиннѣ. Тү бо бѣ оумерла на пүт Иподрома, възвращаюцю сѧ Ив-
кову вт Месопоталина. Сгда же видѣ Носифъ гровъ м(а)т(е)ре своей Ра-
хиннѣ, текъ паде на гровѣ, и въздвигъ жерело свое, въсплака сѧ съ слезали
и вопиаше въ горести своей д(о)у)ша, г(лаго)ла // сице: Рахиль, м(а)ти моя, 221а
въстани вт перети и вижъ Ивсифа, югоже любила юси, что юмү бѣ(сть)! Се
иноплеменинкы ведомъ бѣываетъ въ югүпетъ, чюжини роўками преданъ тако

tuih'. Tako brat'ê moê naga me prodáše v' Ejup(a)t' i Êkov', o(ť)съ moi, toga ne vi, kako ê prodan' esam'. Otvori mi, mati moê, i primi me v' grob' svoi i budi grob' tvoji tako mani kako i tebi i primi, Rahilo, čedo svoje da ne rabotaet' do sm'rti tuim'. Primi, Rahilo, lišenago ot Êkova, kako i ot tebe lišen' bih'. O Rahilo, Rahilo, ne slišiši li gl(a)sa sina svoga Osipa i ne hoćeš meně priěti. Êkova zвах', gl(a)sa moego ne sliša. Ovo sada paki te prizivam', i ti mene ne hoćeš slišati. Da um'ru sada nad' grobom' tvoim' da na tuju z(e)mlju ne idu kako zločinacъ.

Kada že vidiše i kup'ci kako tek' pade na grobi matere svoje, govorahu meju sobu: Ov' junak' ča[ri] hoćet' nam' učiniti, eda more uiti ot nas'. Êmimo ga mi i svěžimo ga da nam' vsim' pečali ne učini.

- 18a I pristupiše k nemu priteći nemu riše: Vs || tani jure i pres'tani ot čari, ke činiš', da ne probodem' tebe nad' grobom' tim' i pogubimo zlato ko dasmo za te. Vstav'su že nemu, vidiše lice nega obuh'tilo ot grka plača i počeše ga pitati vsaki ot sebe: Ča se plačeš tako ljuto otkle uz'ri grobъ ov' na Pred'rome ovom'. To jure otimi strah' i gniv' ot sr(dъ)ca i povii nam' ča ti e dělo i zač' prodan' esi n(a)мъ. Oni bo pas'tiri ki te prodáše govorahu: Čuvaite ga da ne uide ot vas', i budumo (!) bez' griha. Rihom ti to jure, govori nam' is'tinu, č'i rab esi ti, pas'tirov'li ili inogo. R(e)ci nam' česa cić ti pade nad' grob' lju-bez'nivo? Mi te kupis'mo i gospoda ti es'mo. R(e)ci nam' k(a)ko rabъ vse ča e ot tebe. Ako ča utaiš' ot nas', komu imaš reći pravo, rab' bo esi nam'? Kako riše nam' oni pas'tiri da ubižati hoćeš ot nas', nam' bol'sim'. Utiši se i r(e)ci nam' ča ti e delo. Vidiš' bo se nam' kako slobodan' i ne hoćemo tebě imiti k(a)ko raba, nego k(a)ko brata ili sina vzljubljenago. Vidi bo na tebi veliku slobod' v' dobri shranen'i, dostoên' bo esi c(ěsa)ru pred'stoěti i s věl'mož'nimi pred'stoěti i svěmož'nimi čast' priimati i dobrota tvoě velike čast'i skazuet' ti i
- 18b ustroiti te imat' v'skori.* Budi že nam' dru|g' i znanъ. Kamore te vedemo, gdo bo ne bi ljubil' otroka takova dobrorod'noga buduća, krasna očima i premud'ra.

Otgovori že Osip sa vzdihaniem' i r(e)če nim': Ni rab' bil' esam', ni tat', ni čaroděi ni paki s'grešiv', prodan' bih' vam', da sin' bih' vzljubljenomu moemu o(ť)cu i tako i materi moei vzljubljeni sin'. Oni že pas'tiri brat'ê moê esu i o(ť)c' me biše poslal' viditi nih',

* Prepisivačka pogreška, Gračanički Prolog na tom mjestu: Достоин' бо вси ц(ѣса)роу прѣдстоати и съ вел'можамы чест(ъ)нь быти. l. 45d.

злодѣи. Братыя моя нага ма продаша в работу. Инаковъ сего не вѣсть, тако азъ проданъ вѣхъ(ъ). Стверзи ли, мати моя, и прими ма въ гробъ свои. Буди оубо гробъ твои единъ вдръ тебѣ и ликѣ! Прими, Рахиль, чадо свое, да не будетъ нужды н(е)мр(ъ)тно! Прими, Рахили, лишенаго напрасно от Иакова, также от тебе лишень вѣхъ. Послушан, м(а)ти моя, въздѣх(а)ныа сердца моего, и горкаго плача, и прими ма въ гробъ свои. Оуже бо вчи мои не можета слезъ точити, ни д(оу)ша моя можетъ с(а) плакати оуже въздѣх(а)ниемъ! Рахили, Рахили, не слышиши ли глас(а) с(ы)на своего Иосифа? Се снужею иду и не хощеши мене / примаи! Иакова призвахъ, и глас(а) моего не оуслыша! Се нѣнѣ и тебе призвахъ(ъ), и ни ты ме не хощеши оуслышати! Да оумру здѣ надъ гробомъ твоимъ, да на чужю землю не иду тако злодѣи.

221b

Егда же видѣша и вси Изманатане, купыша Иосифа, тако текъ нападе на гробѣ м(а)т(е)ре своей Рахили, тако гл(агола)ху к себе: Се оуноша чары хощеть намъ створити, да възможетъ оунти от насъ. Илѣмъ, оубо, яго и сважемъ и крѣпко да не всѣмъ намъ печаль створитъ.

Приступыше ж(е) к нему рѣша ему престоище: Бѣстани, оубо, и престани чары, да не прободыше тебе надъ гробомъ погоубишь злато, еже дахомъ на тебѣ. Бѣставшю же ему, видѣша вси лице яго шпхше от горка плача, нача кождо въпрашати и кротко: Что сѣ плачеша лютѣ тако от не лѣ же оузрѣ гробъ стоишь на Подромѣ семь? То оуже страхъ изгна/въ от сердца своего дерзновенно, г(лаго)ли намъ: Что ти есть дѣло, почто проданъ еси? Они бо пастуши иже тѣ продаша намъ, г(лаго)лаху: Храните и, да не оубѣжитъ от васъ на пути! Се мы безъ грѣха есмь, рѣхомъ вамѣ. То оуже, г(лаго)ли намъ во истину, чии рабъ еси, тѣхъ ли пастухъ, или иного свободна? И рци намъ, что ради надъ гробъ нападе любезно? Мы тѣ купихомъ и г(оспод)ьне твои есмь. Рци намъ тако рабъ все еже о тебѣ! Яче бо оутаниши насъ(ъ), кому имаша повѣдати? Рабъ еси нашъ также рѣша намъ они пастуши, отвѣжати хощеши от насъ(ъ), намъ оунывшемъ. Но! оутѣши сѣ и рци намъ явѣ, что ти есть дѣло: явлеша бо сѣ намъ тако свобода. Не хощемъ тебе имѣти тако р(а)ба, но тако врата или с(ы)на възлюблена. Буди бо на тобѣ велику свободу, великъ рѣзумъ в додрѣ оустроены. Достоинъ бо еси ц(к)са р(е)ви предѣстоити и с великожал ч(е)сть примаи. Доврота бо си твои въ велицѣ власти оустранти сѣ ямать въскорѣ. Буди же намъ другъ и знаемъ. Ту яноже тебе ведомъ, кто бо не имать любити шрока сего, добродородна суща и красна очима и премудра.

221c

221d

Отвѣщавъ же Иосифъ реч(е) къ нимъ со въздѣх(а)ниемъ: Ни рабъ есмь бгмъ, ни татъ, ни чародѣи, ни пакы сгрѣшивъ что проданъ вѣхъ вамъ, но сынъ възлюбленъ бѣхъ в(ъ)цю своему, также и матери своей превъзлюбленъ с(ы)нъ. Они же пастуши братия ли суть. Но в(ъ)цъ ма вѣ пустилъ видѣти

zdravi li esu, k(a)ko o(tь)сь ki sini ljubit', pečalovaše bo se nimi i zakasnili bihu priti na gorah'. Toga cić posla me viditi esu li živi. Oni že êm'se me, prodáše me vam' v rabotu, zavis'tiju ljutoju otvr-goše me o(t) o(tь)ca, ne trpeće ljub've ku me o(tь)сь ljub'laše. I ov' grob' ki ov'di e, ovo e matere moee. Kada bo idiše o(tь)сь moi ot Haraona tudě idiše na mes'to kadi živiše, i mimo idući o(tь)cu n(a)šemu, tu um'ri mati moê i pogrebena bi va ovom' grobi.

Slišav' že to oni, vsplakaše se za n' i govorahu nemu: Ne boi se, junoša, na veliku bo čast' greš' v' Ejup(a)t' i obraz' tvoi kažetъ tvoe roistvo dobroe. Up'vai oš'e veće, erě slobodan' esi zavisti od' brat'e tvoe, ki te prodáše.

18c Brat'ê že Osipova kada prodáše i, privedošê koz'la i zaklaše i, i okrvaviše suk'nu Osipovu i poslašê ka o(tь)cu svoemu govore: Ovu svitu naidosmo na gorah' povrženu i tada poz'nas'mo | da e riza Osipova, brata n(a)šego e. I v' pečali es'mo v'si ego cić'. I za volu toga, o(tь)če, pus'tihom' pašu. Ovu rizu Osipovu, ne našad'se brata svoego Osipa, poz'nai že i ti, oče, ako e riza Osipova, sina tvoego. Vsi bo ju mi poz'nas'mo, kako Osipova e.

Kada že vidi Êkov' rizu sina svoego, vzvapi s plačem' i sa vzdihaniem' gorkim' govore: Sina moego e riza ova. Zviri zali snil e sina moego.

I ridae govoraše s vzdihaniem' umučenim': Zač' ne sniden' bih' ê vměsto tebě, sinu moi? Zač' meně ne ras'trza, poč'to ne bih' ê nemu v braš'no? Uvi mně, kamo pride, sinu moi, da šad', sidine moe ras'trzaju nad' krasotoju tvoeju? Jure bo ne hoću živiti ne vide Osipa! Ê bo esam' krivina smrti tvoe, ê ubih' te, poslav' te v pus'tinju viditi brat'ju sa stadi. Vsplaču se, jure, čedo, i setuju i sětuju po vse časi doklě snidu v' ad' k tebi, sinu moi. Vměs'to tela tvoego, rizu položu pred' očima moima. Slzi bo ne prestae iz'livaju.

I se, riza tvoê na setovanie postavlaet' me, sinu moi. Ovo zaisto v'sa cela e. Kako napisaju*, ni tebe zvěri snil'. Nepriětel'skima rukama č(lověčъ)skima svlčen i ub'en' esi. Ako bi tako, k(a)ko brat'ê tvoê govorahu, iziden' esi, riza tvoê rastrzana bi bila na kuse. Ne

* *napisaju* prema *nep(ь)ščuq*, kako ima rukopis Uvarova 78; *nep(ь)ščevati* — misliti, Srez. Mater. II, 420.

и хъ сдрави ли сѣть, іакоже бо о(тѣ)ць чадолюбѣць печаше сѧ или. Замѣдиша бо долго в горахъ тѣхъ. Того дѣла м(ѧ) пѣсти о(тѣ)ць видѣти нѣтъ. Они же нѣтъше мѧ, продаша в работѣ завистию лютою, штвергъше мѧ шт о(тѣ)ца, не терѧ*//пѣще зрѣ/ти любви еѧже мѧ любѣше шт(ѧ)ць мон, а гробъ сѧи егоже вид(и)те з(ѧ)де, м(а)т(ѣ)ре моеѧ іс(тѣ). Шг(ѧ)да бо идѣше от(ѧ)ць мон шт Харашна на сѣдоу, прѣиде на мѣсто идеже живѣше и лилюходѣиоу же шт(ѣ)цоу моему, зде оумрѣ м(а)ти моѧ, и погребена быс(тѣ) въ гробѣ семь.

259b/260a

Слышавше же шни въплакашѧ с(ѧ) ш нель, и г(лаго)лашѧ емоу: Не вон сѧ, юноше, на великѧ бо честь гродѣши въ Шгупеть, швраз бо твои павлетѣ твоѣ добродѣе. Дръзан паче іако избѣль еси зависти и ненависти братнѧш продавшихъ тѧ.

Брат(и)а же Іосифова егда продашѧ его, приведошѧ козла и заклаше шкрывавшихъ ризѧ Іосифовѧ. Тог(ѧ)да же послашѧ ѧ къ шт(ѣ)цоу своему г(лаго)л(ѧ)ше: Шнѧ ризѧ шбрѣтохомъ на горах(ѧ) поврѣженѧ. Тог(ѧ)да же ѧ мы познахомъ іако брата н(а)ш(ѣ)го іс(тѣ) сна шдежда, и въ печали есмѧ, вси его ради. Того ради, шт(ѣ)че, пѣстихомъ ѧ к тебѣ пѣстрѧ снѧ ризѧ Іосифовѧ, брата же н(а)ш(ѣ)го не шбрѣтохомъ. Познал же и ты, аще іс(тѣ) с(ѧ)на твоего Іосифа; вси бо познахомъ іако Іосифова іс(тѣ).

Шг(ѧ)да же позна Іиковѧ ризѧ с(ѧ)на своего Іосифа, авне възъпи сѧ плачель и рыданель горкомъ г(лаго)ла: С(ѧ)на моего іс(тѣ) риза сна, Звѣрѧ нѣсть зѣль | изѣль с(ѧ)на моего.

260b

Рыдаѧ же г(лаго)л(ѧ)ше сѧ въздыханель: почто не изѣденъ бых(ѧ) азъ въ тебе мѣсто, с(ѧ)ноу мон, почто не срѣте мене звѣрѧ тын, да сѧ бы мене насытилъ, а тебе шставилъ, с(ѧ)ноу мон? Почто мене звѣрѧ тын не растрѣза? Почто емоу азъ не быхъ емоу брашно? Швы личѣ! Швы личѣ, штрова ли сѧ растрѣже Іосифа ради. Швы личѣ, г(ѧ)де оумиень быс(тѣ), с(ѧ)ноу мон, да шд(ѧ), сѣдныи моѧ растрѣгнѧ над(ѧ) красотѧ твоеѧ, с(ѧ)ноу мон! Шже не хоцѧ жити, не видѣше тебе, с(ѧ)ноу мон, Іосифе. Язь есмѧ винна слрѣти твоѣн, чадо, азъ, чадо, шнѧ тѧ, послак тѧ на поѣстинѧ видѣти брат(и)ѧ своѧ сѧ стады. Късплачѧ сѧ, чадо, и сѣтоуѧ по всѧ часы, дондеже сѧидѧ въ адъ, с(ѧ)ноу мон. Къ тѣла мѣсто положѧ ризѧ твоѧ, с(ѧ)ноу мон, Іосифе, слызнѧ же пред(ѧ) шчина монѧ.

Се пак(ѧ) риза твоѧ на ино сѣтоване поставѣкет мѧ, с(ѧ)ноу мон, іс(тѣ) бо въсѣ цѣла! Іакоже нешѣоуѧ, нес(тѣ) тебе зрѣрѧ изѣль, ѡ любезне, нѧ рѣкаши ч(ловѣ)чѣскѧми сѧвѣченъ еси и повинъ еси. Шще бо би, іакоже рѣшѧ брат(и)а твоѧ, звѣр тѧ сѧнѣль іс(тѣ), риза твоѧ растрѣзана би была

* Istrgnut jedan list. Tekst koji slijedi iz Lesnovskog Parenesisisa, l. 259b/261a.

čekaet' bo zvir' prvo svlčí se, potom' plti nasititi se. Ako li bi svlk' te, paki snil', riza tvoê os'tala bi bez' krvi. Da na rizi tvoei ni trzaniê nohat', ni hvataniê ot zub'. Otkudu krv' ova bi na rizi tvoei, ako bi ta
18d edan' zviru bil' v p|us'tini, to mnê setovaniem' i ridaniem' setuju Osipa, i ridaju za d'vi sêtovan'i i d'va plača vsplaču se: Osipovê rize svlčen' bi i iziden' bi, sinu moi! Kadi te uz'ru, Osipe, s(vê)te moi i pod'porê? Riza tvoê sa m'noju snidet' v' ad'. Ne hoču bo s(vê)ta sego gledati ne vide Osipa!

Iz'malitanè že poêm'si Osipa i vedoše ga v' Ejupt' pomiš'lajuće da krasan' e i zlato za n' primemo ot velikih' muži. Idućim že č'réz' grad', srête e Patrikii, i vidiv' Osipa, pitaše nih' govore: Rcite, kup'ci, otkuda e junôša ov'. On' bo ne imat' takova obraza kako vi, zač' v'si vi Iz'maliteni es'te, a ov' prekrasan' e. A oni riše: Velika roda e vel'mi i razum'no otroče ovo e! I da nim' cenu koliko hotihu i s veliku ljubav'ju kupi Osipa i va[ve]de ga v dom' svoi i iskaše viditi žitie nego. Zaisto vidê prepodob'noga Avrama, Isaka i Êkova. I ras'tiše v dobri deli i v' mnozi ustroeni v domu Patrikiini v miru, očima i razumom' celomudar', imie v sebi strahъ g(ospo)dina B(og)a v'sevidečago, ki ga iz'bavi iz' rova ot smrti i nenavis'ti brat'e. Da, zais'to, sr(dъ)ce nemu v pečali biše ob' o(tъ)ci svoem' Êkove.

Uz'nav' že Patrikii Osipa dobra razuma, vse ča imiše da v ruci nego i ne vladaše niš'tar' Patrikii, raz'vi hlebi ke êdiše na s'toli. Viêše bo Osipa k(a)ko veliko veran' e i iskusi nega i vidi k(a)ko množaše se imenie nego v ruku Osipovu i radost' bi v rabeh' nego i [v] v'sih' bivajućih' dobrih'.

19a Gospoê že Patrikiina vidiv' prekrasna || Osipa i rani se sr(dъ)ce nee ljubav'ju sotoninu i vele želiše sagrišiti š' nim'. I toga s(ve)t(a)go muža paš'êaše se vavrići v rov' ljubodeêniê, mnogo putan čineći na v'saki d(a)n', kako bi ga prelastila, svite preminajući, v' vsê čase lice prominjujući i umivajući, i svite provišujući pomizi*, d'êvli pomigajući očima i smijući se i lasteći k(a)ko z'miê pr(a)v(e)dn(a)go i sama pače simi rići hoteći prelastiti preprav(e)dn(a)go Osipa. Osip' že strahom' B(o)žiiim ograen' ni misalju, ni rič'ju, ni očima pogleda na nju. Vidiv'še že žena k(a)ko mnogih' krasot' činên'ê zaman' biše,

* Krehovska Paleja: и мониста повешаюци.

на кѣсы, не ждет бо звѣрь прѣвое свѣщни, и пот(о)ль пльти твоѣ насытити сѧ. Яще ли би пакы съ|влѣкль тѧ, и пот(о)м же тѧ изѣль, то риза твоѧ 161a
встала би вес крѣве. На ризѣ же твоен нѣс(ть) трѣзани нокѣтнаго, ни п'хана
зѣвнаго. Сѣткѣдоу крѣве сна юс(ть) на ризѣ твоен? Яще ли би ты единь и
звѣрь въ поустыни, то и инѣк едино сѣтоване би было и рыдане, да сѣтоуж
и плача с(ѧ) Іустиѧ и ридаж ризы двонль сѣтованель и двонм же плачель
всплача сѧ ѡ ризѣ лютѣ, како съвлѣченъ быс(ть), како изѣденъ быс(ть),
чадо мое! Да оумрѣ, Іустиѣ, свѣте мон, подпоре мон! Риза твоѧ да сындет(ь)
сѧ иноуж въ адъ. Не хоцѣж бо свѣта сего зрѣти вес тебе, с(ы)ноу мон, Іустиѣ!

Изманиите же поемше Іустиѧ съ тыщанель и съведошѣ его въ Егупеть,
и помышлѣхѣше тако красоты его ради, злато много прихѣти ѡт нѣкоего великѣжа.
Идѣшем же нль сквозѣ град(ь), и сѣкте ихъ Пендефрин, и видѣ Іустиѧ, въ-
прашаше ихъ г(лаго)ла: Рѣцѣте ми, коупци, ѡткѣдоу юс(ть) ю[но]ша сѣн,
не носит бо тогожде вѣраза егоже и вы, зане же вы вси Изманатѣне есте,
а сѣи прѣкрасенъ юс(ть) юноша? Сѣи же ѡтвѣршашѣ г(лаго)л(ѧ)ше: Зало до-
вородень юс(ть) и разоумичень ѡтрокъ сѣи. Дав же нль цѣнѣ еинко хотѣхѣ,
и любовиѣ коупи Іустиѧ. | *

и въведѣ и в долѣ свои, нескѣшаше и хотѣ оувѣдѣти о житѣи юго. Исти- 222a
ньна паже вѣтѣ пр(ѣ)п(о)д(о)в(ь)наго сѣмене, праведнаго Аврама, Исака,
Иакова растѣше в добродѣтели, и въ инозе оустроенъи в долѣ Петерфинѣ.
Живаше въ лифрѣ (!) очила же и словесы и цѣломудри, нлѣкѣ непрестанно
Б(ог)а с(вѧ)т(а)го прѣдѣ очила свонла, всевидѣщаго, Б(ог)а ѡ(ть)ча избавль-
шаго и изо рѣа и смерти и ненависти братина. Обаче ср(дѣ)це юмѣ вѣ въ
печали часто о ѡ(ть)ци своель Иаковѣ.

Зрѣ же Петерфин оустроенна оуноша, много же разумѧ и добра служе-
ниѧ, всѧ юлико имаше, дасть в рѣцѣ Іустиѣови, и не владаше ничильже Пе-
терфин, развѣ хлѣба нже пѣдаше на трапезѣ, вѣдаше бо Іустиѧ тако зѣло
вѣрна, искусивъ юго тако многошаше сѧ нлѣкѣ юго в рѣкѣ Іустиѣовѣ, и ра-
достъ вѣ велика в рабѣхѣ же и рабѣнѣхѣ ѡ всемъ живущель нлѣ добраѣ.

Се / г(оспо)жа же юго видѣвши Іустиѧ прекрасна и разумна сѣра, 222b
оуизви сѧ сѣрдѣце юѧ любовию сотоинною, и зѣло хотѣше с ниль вѣти. И
тишаше с(ѧ) ч(ѣ)ст(н)аго того и сѣраго источника цѣломудриѧ въврѣи и в
ровѣ любовѣкиниѧ, многогы козини творѣше по всѧ д(ь)ни на прѣльщение оунаго:
ризѣи излѣкѣнѣюци по всѧ часы, и лице оулыгѣваюци и мажѣюци, моннста по-
вѣкшаюци по лаванѣи сотоинныѧ, и слѣхѣи мѣрзѣкѣи лѣстѣици праведнаго
тако зинѧ. Сама бо паче погыбѣ вѣразы елици злыици лѣстѣици д(оу)шю пр(ѣ)-
под(о)в(ь)наго. Іустиѧ же страхель И(ож)инель ограженъ ни понѣ словель

* Dolje tekst iz Troic. Serg. Lavre.

m'nogo že večě raz'žizaše se i večě ras'palaše se ne videći ča bi mu učinila.

I potom' pomisli prez'stud'no prizvati nega na velo zloe. Prizri k(a)ko zmiê i iz'liêti na n' êd' govorec ovako bez'stud'no: Lezi sa m'nu. Ne boi se od' nikudar' i poi ka m'ni da naslaju se ê lipote dobre tovee. I ti nasladiš' se krasoti moee. Mnogie posilê** da ti vladaeši vsim' domom' moim i ne smit' nigdor' vnutr' vlisti k nama, i ne slišit' nigdore dela naju. Ako li muža boiš' se moego, i ne hoć', ja ga umoru, dav'shi mu otrov'.

19b | On že ne bi premoren' dušuju i telom', v tolicě bure ne pogruzi se ot riči ke reče nemu, straha cić B(o)žiê shraniv se bes' poroka. Otgovori Osip' gospoi svoei riči celomud'rě rěki: Ne imam' učiniti toga griha, gospoe moê, Boga se boju. G(ospo)din' moi vse imenie va oblast' dast' mi, ča e v domu i ča e v selih', i vse ča e va oblast' nega, razvê | tebě, gospoe moê, vse že e v ruku moeju. I ni dos'toino toliku ljubav' zgubiti gospod'sku, toliku čast' priêm'shu da učiniti ê hoću toliko z'lu krivinju pred' G(ospode)m' moim', ki vidit' tainaê.

Ove zais'to riči predobre govoraše Osip' gospoi svoei. Otgovori uče i zapričae. I nikakore ne poslušaaše zmiê, nego večě raz'žizaše se tašćiju las'tiju kipeče v' nei, i časa strgući vrimene,* lasteći i nuditi ga hoteći k sebi pileći.

Vidit' že Osip' ženu k(a)ko misli nego prelas'titi, oči svoi v'zdviže n(a) n(e)bo k B(og)u čes'to m(o)liti se siko: B(ož)e otac' n(a)ših' Avra-ama, Isaka i Êkova, izb(a)vi me o't sego zvira ljutoga. Viditi e lukav'stvo ženi ove kako me misli ubiti činen'i zlimi. Izb(a)vil' me esi, vladiko, iz rova, izb(a)vi me i sada od' zvira lukavoga, da ne budu posramlen' ni proklet' o't otac' moih' za dela moê nečistaê, g(ospod)i vzljubih' te velê istin'noju ljubav'ju.

I paki prizivaše Êkova govore: Êkove, o(ť)če moi, p(o)m(o)li se se pilečno za me k B(og)u, erě vek'sha bran' v'sta na me hoteći me otlučiti o't B(og)a. Žen'ska smrt' veliko gor'sha e nego ka mi bi učinena prvo od' brat'e. Ova bo smrt' telo ubiêet', a ova smrt' velê gorša e nego mi bi od' brat'e, ta bo smrt' d(u)šu otlučae't' o't B(og)a. Ovo ê vim' k(a)ko m(o)litvi tvoe bol'she vzvedoše k B(og)u s(ve)t(o)mu za me i toga cić' izb(a)vlen' bih' o't semrti rova i nine paki p(o)m(o)li se da izb(a)vlen' budu o't lava sašad'shago na me, ne imijući straha ni

** Krehovska Paleja: многи постела ослабоу дають

* Parenesis Troicko-Serg. и ничесоже примаше слоухъ юмоу тою аспды бесѣдь. нь она полѣвше паче, тѣщю сластию кыпещоую в нем. и по в'се часы сматраше ѿбрѣсти врѣмена строина.

возраше на ню. Бидѣвши жена яко премногѣхъ красоть дѣло праздно пребываесть о немь, бошнии раждизаше сѧ и зѣло распалаше сѧ, не извѣдѹщи что бы ище створила юм(ѹ).

Послѣдъ же оулысли бестѹдно словесы призы/ваесть на дѣло неподобно, презирающи такоже зини изинати гадъ на нь неч(н)стоты г(лаго)л(л)щи еще бестѹдно: **Аззи со мьною! Не бон сѧ отинѹдь!** Дерзни на мѧ да наслажю сѧ азъ твоѣя красоты! **Наслади сѧ и ты ююѣя доброты.** Многѣа слугы нама рѹцѣ даютъ, и владѣѣши ты всѣмь домомь. Не слѣквѣть никтоже вшити к нама, ни слѣшати дѣла наю. **Ище ли мѹжа ююѣго бога сѧ не хоцѣши, азъ оуморю и, давши юмѹ штраву.**

222c

Сн же неповѣднѧ съ д(оу)шею и тѣломъ в толнцѣ бурн не погрѹзи сѧ, но штверже шт себе все реченоѣ юю, сътраха ради Б(ож)на схранѣшаго и бес порока и с подобнѣмь оустроениемь извѣщаѣ и пр(еп)д(о)б(ь)нѣмь г(лаго)лы и р(ѣ)че Ивснѣхъ къ своѣи г(оспо)жи штвершавъ словесы цѣломѹдрнѣ: **Не нманѣ сего створити грѣха с тобою, мога г(оспо)же, Б(ог)а бо сѧ вою, г(оспод)ь бо ли своѣ все нлѣкнѣе преда|сть, юже в домѹ и юже по сельмѣ, и нес(ть) кролѣ ничтоже не в моѣи власти, развѣ тебе, г(оспо)же мога!** **Неправедно бо юсть толикѹ лѹбовь штверѣш г(оспод)ьскѹ, толикѹ лѹбовь створшю, да створити азъ хоцю велнкѹ злѹ вещь предъ г(осподе)мь видѣшемь таннѣмь.**

222d

Снѧ бо пр(еп)д(о)б(ь)нѣмь г(лаго)лы вѣщаше Ивснѣхъ къ своѣи г(оспо)жн оуца запрѣщала, и никакоже послушаше зини, но оше раждизаше сѧ сластию кипѣющю в нен, часа назрѣаше и времеѣе желѣющн, нѹдити хотѣще Ивснѣа.

Зрѧ же Ивснѣхъ женѣ тако хоцѣть юго прельстити, очн възведѣ къ Б(ог)ѹ о(ть)ч(ь)скомоѹ и часто молаше сѧ г(лаго)лѧ снцѣ: **Б(ож)е о(ть)цѣ нашнхъ: Авраиовѣ, Исака, Иакова, избави мѧ шт сего звѣри.** Се бо самѣ виднши нестовѣство женѣ сѧ, како мѧ хоцѣть оуморити тан дѣканыемь зломь. **Избавли мѧ вл(а)д(н)ко шт сл(ѣ)р(ь)ти братнѧ, и||збави мѧ и здѣ шт звѣри лѹкаваго, да не бѹдѹ чюжъ шт о(ть)цѣ злѣмн дѣлѣ, възлюблѣшнхъ тѧ, г(оспод)н!**

223a

И стѣмь лѹбовню призываесть Иакова: **О Иакове, о(ть)че мон!** Помоли сѧ прилѣжно мене ради къ Б(ог)ѹ. Помоли сѧ, о(ть)че, яко зѣло бранѣ вѣста на мѧ, хотѣшнѧ разлѹчитн мѧ шт Б(ог)а. **Женьскага си сл(ѣ)р(ь)ть зѣло горши юсть принесенѣмь ли шт братнѧ первѣѣе.** Та бо с(ѣ)лр(ь)ть тѣло оубиваше, а си смерть д(оу)шю разлѹчаесть штѣ Б(ог)а. Се азъ видѣжа ко молѣты твоѣ, о(ть)че възидоша къ Б(ог)ѹ с(вѣ)т(о)мѹ за мѧ. И того дѣлма избавленѣ вѣхъ шт сѣмьрти рова. И нѣнкѣ пакы помолн сѧ Еѹшнелѹ, да избавленѣ бѹдѹ шт ова нашедѣшаго на чадо твоѣе, не ннѹща ни стѹда ни страха Б(ож)нѧ. **Къ братнѣ своѣи ндоухъ и звѣрыѣ вѣша, такоже волци свѣрѣши шт-**

19c studa B(o)žiê. K bratii idoh', a oni k(a)ko zviru div'i na me biše i kako v'lci svarepi otvrgoše me o' t|ebe i ovo paki srete me zvir' zal'. Moli se, o(t)če, za svoje čedo, da ne umre dušeju.

Tada jure ne hoti poslušati gospoe, n[i] hoti biti š' neju, êm'si bes' studa premud'roga, nuêše i vlkuçi ga k sebi učiniti bezakonie. On' že vidiv' premožs'tvo ženi toe, na preš'no van' is'teče pred' vrata, ostaviv'si rizu svoju v ruku nee, slomiv' v'se uze d'êvle. K(a)ko ed(a)n' oral', kada vidi lov'ce, visočie letaet', takoe i Osip' iz'beža o' smrti da ne umret' d(u)šeju.

Žena že vidiv' da tako iz'biža, ustraši se i miš'laše kako bi slagala na pr(a)v(e)dn(a)go riči neprav(e)dnimi k mužu svoemu da muž' ne slišav', raz'žežet' se êrostiju na n', i ubiet' ga. I siko govoraše: Velě bole e da umret' Osip i ê primu osloboenie, ne mogu bo na n' gledati v domu moem', te dobrote lišena o' nega.

I priz'va rabi i rabine i r(e)če nim': Viste li ča učini rab' ov' Židovin'. Muž' moi postavil' ga e nad' vsim' bogatastvom' svojim', a on' hoti biti nad' vsim' domom', a on' vshoti biti sa mnov'. Ne dovolě li bi Osipu ob'last' moju imiti, a sada me vshote lišiti muža moego.

I kada pride muž' nee o' pěl'ti, vzam'si rizu Osipovu, pokaza mužu svoemu govoreći nemu: Ti li esi naustil' raba svoego Židovina učiniti sramotu i rugati se mani, ženi tvoei. On' že slišav' to, tud'e êt' ga, verue riči žene svoje da to učini. I tud'e zapov(i)da Osipa v tam'nicu vriči s m'nogoju êrostiju i pričieniemъ. Ne pomenu že bl(agoslove)ni 19d Božih' biv'sih' v domu nego i v' selih', Osipa cićъ.

V to že vrime, v ko bi Osip' v tam'nici, sagrišista paraonu c(ěsa)-ru ejuptaiskomu .b. [2] muža služeća. .ã. [1] starišina nad' kruhom', a drugi nad' vinom'. I raz'srdiv' se c(ěsar') na niju, zapov[i]da niju vsaditi v tam'nicu kadi biše Osip'. I prebiv'sa tu malo d'ni, vidista san'ju ed'nu v noći, ča hotiše biti nima. Prepodobni že muž' Osip' služaše nima velě, zač' bihota čas't'na; po običaju že jutro ed'no, Osip' vlize k nima i budući nima v pečali bista bo uz'nika paraonova. Pečalan' že biše vsaki sina [= sьna] svoego cić'. Vidiv'si e Osip' oba v pečali, opita iju, ča imata pečal'. Ona že res'ta vsaki svoi san', ča ki vidi i zato v pečali es'va, erě ne moreve stlmačiti s'na naju. On'

терго/ша ѡт тебе чюжнии рүкани. Се пакы срѣте мѧ звѣрь! Моли сѧ пр(е- 223б
по)д(о)бне за свои с(ы)нѣ Ивсиѣ, да не үмрү д(о)үшею предѣ г(осподе)мъ
нашимъ.

Югда же оуже онѣ не хотѣ послушати г(оспо)жа своѣа Ивсиѣ, ни
бѣ(ти) с нею, ннѣши бестүдно премүдраго, нүжаше влѣкүши к себѣ створити
безаконнѣ. Онѣ же видѣвѣ премножество бестүдна жены тога, напрасно на
предѣдверѣю истече, оставя ризү свою в рүкү ея, сломив всѧ сѣти дѣвола.
Икоже другонци орелъ, югда оүзрнѣ ловца, вѣисоче вѣзлѣтаюеть, тако же
Ивсиѣ извѣжа ѡт сѣти да не оүмреть дѣканыемъ и г(лаго)л(о)мъ.

Жена же видѣвши яко сице извѣжа, оужасе сѧ, и вѣ страстѣ велицѣ
бѣ(сть). И мѣшлѧше како солгати на праведнаго словесы лютыми кѣ мужю
своемү, да мужь юга слѣшавѣ, ражжетъ с(ѧ) гюстнию и үбнѣтъ Ивсиѣа. / 223с
Сице рече жена: Зѣло лүче юсть да үмреть Ивсиѣ, и азѣ принмү ославу,
не терплю бо зрѣти в моемъ домү сицеа доброты, инѣ лишнѣ ѡтѣ него!

И призвавѣши рабѣ и рабѣнѧ, рече имѣ: Видѣсте ли что створи раво(!)
сѣ Жидовинѣ? Мужь мои поставилъ и надо всѣмъ домолю, а онѣ вѣсхотѣ
со мною бѣти бестүдно. Не довлѣ Ивсиѣови власть моего домү, но и мене
вѣсхотѣ лишити моего мужа.

Югда приде мужь юга ѡт полаты, вѣземѣши ризү Ивсиѣовү, показа
мужю своемү: Понимѣ, дѣюще яко цѣломүдрѣна, ты ли юси наүстналъ рава
своѣго Жидовина досадити и рүгати сѧ инѣ, женѣ твоѣ. Онѣ же слѣшавѣ,
авьне вѣрү гтѣ словесемъ женѣ г(лаго)л(ѧ)ши, яко сице ми створи. И авьне
повелѣ всадити в темницю Ивсиѣа со мно/гою гюстнѣю и прещениемъ, не 223д
помянүвѣ бл(а)г(одѣл)нѣи Б(ож)ни вѣвшнхъ в домү его и в селѣхъ Ивсиѣа
дѣлѧ, ни пакы испыта словесѣ вонстинү, но авьне изрече неправеднѣ сүдѣ
на нь. Б(ог)ѣ же Яврама, Исака, Иакова бѣ с нимъ. Испыта вѣхъ чи(о)в-
(ѣ)кѣ сүдца, то посла свои щедроты да швращеть бл(а)г(одѧ)тѣ предѣ тем-
ницю хранителемѣ, да живеть во ослабленѣи. Б(ог)ѣ во нашѣ не ѡтступяеть
воашихъ сѧ юго.

Б то оубо время в неже бѣ в темницѣ Ивсиѣ, сѣгрѣшиста Фараосү
ц(ѣса)рю югүпетѣскомоү два мужа служеныа его: старѣи хлѣбаремъ и старѣи
виночерпыгалѣ. И разгнѣвав сѧ Фараонѣ на свои рава гюстнѣю, повелѣ всадити
ѧ идеже бѣ Ивсиѣ. И поживше вси тү мало д(ѣ)ни, и видѣста сна мужа
оба вѣ единою ноци кождо сонѣ, яко же сѧ хотѣше свѣтити има вѣскорѣ.
Пр(епо)д(о)в(ѣ)нѣ//и же Ивсиѣ служаше има, занѣ бѣста ч(е)т(ѣ)на. По 224а
обычаю же оүтро Ивсиѣ вниде к нимъ сүщема вѣ печали. Бѣста бо оба
скопца фараоци (!) и печалина своѣго ради сна. Видѣвѣ же Ивсиѣ оба пе-
чалина, вѣпрашаше ѧ хотѣ оүвѣдѣти печаль юю. Она же рюкоста юмү: Д(ѣ)н-
(ѣ)сѣ оба кождо сонѣ видѣховѣ и вѣ печали юсвѣ, яко нѣ могуцаго сказати

že reče nima: B(og)ъ edini skazati more boećim' se ego vsa k(a)ko hoćet'. Sam' da zais'to r'ci vsaki svoi san', da B(og)ъ moi manu ska-
žet' vama san' vaju. To že slišav', ris'ta vsaki svoi san. Reče pehar'-
nik: *Pride edan roi p'čel i obsede v'su gl(a)vu moju. R(e)če stolnik'
nad' kruhom': Ė bih' na ed'noi visoki gori i ondi mi .b. [2] gavrana
prinošahota jis'ti.**

Slišav' že Osip' skaza nima malimi riči v'su istinu o^t c(ěsa)ra, ka hoće na niju biti i reče onomu ki biše nad' vinom': V stan' svoi vrati se, a ki biše starii nad' kruhom', tomu s'mrti predati se i da ga hote obisiti na vr'hu*. I tako bi.

I vid'iv' Osip' budućuju čast' ovoga starišini nad' vinom' o^t c(ěsa)ra paraona, i moli se nemu govore: Pomeni me kada tebi dobro budet' u c(ěsa)ra paraona, i vskoro povii nemu ča e o^t meně, da izidu
20a iz' ta || m'nice ove. Nićim're bo dlžan' esam', i ovo vavržem' esam' v tam'nici.

O sime svećenoe, o seme izbranoe i b(la)ž(e)noe! Poćto išćeši pomoći o^t č(lově)ka umirajući? B(og)a ost(a)vil' esi, a č(lově)ka moliš'! Nisi li iskusił' pomoći B(o)žie, B(og)u dajuću c(ěsa)rstvo i slavu kada sam' hoćet'? Koliko bo hoće trpiš' vėk'se napas'ti boli vėnac' primeši.

Po trih' že dněh' paraon' pir' veli činaše slugam' svoim'. Spomenu že po sredě raba starišini nad' kruhom' i starišinu nad' vinom' i učini nima po s'nu neju. Starišina že nad' vinom' zabi Osipa. Po dviju že letu promiš'leniem' B(o)žim' vide paraon' san' i stlmećenie is'kaše o^t vsih' premudrih' vlhav' v' Ejup'ti, i ne bi ni edan' ki bi skazal' san' paraonu, zač' ne mogoše ob'vaenici zlim' činen'em' silnim' izgovoriti neistlen'nie taini B(o)žie.

Kada že vola Božiē bi, starišina nad' vinom' pomenu Osipa i r(e)če paraonu to ča se biše z'godalo nemu, prorećenih' dobrih' i z'lih' o^t c(ěsa)ra, k(a)ko Osip' skaza nemu, tako bi.

Slišav' že paraon' to, s radostiju posla po n'. Prišad' že Osip' is tamnice, reče k c(ěsa)ru sl(o)vo pozdravlenié. I reče k nemu paraon' pred' bolar'mi: Slišah' o^t tebe k(a)ko muž' premudar' esi i moreši skazati san' moi.

* Kurziv: Tekst na margini.

* Kurziv: Tekst na margini.

наю сонна, такоже видѣховѣ. Онъ же рече к нима: Б(ог)ъ ѿднѣ можеть ска-
зати сонна бошии са ѿго, такоже хощеть, провѣдець ко ѿсты. Но шбаче рци
кождо ваю свои сонъ, да и мюи Б(ог)ъ иною скажетъ вана. Се слышавша,
рѣста кождо свои сонъ, такоже видѣста.

Слышавше Ивсиѣъ сказа има малъини словеса всю истину хоташую
бъти на нею от ц(ѣса)рѣ, такоже и бы. Старѣишему черпчнѣмъ в первъи
санъ свои, в славу вступити, а старѣишину хлѣбаремъ см(ѣ)р(ъ)ти предати,
такоже и быс(ть).

И проразумѣвъ Ивсиѣъ вѣдущую ч(е)сть старѣишнѣ черпчнѣмъ от
ц(ѣса)рѣ Фараоса, мюи са ѿмю г(лаго)ла: Помани ма ѿгда ти будеть до-
бро от ц(ѣса)рѣ Фараоса! И въскоуѣ повѣжъ ѿмю все ѿже о мнѣ да из-
вѣду не темница сей! Ничиже ко ерѣшихъ, ничтоже ко зла сдѣлахъ, вѣвер-
женъ ѿсла в темницу.

224b

О сѣла с(ва)щ(ѣ)нское, о сѣла избраное, о бл(а)ж(ѣ)не! Почто ниши
помоци от ча(о)в(ѣ)ка оумирающа, Б(ог)а оставь, чл(о)в(ѣ)ка ли молиши?
Иѣн ли искүсиа помощи Б(ож)ия? Почто малод(о)ш(ь)нъ ѿси Б(ог)у даю-
щую ц(ѣса)р(ь)ство и славу ѿгда же самъ хощеть. Юлма бо терпиши довольно
напастъли, бошии примени вѣнець повѣднъи, да свѣдѣтъ са сказание
снѣ, такоже сказа Ивсиѣъ рабона фараонема.

По трехъ бо д(ь)нехъ Фараосъ пиръ в(ог)атинамъ твораше и рабомъ
своимъ въспоману же по средѣ, рабомъ своимъ старѣишину / хлѣбаремъ и
старѣишину виночерпчнѣмъ. И приведъ са оба, испытавъ от нихъ, вдасть на
см(ѣ)р(ъ)ть старѣишину хлѣбаремъ, а старѣишину черпчнѣмъ вдасть санъ
свои и первую ч(е)сть. Старѣишина же черпчнѣмъ забъи Ивсиѣа, не поманувъ
ѿго во шью. По двою же лѣтѣ, промъшленемъ Б(ож)иемъ видѣ Фараосъ
сонъ страшенъ. Се же сказанье превзидаше оумъ всѣхъ премудрыхъ волхвъ
въ Египтѣ. Обою же ѿдино еѣ сказанье, такоже сказа имъ Ивсиѣъ. Самъ
же Фараосъ въспоманувъ, призва вса премудрѣи волхвъи и рече имъ сна
свои да скажутъ ѿмю. I не еѣ иже бы казалъ сна Фараосови. Како во лю-
жаху мюи обавничи и волси дѣланемъ сотонномъ и вѣсомъ хранили пос-
тигнути или г(лаго)л(а)ти неслѣднѣи таннѣ небеснаго Б(ог)а? Видѣв же /
ц(ѣса)рѣ неизреченное ею въ печали мнзѣ быс(ть).

224c

224d

Тогда же поману волю Б(ож)ию старѣишина черпчнѣмъ пр(ѣ)д(о)в(ь)-
наго Ивсиѣа, и р(ѣ)че к Фараосѣ приключыших са емю бл(а)г(ы)хъ и злыхъ
от ц(ѣса)рѣ, и како осудивъ вѣда са на см(ѣ)р(ъ)ть старѣишину хлѣбаремъ,
такоже овѣла Ивсиѣъ казалъ.

Слышав же Фараосъ ц(ѣса)рѣ съ радостью и тираньемъ призва ѿго. При-
шедъшю же Ивсиѣу ис темница, рече к немю Фараосъ предъ боларѣи своимъ:
Слышахомъ о тебѣ яко мудръ ѿси и смъсленъ, мюи сказати сонна.

I odgovori Osip' c(ěsa)ru paraonu rič'ju bl(a)golěp'nuju, premud'rosti B(o)žie: B(og)', reče, možet' skazati san'e i bez' B(og)a ni
20b ča govoriti. Reče paraon | san' svoi pred' Osipom' i pred' velě ljudi, i sliša skazanie iz ust' Osipovih' k(a)ko iz ust' B(o)žih'. Reče že k nemu siko: Da raz'beret' paraon' muža premud'ra i sil'na i postavit' nega da iz'beret' žita m'noga i da budu shranena i da budu v' up(ь)-van'i i budut' v potrebu va vrime skrbi.

Čudi se c(ěsa)r' premudros'ti otročeti i veliku svitu kim' sveća c(ěsa)ra. Reče že tud'e c(ěsa)r': Tebe postavlju danas' nada v'su z(e)mlju ejuptaisku i tvoimi us'ti sud' da primlet' Ejup(a)t' i moi dom'. I oblče ga v purpiru i v'sadi ga na kolesnicu svoju i v'se muže velike okolu Osipove kolesnicu idihu, zač' biše slišati drugomu nemu vladici nad' Ejup'tom'.

Vidiv' že Patrikii ki ga biše vsadil' v tam'nicu prečud'nu tu rič' k(a)ko sidit' na kolesnicě paraonovih' s veliku sl(a)vu, uboě se velě i otluči se o' velikih' muži i tek' v dom' svoi i vzleg' na odar' svoi sa strahom' i trepetom' poče govoriti ženi svoei: Ako bi ti vidila, ženo, k(a)kovo čudo bi, namъ strah' velik', zač' Osip' rab' n(a)š' g(o)spo)din' n(a)šъ bi, i v'se z(e)mli ejup(ь)taiscei, i sada sa s'l(a)voju sidit' na kolesnici paraoni, i vsi mi proslavlamu i, i ne moremo o' straha éviti se, i otai otlučih' se o' velikih' muži.

To že uslišav' žena Patrikiina, reče k mužu svoemu: Ne boi se,
20c hoću ti očito povidati grih' moi. Ê bih' ljubeći Osipa | velě i po v'se d'ni hranih' se lasteći nega k(a)ko bih' mog'la biti š' nim' da bih' se mog'la nasititi dobrote i krasote nego, i ne mogoh' vole moe isplniti na nem', ni po nega riči obeća mi se, a ja êh' nega nudeći sa m'nu leći. On' že izbiže van' iz' moiju ruku. Izlize van' pred' vrata, ostavivъ u mene rizu svoju, ku ê esam' hodotainica c(ěsa)rstviju nego. Ako bih' ê bila nenavidila nega, vsaen' v tam'nicu, na pače dostoit' mi hv(a)lu imiti, mani biv'si krivi v pečali. Nego vstani i poidi s radostiju i pokloni se nemu s velikimi muži. Vstav že patrikii sa studom' i pokloni se Osipu.

Po sih' že, kada skon'ča se .ž. [7] let' obiliě toga i poča glad' biti po vsei z(e)mli ejuptaiscei i hananeiscei. Iz'nemagaše Êkov' sa sini svoimi. I slišav' Êkov' k(a)ko žita e obil'no v Ejup'te i reče sinom' svoim': Slišah' k(a)ko v Ejupte p'šenice mnogo e. Pridite, zaisto, i idite i kupite da gladom' ne um'remo.

Сътворѣша Ивсифъ ц(ѣса)рю Фараосѹ бесѣду в(лаг)олѣпнѹ премудрости Б(ож)на: Б(ог)ъ, рече, можетъ сказати и безъ Б(ог)а нѣс(ть) г(лаго)лати ничтоже. Фараосъ ш снѣ своемъ рече предъ Ивсифомъ, предъ всѣми болярѹи своими. И тогда же слышавъ оудобъ сказаныя ею из ѹстѣ Ивсифовъ, также из ѹстѣ Б(ож)ни. Рече бо сице да изобращеть оубо Фараосъ мужа премудра и сила и да оу|стронѣтъ и да свереть жита многа да бѹдетъ на сблюденѹе во 225а
время скорби.

Диви же сѹ Фараосъ премудрости и великѹ свѣтѹ иже свеца юмѹ. Реч(е) же юмѹ ц(ѣса)рь: Тебе оустрашю д(в)н(в)сѹ надъ землею ююпетъскою и твоими оустѣты судѣ приниматьъ весь ююпетъ и мои домѣ. И вклуче и во всю и перфѹрѹ и всади и на свою колесницю. И всѹ велюжа преди и шкр(ѹс)тѣ колесница Ивсифовы идѹхѹ, занѣ вѣша слышали изъ оустѣ Фараосовъ второ-
мѹ юмѹ бѹти ц(ѣса)рю надъ ююптомѣ.

Индѣвѣ же Петерфни, вѣверги Ивсифа в темницю, преславнѹю тѹ вещь, яко сѣде на колесници фараоши с вельюю славою, оубош сѹ зѣло и велии, раз-
лѹчъ сѹ шт велюжъ, иде текѹи в домѣ свои, влѣзѣ оутрѣ сѣ страхомъ и трепетомъ, нача г(лаго)л(а)ти къ женѣ своимъ: Яще бѹи вѣдала, жено, каково зънаменѣ д(в)н(в)сѣ бѹис(ть), нама страхъ великѣ. Ивсифъ рабѣ нашъ г(ос- 225б
подин)ъ нашъ бѹи(сть) и вси земли ююпетъстѣи. Се сѣ славою на колесници фараоши сѣдѣтъ прославленѣ всѣми. Язъ же не могѹи шт страх(а) и трепета извити сѹ Ивсифови, ѹкрадѣ сѹ, вазалѹчих сѹ шт болярѣ.

Се же слышавши жена Петерфнина г(лаго)ла къ мужю своему сице; Не бон сѹ, но да ти извѣ створю азъ д(в)н(в)сѣ грѣха своего иже створихѣ. Язъ вѣхѣ любила Ивсифа без лѣрѹи по всѹ д(в)ни и частѹи, красѹщи с(а) лѣстѹщи юго, нек ли могла бѹи(ть) с нимъ бѹти, да сѹ бѹи(ть) насладѣла красотѹи юго и штинѹдѣ не могѣ сицеа скончати, ни понѣ словомъ ли сѹ обеща, азъ же изъ юго нѹдѹши леци со мною. Сѹнѣ же извѣже вонѣ. Югда же ти показѹхъ ризѹ юго, онѣ извѣже шт рѹкѹ мою, излѣзе на стегнѹи, оставѣ оу мене ризѹ свою. То оуже юсмѣ азъ исходотанца ц(ѣса)р(в)ства юго и великѹи славы. Яще не бѹи(ть) азъ тако / любила Ивсифа. не бѹи вѣсаженѣ бѹилѣ в темницю, 225с
но паче достонѣт лии хвалѹ нарѣти лии бѹивѣши винѣ славы юго. Праведенѣ и пр(ѣпо)д(о)в(в)нѣ Ивсифъ яко не извѣчалѣ никомѹже. Бѹстанѣ оуже, иди, с радостѹю, поклони сѹ юмѹ с вельюжамѣи. Бѹставѣ же Петерфни иде сѣ стѹдомѣ, и поклони сѹ Ивсифови со всѣми вельюжамѣи.

По снѣхъ же сконча сѹ злѣ [з.лѣтъ] гобина того великаго* и начатѣ глѣдѣ бѹти по всѣи земли ханашнѣстѣи. Изнемагаше Иаковъ сѣ с(в)н(в)ли

* Gračanički Prolog 1. 49с: Между же симъ кон'ча се ·3·(7) лѣ, глѹбына того великаго глѣа бѹс...

I priěše zapovid' sinove Ěkov'li i idoše v' Ejupt' p'šenice kupiti. Prišad'šim nim' v' Ejupt, pristupiše sa svoimi okruti* žita kupiti. Kada že vidi Osip' brat'ju svoju, poz'na e, oni že ne poznaše nega. I tud'e reče: Privedite simo muži te, ere priěteli moi esu. I kada pridoše reče: Ěmite e i svežite e krep'ko, pridoše bo ogladiti z(emlju) n(a)šu**. Oni že vidiv'še, pris'traš'ni biše i riše sa s'trahom': Neka g(ospo)dine! Zač' vsi bratr'ê es'mo edinoduš'na i sinove edinoga o(ť)ca, prav(e)dna muža i čislom' n(a)s .bī. e [12]. I edan' ub'en' e
20d zvirem', prekrasan' bu | duć' i o(ť)cem' mnogo ljublen'. I plačet' se nega o(ť)съ do današ'nago d'ne, a d'rugi brat' sa ocem' e, i utiha nemu e.

Oš'ě že s' êrostiju otgovori nim', i poêm' Semiona, zatvoriv' ga r(e)če nim': Zač' B(og)a boju se i čtuju nega, vam' daju, vzmite za-isto braš'na i skoro idite k' o(ť)cu v(a)šemu, i brata v(a)šego, koga ris'te, privedite i ka m'ni, i tada veruju v(a)m'.

Vzam' že p'šenicu, idoše s pečaliju k' o(ť)cu svoemu v z(e)mlju hananeisku. I povidaše nemu riči g(ospo)dina ejuptainskoga. I pečalan' bi Ěkov' o be[se]dah' tih' i r(e)če: Zač' to učiniste, govoriti g(ospo)dinu ejuptaiskomu k(a)ko imamo brata ovoga?! Oni že riše: Sam' n(a)s' opita o' roda n(a)šego sa vsakim' ispitaniem'. I r(e)če im' Ěkov': Izvolju ê um'riti, nego da poimete Ven'êmina o' nadar' moih'!

Gladu že nastoeću, r(e)če p(a)ki k nim': Ako ê edan' bez'čedan' o' Rahili bih', o' d'ragiju čedu, k(a)ko govoriste, i to vse se na m'ně z'bi. A sada jure vstanite i idite, i vazmite dari, i poêm'ši brata v(a)šego Ven'êmina, i idite sa strahom' v' Ejup(a)t' i s trepetom' poklonite se nemu!

Kada že vidi Osip' brata svojego Ven'êmina pred'stoeća sa s'trahom' i trepetom', d'viže se utroba nego za n', i hoti ob'êti i ocelivati brata svojego i opitati ljub'viju, ako ljub'viju živ' e o(ť)съ, ali pominat' li Osipa. I ne more ob'êti ni pitati nego, vnide v klit' svoju i vsplaka se otai. I v ta čas, v' ki vidi Ven'êmina, brata svojego, i tu||d'e
21a vspomenu dobroga starca Ěkova i govoraše sa slzami: B(la)ž(e)ni oči viduće sv(ě)tlo lice starosti tvoe, b(la)ž(e)ni o(ť)če, tako bo m'nju: ni v'se c(ěsa)rstvo to moe na tvoei starosti dostoino e blago ljubez'-nivoi, i hotil' bim' pitati Ven'êmina, ako pom'niši i ljubiši me sr(ď)-

* Gračanički Prolog, l. 49d: и вънидоше съ клюсеты.

** Gračanički Prolog: сходити бо землю прѣдоше сѣмо.

своими. Слышав же яко жита суть въ ююптѣ обилию, реч(е) с(ы)н(о)мъ своимъ: Се слышахъ въ ююптѣ пшеница многа. Придѣте оубо да идите купитъ намъ да не гладомъ оумремъ.

Въземше же заповѣдь с(ы)н(о)ви Иаковли, сиидоша въ ююпетъ купити пшеница. И пришедшии имъ въ градъ(ъ), приступиша съ своими соуды купити жита. Югда же видѣ Иосифъ братью свою, позна я, они же не разумѣша юго. Явше же Иосифъ реч(е) рѣкъ имъ сице: Десять си мужъ прелгати суть. Но, имѣте и сважѣте я крѣпко, съгладат бо земля наша приши сѣлю. Они же видѣвше пристраши въша и рѣша съ страхомъ: Ни вл(а)д(и)ко, но вси юдина братья и сьлягы, юдинодушна чада юдиног(о) в(т)ьца праведна, иногда числомъ ·ви· (12) вѣхомъ, и юдинъ оупденъ быс(т)ь звѣрли, прекрасенъ бьвѣ и любимъ в(т)ьцѣ, и плачетъ с(а) о(т)ьцѣ юго до днешнаго час(а), а другъи братъ съ щель юсть в земли ханоньстѣи, и юсть утѣха юго до нынѣ.

Он же съ гаростью швѣща имъ, и роимъ Сюмеона свазавъ, затвори и реч(е): Понеже азъ Б(о)га с(в)ѣт(а)го бою с(а) и чгү, се вали даю, возмѣте спѣшнѣ и скоро идѣте къ в(т)ьцю вашему. Яце истинни мужи юсте, брата вашего мѣ//ншаго, югоже рѣсте, приведѣте ко мнѣ. И тогда въ вѣрү имъ.

Въземше же пшеницю идоша с печалью къ в(т)ьцю своему в землю ханоньскү. И възвѣстиша юмү швѣтты злыи и гарость вл(а)д(и)кы ююпетъскыи земля. Печаленъ быс(т)ь Иаковъ в словесѣхъ сихъ и реч(е) со въздыханьем: Почто се створисте, рочто г(лаго)ласте г(осподи)нү ююпетъскомү, яко имали брата юного? Они же рѣша юмү: Гам ны въпросна в родѣ нашемъ, со всацѣмъ испытаньемъ. Реч(е) же Иаковъ: оүню азъ оумрети, неже да помнете Беньямина изъ гдръ моихъ!

Гладү же настояцю реч(е) пакы к нимъ: Яце азъ юдинъ бепадентъ въхъ вт Рахилии и вт любезною чадү юма? Оже г(лаго)л(е)те яце се все сьгистъ на мнѣ внезапно? Въставше, возмѣте и дары и брата вашего, идѣте вкупѣ!

Пришедше же пакы въ Ююпетъ съ страх(о)мъ и трепетъмъ, поклониша с(а) предъ Иосифомъ. Югда / же видѣ Иосифъ брата своего Беньямина престоюща съ страхомъ и трепетомъ многомъ, движе с(а) оутроба юго за нь зѣло и хоташе охипити с(а) и шловьязати брата своего и въпрашати с любовью: Яце востину живѣ юсть о(т)ьцѣ вашъ, или помнитъ Иосифа? Не могъи же юго охипити ни въпрашати, влѣзъ въ клѣтъ свою и въсѣплака с(а) в тинѣ, вт тѣ бо ча(с)ь, вонже видѣ брата своего Беньямина. И абье въспоманү добраго старца Иакова и г(лаго)лаше съ слезалии: Бл(а)ж(е)нѣи шчи зраци с(в)ѣт(о)го лица старости твоеи добрыи, о(т)ьче! Икоже бо мню, ни все ц(ѣ)с(т)во достоинно юсть старости твоеи в(лаг)олюбезьнен. Хотѣлъ въхъ

cem', k(a)ko i ê tebe. Toga cić' nudih' brat'ju svoju las'tie privesti Ven'êmina sa soboju, brata moego. Ne verovah' bo nim', govoreći o' tebe da oca imamo moego oš'ce živa i brata man'shega. Toga cić' ê mnih' da zavistiju pogubiše i man'shega brata, zač' imihove inu mater' i vznenavidiše bo Ven'êmina i mene. I vim', o(ť)če, da velě pečalan' esi i velě žalostit' se starost' tvoê. Ê bo sada pečal' ti učinih'. Razumiyu nine pečal' tvoju, ere ni edan' naju pred'stoit' starosti tvoei. Dovole bi staros'ti tvoei setovanie, ko imi o m'ni, na oš'ce imi i d'rugó setovanie, ko priložih' ti! Vii, o(ť)če, k(a)ko esam' kriv' bolěz'ni tvoei, izved' Ven'êmina. Posluh' tvoi, ki o' tebe zapovedi tvoe učiniti hotě, i ê hotih' iz'viditi živ' li esi, dobri oče, i gdo bi mi dal' viditi s(ve)toe lice tvoe i nasititi se anj(e)lskoga tvoego obraza!

I potom', plakav' se mnogo v ložnici svoei bez' glasa, izide van i povelě e v'se v'kup' ves'ti, da v'kup' obed'vajut' š' nim'.

21b Poslušajte, brat'ê, razuma Osip|ova, ere vsačaskaê bezvest'ni strah' im' činiti i reče im' ses'ti po imeni i po s'tarišini, k(a)ko ki roen' e, i k(a)ko vl'hvue, čašu srebrnu ku imiše, v'zam', položi na ruci livoi i ud'[a]raše p'rs'tenom' desne ruke k(a)ko vlhvujući, zukъ činaše va uši vsem' pred'stoećim'. I paki ud'riv', r(e)če: Ruvim' e ime stariemu bratu. I ta priě sedi. I paki udrít', r(e)če: Semion' roen' e po nem'. I povelě nim' ses'ti. I paki tretič' ud'ri i povelě nim ses'ti vsim' po imeni: *Lěvji, Ijuda, Sahar', Zavolon, Danb, Neptalim', Agad', As[er], Ven'êmin', ki e brat' Osipu po o(ť)ci i po materi**. I vsih' v strah' vloži i da vsi rekoše: Vse ta vi! I otě paki strah' nim', i o' svoe trpezi del' da nim', bol'si že bratu Ven'êminu. Zač' to čini Osip' bratii, pokazav' nim' da vse vi, da v' vek'shu krivinju naidet' na nih', i paki da ukradoše sasudi nego.

I potom' zapovida pristavniku dati nim' p'shenicu mnogu bes'cenu, i da vlozet' va vriću Ven'êminovu čašu, i da skoro otpustet' e s radostiju. I kada otiidoše o' grada, postiže e pristavnik' Osipov', teš'ka govore nim' i karae s pričieniem', tate e računae i ljudi nedos'toine. Oni že riše: Pravoe srebro ako naideši va vrići koga, opet' ga vrati k g(ospodin)u svoemu. On že r(e)če nim': Vriće vaše povrzite, da iziš'ú! I povrgoše vriće s kljust', i naide čašu v' vrići Ven'êminovi. I vidiv'she brat'ê, i ras'trzaše rizi svoe i poča vs[a]ki s' mnogim' pokaraniem' dosaždati Ven'êminu i o Rahili govoreće: Osip' hoti c(ěsa)r-stvovati nad' nami. Toga cić' zvirem' iziden' bi, erě dostoên' bi. Ti
21c toe | paki si ukral' sasud' c(ěsa)rov'. Nista li vi sina Rahilina, o(ť)če

* Tekst štampan kurzivom nalazi se na margini rukopisa.

въпрашати Беньямина аще помниши и любиши мѧ срѣц(е)нь, якоже азъ тебе. Того дѣла нудихъ братю свою лествю свести съ собою Беньямина, брата моего. Не гахъ бо имѧ въкрѣи гл(агола)щ(е)мѧ о тебѣ изко в(тѣ)ць и мѧмѧ и 226с брата меншаго. Но азъ имѣхъ яко завистью повиша меншаго твоего възлюбленаго Беньямина, того дѣла яко мѧмъ еѣмъ еднѧм(а)т(е)ренѧмъ. Еъзненавидѣша бо мене и Беньямина! Еѣдѣ, в(тѣ)че, яко зѣло бѣ(стѣ) печаль ш наю и зѣло жалости старость твоѧ. Язъ бо нѣмѣмъ печаль ти створихъ зѣло. Разумѣх(ѧ) бо скорбь твою, яко ни еднѧмъ же шт наю престоитъ старости твоѧи. Не довлѣ ти сѣтованье первое юже о мѣмъ, юже другоѧ сѣтованье приложити съ волею, о(тѣ)че! Язъ юсмъ вина твоихъ волѣзми и руданьи безъ м(и)л(о)сти створихъ свѣдѣ Беньямина. Слѣхъ бо твои юже ш тебѣ нуди мѧ се створити, хотѧ бо оувѣдѣти аще юще живѣ юси, доврѣи мѧмъ шче! Кто бо бѣи мѧ далъ пакы насѣтити с(ѧ) анг(е)льскаго образа!

Потомъ же плакавъ с(ѧ) много в ложници своѧи / и повелѣ всѣмъ да вѣк- 226д дають с нимъ(ѧ).

Послушанте, братьѧе, разума Ивсифова, како вселничскѣмъ безъвѣсти страхъ имѧ творить. Повелѣ бо всѣмъ възлеци по имени по чинѣ, якоже каждо роженъ юсть. Якоже волхвѣи чашею сребреною юже имѧше, взяли положи на рѣцѣ шюѧи удариша престолъ десныи рѣкы, якоже се волхвѣюцю звукъ творѧше во оуши всѣмъ престоацимъ. Пакы оударь, реч(е): Симеонъ юсть роженъ по немъ, и повелѣ сѣсти. И пакы оударь, повеле ·г·[З]-юмѣ сѣсти и всѣмъ по имени сѣсти, якоже роженѧ сѣтъ. И тѣмъ знаменье мѧ въ страх(ѧ) всѧ вѣверже, якоже всѣмъ помышлани яко се все свѣстѣ. Но, да штинеть малъи страхъ шт нимъ, шт своѧи трапезы части подасть имъ, болшо же братѣ Беньяминѣ дасть, десѣтерицею паче всѣх(ѧ). Почто се творить Ивсифъ, брата по//казавъ имъ яко всѧ вѣстѣ, да болшо винѣ на нь обрацеть, яко 227а оукрадѣ съсудъ юго.

Потомъ повелѣ своѧмѣ приставникѣ да дасть имъ пшеницю много бесѣнны, и да вложитъ въ вретнище Беньяминово чашю. И скоро штпуститъ га с радостью. Югда же оудалиша с(ѧ) рад[ѣ]юще шт града, постиже га влогомъ приставник(ѧ) Ивсифовъ, тѣжка словеса г(лаго)ла и досажати с прещеньемъ тати нарица га и ч(е)сти недостонны. Они рѣша: Яще первое сребро юже вѣрѣтохомъ въ вретнищ(ѧ) принесохомъ вторицею къ г(осподи)нѣ, како бѣи(хо)мъ оукради чашю г(осподи)на твоего? Онъ же реч(е): Вретница ваша поверзѣте, да изищю! И потчавше с(ѧ), свергоша вретница съ ключѣтъ, и вѣрѣте чашю въ вретнищи Беньяминовѣ (!). Еидѣвъше же то, растерзаша ризы своѧи, и начатъ каждо со многомъ прещеньемъ досажати Беньяминѣи и Рахили г(ла)голюши: Ивсифъ оубо хо/тѧ цѣ(са)р(ѧ)ствовати на насъ, тѣмъ же звѣ- 227б рѣи изѣденъ бѣс(тѣ), якоже еѣмъ достоннѧ. Ты же пакы тоже мѣсла оукрадѣ юси съсудъ цѣ(са)р(ѧ)скѧ. Нѣста ли вы с(ѧ)на Рахилина, оукрадшати

kumiri [ukradъša]. I otvrgoše se nega govoreći: Mi niš'tar' nismo dlžni ni ukrali.

I vzdvig' glas' svoi Ven'êmin', s plačem', i r(e)če: Se az' esam'. Vist' B(og)ъ o(т)ca n(a)šego, poêm' Rahil', k(a)ko samъ vshotě, viděi smrtъ brata moego Osipa, ukreplaei različnimъ čedu nego, ukreplaei B(og)ъ. Nine ne viju nego, a on' vidi vsěh' nas' i ispituei sr(dь)ca, onъ vi k(a)ko ne ukradoh' čaše, k(a)ko vi govorite! O sidini Êkovle, uslišite glas' moi k(a)ko ne ukradoh' čaše! Uvi m'ně, Rahilo, mati moê, ča mi se z'goda, sinu tvoemu! Osip', k(a)ko govoret', zvirem' iziden' bi, a ê, mati moê, ta[tъ] na z(e)mli naidoh' se. Osip' zvirem' iziden bi v pus'tini, vzapi pomagajučago, i ne naide se. Ê paki, mati moê, brat'ju vzivaju i ne bi poslušajučago ni verujučago sinu tvoemu.

I poêše Ven'êmina i vzratiše se v grad' vaspet' k' Osipu, ne umijuće ča o'govoriti o' toga.

Potom' odgovori Osip' s' êrostiju reki: To li uči[ni]s'te mi, zač' vam' dobro učinih'? Segó li cić' vas' počtih' da [ča]šu moju ukradoste i jure vshitiste ju? I to esu riči ke rih' vam' k(a)ko nemit'nici i prelagateli es'te. Sada ja zapovědaju sice, straha cić' B(o)žie: ukrad'šago
21d čašu, togo hoću držati v | rabotu!

I pristupi Ruvim' na kolenu klanae se i m(o)laše se nemu siko govore: O g(ospod)i, ne raz'gnevai se ako ne v'zgovoru sam' ne vsprosil' u g(ospod)a, kako rabъ. I reče ako imat' o(т)ca ili mater' ili brata, k(a)ko o(т)ць n(a)šъ, rab' t'voi imi d'va sini i ljublaše iju vće nego nas'. I ed'noga z'vir' rastrže na gorah'. Ot(ь)c že plačet' se nego do današ'nago d'ne, a d'rugoga d'ržit' u sebe v'sag'da i utišuet' se o nem' za starišega sina. Nine zaisto, k(a)ko zapovidal esi, privedos'mo nega i se nepravda v nas' stoit', rabeht' tvoih'. Ê zaisto m(o)lju te o sem', vladiko, da budu g(ospodin)u moemu, a ja tak'mo da ostanu sadě vmisto otroka sego, da otrok' vratit' se vaspet' k' o(т)cu, ere otlučec' o' o(т)ca otroka sego, i ne mogu vratiti se ka o(т)cu, da ne uzru gorkie smrti o(т)ca moego.

Slišav' že Osip' umileniê riči i pozri vsih' sa sramom' stoećih', vidiv' že i Ven'êmina v raz'drti rizi i s plačem', pripadajući k nogama pred'stoeća, reče da pustet' ga iti z brat'iju, i smete se vele utroba ego, i glasom' krep'kim' vzapi sa slzami: Izidite o' sud' vsi pred'stoećei!

I tud'e izidu v'si i tud'e vzdvig' glas' svoi Osip', s plačem', židovskim' êzikom', reče nim' očito: Ê esam' Osip', brat' v(a)šъ! Ne sniden' bih' zvirem' k(a)ko vi riste ||. Ja esam' prodan' vami Iz'militenom'
22a

о(тъ)ча идолы? И штвергъщи с(а), яко ничтоже оукрадохъ, и въздвигъ гласъ свои съ плачемъ вельемъ, Кенъгалинъ реч(е) имъ: Се самъ вѣсть оубо Б(ог)ъ ш(тъ)ца моего, понимъ Рахили, якоже самъ въсхотѣлъ и свѣдѣн с(е)-мр(ъ)тъ врата моего, оукрадили Иакова разлученьемъ чадѹ его, утѣшаша юго Б(ог)ъ нынѣ, невидимо зрѣн всѣх(ъ) нас(ъ), испыташа срѣца, якоже азъ не оукрадохъ чаша, якоже г(лаго)л(е)те, ни штинудѣ мѣсли о томъ имѣлъ юсмь. Тако ми видѣти сѣднны Иакова и слышати гл(ас)а юго, не оукрадохъ азъ чаша! Оубы имѣ, оубы имѣ! Рахили, что быс(тъ) чадомъ твоимъ? Иосифъ — яко г(лаго)л(ю)тъ — звѣрѣн извѣденъ быс(тъ), се азъ, м(а)ти моя, татемъ явнхъ сѣ на земли чю/жен и в работѹ встаю. Иосифъ звѣрѣн в пус- 227с
тѣини возпи, и помагающаго не шверѣте. Се азъ пакы, м(а)ти моя, братѣн свои извѣщаю, и нѣс(тъ) послушающаго и веры являющаго чадѹ твоимѹ.

И понимаше Кенъгалина възратиша въ градъ ко Иосифѹ, не имѹше ничь-то штефѣшати ш сѣмь.

Штефѣшав же Иосифъ рече имъ съ простыю: Се ли въздасте ми зане вы добро створихъ? Шего ли рад(и) вы почтохъ да чашю ми оукрадосте, юю же волхвѹю. Не се ли сѹтъ словеса яже рѣхъ яко не мирьници, но прелгатаи юсте! Нынѣ же повелѣваю страха рад(и) Б(ож)ьа, оукрадѣшаго ми чашю — того в работѹ оудержати.

И приступъ Рувимъ на колѣнѹ, кланаша сѣ молаше с(а) юмѹ сице: О г(о)с(под)и, не разгнѣван сѣ аще възъг(лаго)лю сѣ имъ! Бѣпросиашъ еси, вл(а)-¹д(и)ко рабы свои аще имате ш(тъ)ца или брат(а), яко юсть о(тъ)ць нашъ рабъ твои и имевъ . в . [2] с(ы)на / зѣло любима паче нас(ъ), и юдиногъ звѣрѣ растерза на горахъ, ш(тъ)ць же юго плачеть сѣ до д(ъ)н(ъ)шьнаго д(ъ)-не, а другѣго дерьжитъ оу себе прис(но) и тѣшнѣ сѣ имъ за старѣнишаго с(ы)на. Нынѣ оубо повелѣлъ юси и приведохомъ юго. И се неправедна сѣтвори сѣ в нас(ъ), рабѣхъ твоихъ. Язъ о сѣмь молю сѣ, вл(а)д(и)ко, да бѹдѹ рабъ г(оспод)евн моему. Язъ да встанѹ во штрока мѣсто точною, а штрокъ да възвратитъ с(а) съ братьюю, яко азъ обрѹчнхъ штрочища сего къ о(тъ)цю, да не ѹзрю горки сл(е)р(ъ)ти ш(тъ)ца моего.

Слышавъ же Иосифъ оумилена словеса и зрен всѣ съ стѹдомъ стоаще, видѣ же Кенъгалина в раздранѣ ризѣ, с плачемъ припадающемъ к ногамъ престоащимъ да оумолашь Иосифа за нь, да штпуститъ нти съ братьюю. Тогда слыате сѣ оутрѣва юго, гл(ас)омъ крѣпкомъ возпи съ слезали: Изидѣте шт сюдѹ вси престоащи! //

И изидоша вси. Въздвигъ глас(ъ) свои Иосифъ с плачемъ, жидовьскомъ реч(е) имъ явѣ: Язъ юсмь Иосифъ, брат(ъ) вашъ. Не снѣденъ быхъ звѣрѣнъ, якоже вы рѣсте. Язъ юсмь проданъ вами Измаильтаномъ, и юмѣ сѣ тогда за ногы всѣхъ вас(ъ) и мола с(а), егдаже никтоже вас(ъ) помилѣва 228а

i m(o)le se tada za nego vsěh' vas i m(o)le se kada ni edan' vas' ne pom(i)l(o)va me v' skrbi moei. Zaisto, brat'ě moě, ni edan' vas' pečalan' budi, ni se strahuite, da veselíte se da ê c(ěsa)rstvujú, i k(a)ko řes'te o(ť)cu prvo da ê na gorah' zviřem' uřiden' bih', tako paki s radostiju recíte Ěkovu govoreći: Živ' e Osip', sin' tvoí, i c(ěsa)rstvuet' v' Ejup'tě i sada sidit' na pres't(o)li c(ěsa)rscě. Ob'last' imat' i držit' v' ruci svoei c(ěsa)rstviě ejup'taiska.

Biv'shu že glasu tomu k brat'i, staše k(a)ko mrtví, o' straha strepetaše pomíš'lajuće v' sebi koliko nemu z'lo učiniše, vavrg'ši ga v' rov'. I pristupi Osip', seme s(ve)toe, celovav' nih' vsakoga ljub'viju, a ne gnevom' držanim'. I podobaše nemu držati kto řet'ko i š'atno, ob'daravae dar'mi častnimi i s radostiju otpusti e v'se k' Ěkovu, govore nim': Ne ostavíte nega kadi na puti, na pače idíte s potežaním' ka o(ť)cu, i r'cite nemu: Govorit' sin' tvoí Osip. Učinil' me e B(og)ь c(ěsa)ra v z(e)mli ejuptaicei, i pridi, o(ť)če, s radostiju i vii čedo svoe! Pridi, o(ť)če, v radosti srca svoego, i da uzru an'j(e)lsko lice starosti tvoe.

22b I šad'si s potežaním', zvěstiše Ěkovu, o(ť)cu svoemu řiči Osipove | ke nim' zapovída řeći.

Slišav' že Ěkov' ime Osipove (!), vzdah'nuv', prosuzi se i řeče nim' z' bolezniju: Zač' vzmučaeťe d(u)hь moi da paki v'spomenus'te ime i k'rasotu Osipovu, i pečal' ugašenuju v' mali sr(dě)ci moemь hoćete nine vařgati dušu moju. I pristupiv' Ven'ěmin' i celova ga v' koleno i řeče nemu: Is'tin'ne esu řiči te. I posla lis'ti k nemu, poslanie o' Osipa. I tada verova Ven'ěminu Ěkov', i v'stav' sa v'sim' domom' svoimь s potežaním' i s rados'tiju snide v' Ejup(a)t' k' Osipu, sinu svoemu.

Slišav' že Osip' přiřad'sha o(ť)ca svoego, povadí va oruž'ne kolešnice, s rados'tiju sřete i. Tada uzri Ěkov' Osipa greduća, pred'[te]k' napade na n' s plačem i řeče: Da um'ru jure, vidiv' Osipa, čedo svoe.

Za v'sih' že prosl[a]vi B(og)a O(ť)ca i Sina i D(u)ha S(ve)ta, nine i v v(ě)ki v(ě)kь. Amen.

*I kada Ěkov o' sego s(vě)ta přěminu, imiše obiteli svoee o' sebě sinov', v'nučetь, prav'nuče(t) .n. i .b. [72]. I(su)sь B(og)ь s n(a)mi, i D(ě)va M(a)riě. Ам(е)нь. Ам(е)нь. Ам(е)нь.**

* Tekst štampan kurzivom nalazi se na margini.

мене въ скорби мои. Обаче, братье мои, никтоже отъ васъ печаленъ бѣди, ни страши сѧ, ни тѹжи о томъ, но паче ра[доу]ните сѧ яко цѣса(р)ствую. И такоже рѣсте пѣрвѣю ко ш(т)цю нашему яко на горахъ изѣденъ бы(хъ), тако же пакы шедше с радостью, повѣдите Иакову г(лаго)л(ю)ще: Живъ юсть с(ы)нъ твои Иосифъ, цѣса(р)ствуетъ и сѣднѣ на престолѣ цѣса(р)ств(ѣ)ль, скыпетръ держа в оуку цѣса(р)ства юпетъска.

Бывшю же г(аго)л(ю) сему къ брати, сташа яко м(е)р(ѣ)тви отъ страх(а) и трепета, полъшляюще в совѣ колико юму зла створиша, въвергше / и в 228b
ровъ. И приступль Иосифъ, сѣмъ с(вѣ)тою, лобызаше кождо ихъ любовью негнѣводержною, такоже подобаше юму, кротко же и б(л)а(гох)отно, шрадова га дары и ч(е)стни и с радостью штпүсти га свѣ ко Иакову, г(аго)л(а) имъ: Не сварите сѧ на пүти, но паче идѣте со тѣщаньемъ ко ш(т)цю, и рѣтѣ: Сице г(аго)л(е)ть с(ы)нъ твои Иосифъ. Створи мѧ юсть Б(о)гъ цѣса(р)а земли юпетъстѣи, приди, ш(т)че, в радость срдца своего, да оүзрю анг(е)-л(ѣ)кою то лице старости твоея!

И шедше с радостью възвѣстиша о(т)цю своему слова Иосифова, яже имъ заповѣда.

Слывшавъ же Иаковъ имя Иосифово и въздохнүвъ и просльзи сѧ с болѣзною и реч(е): Почто възмүщаете д(у)хъ мои, да пакы въспоманү красотү Иосифовү и печаль оүгашенү в малѣ ср(а)ца моего. Хотите ли пакы вжещи д(оу)шю мою.

И приступивъ / Беньяминъ и лобзавъ колѣнѣ ш(т)ца своего, реч(е) 228c
юму: Истина сүть слова си. И показавъ юму книгы посланы отъ Иосифа. И тогда вѣру гатъ Иаковъ Беньямину. И вставъ Иаковъ со всѣмъ домо-мъ своимъ со тѣщаньемъ и радостью сице въ югүпетъ ко Иосифу, с(ы)нү своему.

Слывшавъ же Иосифъ пришедша о(т)ца своего, и вповаднѣ оружнүю колесницю, со тѣщаньемъ сүтѣ о(т)ца своего. Югда же оүзрѣ Иаковъ Иосифа идүща, и преже текъ сѣтѣ и с плачель, г(аго)л(а): Да оүмрү оүже, яко видѣхъ тѧ, чадю мое!

(И простеръ Иаковъ на ложн нозѣ свои оүмре. . . . /

Tekst na 1. → 228cd i 229abc donosi ostatak 49. i cijelu 50. glavu knjige Bytija (Genesis).

О всѣхъ сихъ Х(рист)а славлѣмъ, юмүже слава и ч(е)сть и поклонѧ- 229c
ныю сѧ ш(т)цель и Б(вѣ)тнѣ д(оу)х(о)мъ, и нѣмъ и при(но)вѣк(о)мъ.
Аминь.

RUSKA KNJAŽEVSKA ŽITIJA I APOKRIF O PREKRASNOM JOSIPU

Starina efremovskoga teksta apokrifa o Prekrasnom Josipu potvrđena je u hrvatskoj književnosti apokrifnim umecima u brevijaru Vida Omišljanina, a jednako tako ovaj je apokrif utjecao na jednu skraćenu, tematski dosta sličnu redakciju koja se sačuvala u Libru od mnozijeh razloga.

Starina ovog teksta u slavenskim književnostima posvjedočena je vrlo rano, prvenstveno na ruskom prostoru: ne samo da je ovaj apokrif zasvjedočen u *Parenesisu* Troicko Sergijevske Lavre koji se datira u 13. st., nego je utjecao i na prve ruske originalne tekstove, na prva ruska knjaževska žitija — na *Skazanije* i *Čtenije* o Borisu i Gljebu. *Skazanije* nosi vrlo vidne tragove efremovske literature, a naš apokrif, odnosno temu o Josipu, zasigurno je poznao Nestor, jer s puno uvažavanja naglašava sličnost između Borisa i Gljeba i Josipa i Benjamina.

Ruska književno-historijska nauka nije do sada obraćala posebnu pažnju poredbenim istraživanjima u formiranju knjaževskih žitija. Više se isticala važnost ovih prvih ruskih tekstova, njihova samorodnost i povezanost s narodnom, upravo folklornom tradicijom, ispitivao se također utjecaj bizantske hagiografije na Nestorovo *Čtenije*. Treba međutim obratiti pažnju na mnogo konkretnije književne uzore i poticaje koji su zaista postojali na ruskom prostoru, čak vrlo rano, a ti uzori autorima knjaževskih žitija nisu bili nepoznati.

Izučavanje *Skazanija* i *Čtenija* o Borisu i Gljebu već su dugo vremena u središtu interesa slavista, a posebno je ovaj problem interesantan za proučavaoce stare ruske književnosti. Interes za taj problem nije prestao ni nakon opsežnih radova A. A. Šahmatova i S. A. Bugoslavskoga.

Šahmatov je smatrao da je *Čtenije* napisao Nestor između 1081. i 1088. god. koristeći se podacima ljetopisnoga »svoda«, kao i zapisima iz Novgoroda. Po njegovu mišljenju anonimno *Skazanije o Borisu i Gljebu* pokazuje kasniju redakciju, složenu poslije 1115. god. koja se razvila pod utjecajem tada raširenog »ljetopisanija«. Nepoznati autor se koristio *Načalnim svodom* i Nestorovim *Čtenijem*.¹ Mišljenje Šah-

¹ A. A. Šahmatov, *Razyskanija o drevnejših russkih letopisnyh svodah*, SPb 1908.

matova prihvatili su i N. Serebrjanskij i D. I. Abramovič² koji je izučavao i izdao tekstove žitija.

Šahmatovu protivno mišljenje iznio je S. A. Bugoslavski u nekoliko svojih radova, kao i u svome izdanju ovih spomenika.³ Iako se s njegovim shvaćanjem nije složio ni Šahmatov, pa ni Gudzij, ona su ušla u »službenu« literaturu. Bugoslavski smatra da je *Skazanije* nastalo u vrijeme pred vladavinom Jaroslava, jer je to zapravo panegirik njemu. Nepoznati autor je samo razvio i obradio ljetopisni članak iz 1015. god. »Ob ubienii Borisove«. U svome *Skazaniju* autor je iznio dosta povijesnih podataka, situacija, imena, a nije se ugledao u bizantijske hagiografske obrasce. Bugoslavski misli da je *Skazanije* prva ruska historijska pripovijest koja je prevladala hladne literarno-hagiografske kanone, pa je tako postavljen temelj novome žanru, »knjaževskome žitiju«. U kasnijim vremenima *Skazaniju* su dodana *Skazanija o čudesah*, i to od tri autora koji su pisali u rasponu od 1089. do 1115. god. Bugoslavski smatra da je Nestorovo *Čtenije* nastalo kasnije, na temelju prvoga, starijega dijela *Skazanija*. Nestor je pisao *Čtenije* vjerojatno oko 1108. god. ugledajući se u bizantska mučenička žitija, a u pričanje je uveo i opća mjesta (tj. uvod). Ovakav je sud nešto kasnije, uz neke preinake, prihvatio i N. Gudzij.⁴

Mišljenje Šahmatova s obzirom na vrijeme nastanka *Skazanija* pokušao je potkrijepiti u novije doba N. N. Voronin,⁵ ali on je pošao i korak dalje. Voronin je nastojao utvrditi autora *Skazanija* i točno odrediti vrijeme njegova nastanka. Po njegovu mišljenju *Skazanije* je zaokruženo djelo, jer pokazuje sve karakteristične crte idejnog i stilističkog jedinstva između prvog (*Skazanije o Borisu i Gljebu*) i drugog dijela (*Skazanije o čudesah*), ono »javljaetsja proizvedeniem edinogo zamysla i stilja, prinadležaščim odnomu vremeni i odnomu avtoru. Ono napisano meždu 2. maja 1115. g. i 6. sentjabrja 1117. g. episkopom perejaslavl'skim Lazarem«. ^{5a} Međutim, mišljenje N. N.

² N. Serebrjanskij, *Drevnerusskie knjažeskie žitja*, Moskva 1905., D. I. Abramovič, *Žitja svjatyh mučenikov Borisa i Gljeba i služba im*, Petrograd 1916.

³ S. A. Bugoslavskij, *Pam'jatki XI—XVIII vv. pro knjaziv Borisa ta Gljeba*, Kijiv 1928. i *K voprosu o haraktere i ob'jeme literaturnoj dejatel'nosti prep. Nestora*, IORJAS, 1914, I, str. 135—143.

⁴ *Istorija russkoj literatury*, t. I, AN SSSR, M. — L. 1941.

⁵ N. N. Voronin, »Anonimnoe« *Skazanije o Borise i Glebe, ego vremja, stil' i avtor*, TODRL XIII, 1957, str. 11—56.

^{5a} N. N. Voronin, o. c. str. 39.

Voronina o autorstvu Lazara nije prihvaćeno u suvremenim proučavanjima stare ruske književnosti.

N. N. Voronin je primijetio da autor *Skazanija* upotrebljava u plačevima usmenu narodnu tradiciju, tj. ruske narodne plačeve nad umrlim, autor *Skazanija* »vlagaet v usta Borisa narodnyj plač, proniknutyj podlinnoj čelovečeskoj pečal'ju i skorb'ju po umeršem otce i trevogoj o kovarnyh zamyslah brata Svjatopolka«.⁶

Mnoge se postavke N. N. Voronina mogu prihvatiti. On je ponovno pokazao ljepotu *Skazanija*, koje je, prema njegovu mišljenju, »vysokohudoženstvennoe i aktual'noe proizvedenie, sozdannoe edinovremenno rukoj odnogo avtora«.⁷ Voronin je primijetio također da je autor *Skazanija* kritički izabirao materijal za svoje djelo, obraćao se ne samo pisanim spomenicima i dokumentima i svojoj mašti, nego je smjelo uveo u svoj tekst formu narodnoga plača, dajući tako svetim herojima crte narodnoga života. Tako su Boris i Gljeb pred nama, prema mišljenju Voronina, puni neposrednosti i životnosti, oni pobuđuju kod nas ljudsku sućut u svojoj tragediji. Zbog svih tih karakteristika ovaj je tekst bio posebno omiljen na ruskom prostoru, do nas je došao u više od 150 prijepisa (I. P. Eremin u *Lekcijama za starorus. knjiž.* zna čak za 170 prijepisa, v. str. 17), dok se tekst Nestorova *Čtenija* sačuvao tek u 18 rukopisa.

Iako je sve ono što se odnosi na stilske karakteristike anonimnoga *Skazanija* točno, neki neobično važni elementi za proučavanje ovoga teksta nisu autoru bili poznati. Nisu ih primijetili ni raniji proučavaoci ovih žitija (Šahmatov, Abramovič, Bugoslavski). *Skazanije* nepoznatog autora u svojim osnovnim crtama slijedi apokrif o Prekrasnom Josipu, koji je vrlo rano mogao biti poznat i čitan u ruskim manastirima. Bio je, uostalom, u sastavu cjelokupnog *Paranesisa* Efrema Sirskoga, a kasnije je čak ušao u liturgijske knjige i neliturgijske zbornike. Nepoznati autor *Skazanija* imao je, dakle, obrazac prema kojemu je sastavio svoje djelo, a taj je obrazac poznavao čak i Nestor, jer ga spominje u svom tekstu.

Anonimni je autor *Skazanija*, osim samoga teksta Efrema Sirskoga, poznavao i knjigu Bitija (Genesis — Postanak), iz koje je crpio podatke za ona mjesta koja u efremovskom tekstu nisu bila is-

⁶ N. N. Voronin, o. c. str. 40.

⁷ N. N. Voronin, o. c., str. 39.

taknuta ili uopće spomenuta, a ruskom su autoru trebala za isticanje sličnosti likova s jedne strane Josipa (i Benjamina) i s druge strane Borisa i Gljeba.

Skazanije nas u samom početku uvodi neposredno u središte moralnoga problema i uzroka tragedije mladih kneževa: »Rodъ pravijihъ blagoslovitъ se, reče prorokъ, i sěmę ihъ vъ blagoslovenii budetъ«. ⁸ Te odsudne riječi kao da unaprijed određuju sudbinu glavnih junaka *Skazanija*. Samodržac Vladimir, pokrstitelj Rusije, imao je dvanaest sinova od četiriju žena, a jednako tako i patrijarha Jakov! Svatopluk, ubica Borisa i Gljeba, prema *Skazaniju* i nije bio pravi sin Vladimirov: njegova majka bila je, naime, Grkinja, i još k tomu kaluđerica, *čъrnica*, i nju je »radi ljepote lica njena« izvukao iz manastira Jaropolk, koji »зача отъ нея сего Г(вѣ)топлѣка оканѣнаго«. Vladimir — dok je još bio paganin — ubio je Jaropolka i uzeo njegovu ženu Grkinju »непраздноу соуцію«, pa je tako »оканѣнъ Г(вѣ)топлѣкъ« bio sin »отъ дѣвою о(тѣ)цю и вратоу соуцію«. Time je bila i zapečaćena njegova sudbina. Boris i Gljeb bili su posljednji Vladimirovi sinovi, obojicu je imao s Bugarkinjom. U hijerarhiji ljubavi oni stoje upravo kao Josip i Benjamin.

Vladimir se, pod konac života, bio zabrinuo zbog Pečenega koji su krenuli na ratni pohod prema Rusiji. U toj se brizi povjerio Borisu, a Boris je bio odmah spreman: »Онъ же съ радостію въставъ иде рекъ: Се готовъ юсмъ предъ очима твоима створити юлико велитъ воля сердца твоюго« (1. 9a). Međutim, on nije našao svojih neprijatelja, pa se vratio natrag. Slično je i s Josipom (u apokrifu tim odlaskom počinje zaplet!), kome Jakov nalaže da posjeti svoju braću, koju on također nije odmah našao.

Doznavši za smrt svoga oca Vladimira, kao i to da Svjatopolk vreba na njega želeći ga ubiti, Boris je od straha i tuge sav smeten: начатъ тѣлѣмъ оутѣрпывати и лице юго въсе слъзъ испълнѣна, и слъзани разливаетъ и не могъти гла(гола)ти. въ ср(ъ)д(ъ)ци си начатъ сицевати вѣщати: Оувѣи лиѣ! Свѣте очню моею, снѣнне и заре лица моего, въздво оуности моеѣ, наказанне недоразоумѣнна моего. Оувѣи лиѣ! О(тѣ)че и г(осподи)не мон, къ комоу привѣгноту, къ комоу възьрю? Къде ли настѣшюста таковаго бл(а)гаго оученна и на[ка]занна разоума твоего? Оувѣи лиѣ, оувѣи лиѣ! Како заиде свѣте мон, не соуцоу ли тоу? да въхъ понѣ самѣ чѣстнне

⁸ Citati iz *Skazanja* donose se prema izdanju A. A. Šahmatova i P. A. Lavrova, Sbornik XII veka Moskovskago Uspenskago Sobora, Moskva 1899, novo izdanje D. Čiževskij, Mouton 1957.

твое тѣло своими руками съпряталъ и гробу предадъ! Нѣ то ни понесоухъ красоты мужества тѣла твоего, не съподобенъ быхъ цѣловати добродѣтели твоя твояхъ сѣдинъ, нѣ, о блаженниче, помани мѧ въ покон твой. Ср(ъ)д(ъ)це ли горитъ, д(о)ша ли съмыслъ съмоуцаеть и не вѣмъ къ комоу шбратитисѧ, и къ комоу сню горькою печаль простерети⁹.

Iz apokrifa o Prekrasnom Josipu navodim samo najkarakterističnije rečenice: »Блаженѣи очи, зрѣщи святого лица старости твоея, отче! Уже бо не имаша видѣти мене, ни гласа моего слышати, ни паки твоя старость подопреть сѧ мною, ни паки азъ преподобныхъ твоихъ сѣдинъ не узрю, яко горѣю мертвеца погребень юсмь азъ«.¹⁰

Boris se sprema na put svome bratu Svjatopolku, premda su mu javili da mu ovaj radi o glavi. Boris »гла(гол)аше въ ср(ъ)д(ъ)ци своемъ: то понѣ узрю ли си лице братьца моего мнѣшааго Глѣба, якоже Іуцифъ Венямина«

Dok Boris ide putem, promatraju ga pratiodi i dive mu se žaleći ga: »Идиши же путемъ помышляаше о красотѣ и о добротѣ(ъ) телесе своего. И слъзами разливаашесѧ въсь. И хотѣ удръжати сѧ и не можааше, и вси зряще юго тако плакаашесѧ о добродѣтѣмъ тѣлѣ«

Slično je i s Josipom: Izmaeličani, čuvši za Josipove doživljaje, plaču i tješe ga: »Явлѣши бо сѧ намъ яко свободъ (...) видим бо на тобѣ велику свободу, великъ разумъ в добрѣ устроѣнни (...) слышавше же ѿни выплакашѧ с(ѧ) ѿ немъ и г(лаго)лашѧ емоу: Не бои сѧ, юноше! (...) ѿбраз бо твои являеть твое добродѣдие«.¹¹

Našavši se u opasnosti, Boris »начать молитисѧ и милъ сѧ имъ дѣяти гл(агол)ѧ : Братия моя милая и любимая, мало ми времѧ ѿтдаите да понѣ помолосѧ Бороу моемоу« Kod Josipa taj je dio plača dosta sličan: Josip se nalazi među neprijateljski raspoloženom braćom i »не бе бо отинудъ милующаго и на молбу сѧ обрати съ слезами и въздыханиемъ, въздвигъ глас свои глаголѧ : Почто вы гнѣваете се на мѧ ? Умилостивите сѧ , оставите мѧ мало, братие, да сѧ помолку!«¹²

⁹ о. с. str. 13.

¹⁰ Citati iz rukopisa *Paranesisa* Troicko-Sergijevske Lavre, sada u Gosud. bibliot. imeni Lenjina № 7.

¹¹ Citat iz *Paranesisa* № 7, l. 221c i *Lesnovskog Paranesisa* 260 a.

¹² Citat iz *Krehovske Paleje*, Franko, Apokrifi I, str. 125.

Čuvši Gljeb za smrt očevu i bratovu, vrlo se ražalosti i plače dvostruki plač: »О оувѣ мнѣ, г(осподи)не мои, отъ двою плачу плачюсѣ и стѣноу, дѣвоу сѣтованію сѣтоую и тужю. Оувѣ мнѣ, оувѣ мнѣ! Плачу зѣло по о(тѣ)ци, паче же плачюсѣ и отъчаяхъсѣ по тебе, брате и г(осподи)не Борисе!«

Jakov jednako plače za Josipom misleći na njegovu tešku smrt: »Увѣ мнѣ, увѣ мнѣ! (. . .) двѣ сетованіи сетую и два плача въсплачу: въсплачюсѣ люте о ризе како сѣвъльчена быс(тѣ), и како иснѣдено быс(тѣ) моѣ чадо«. ¹³

Susret Gljeba s neprijateljima jednak je Josipovu susretu s ljubomornom braćom. Neprijatelji su »сверѣпни звѣриѣ « »душоу изимающе«, а Gljeb »цѣлованія чаяше отъ нихъ пріяти«. Josip pak »ѣгда же приближисѣ къ нимъ, цѣлова я любезно, миръ ѿт лица ѿ(тѣ)ча носѣ имъ. ѿни же въставше абіѣ яко звѣрие . . . дивии«.

Gljebov plač u času kad su ga neprijatelji uhvatili i kad ga hoće ubiti naivan je i dramatičan jer je neposredan: »Не дѣйте мене, братія моя милая и драгая! Не дѣйте мене, ничтоже вы зѣла сѣтворивъша«. Taj je plač vrlo sličan plaču Borisovu, ali i Josipovu: »Zač' se srdite na me? Smetnu (?), od'lasite mi, od'lasite mi malo, da se pomolju, brat'ê moê!« ¹⁴

Dugi Gljebov plač u kome se obraća mrtvome ocu i bratu ima nekoliko dodirnih mjesta s Josipovim plačem. Gljeb se oprašta od svijeta: »уже не имамъ васъ видѣти въ житии семь, зане разлучаюмъ ѣсмь отъ васъ сѣ нужею. И гла(гол)аше плачасѣ : Василиѣ, Василиѣ, о(тѣ)че мои и господине! Приклони ухо твоѣ и услыши гласъ мои и призри и вижъ приключъшасѣ чаду твоѣму, како безъ вины закалаѣмъ ѣсмь. Увѣ мнѣ, увѣ мнѣ! Слыши небо и вънуши земле. И ты Борисе, брате, услыши гласа моѣго! О(тѣ)ца моѣго Василия призвахъ и не послуша мене, то ни ты не хочеши мене послушати?!« Josipov je plač u bunaru gotovo jednak: »Призри, ѿ(тѣ)че Іакове на приключъшеѣ сѣ чаду твоѣму, яко, се, в ровъ въверженъ быхъ, якоже мертвъ« . . . »О земле, о земле, возпивъшия къ Б(ог)у с(вѣ)т(о)му за Авелѣ праведнаго, оубъѣнаго бес правди« . . . »Рахили, Рахили,

¹³ Zbornik Teodora z Dubovca, Franko, Apokrifi I, str. 130.

¹⁴ Hrvatskoglagoljski tekst iz Oazb 1. 17a.

не слышиши ли глас(а) с(ы)на своего Иосифа? Се с нужею иду и не хоцещи мене пряти! Иакова призвахъ, и глас(а) моего не услыша, се нынѣ и тебе призвах(ъ), и ни ты ме не хоцещи услышати».

Ovi elementi sličnosti upućuju bez sumnje na to da je efremovski apokrif o Prekrasnom Josipu vrlo rano bio prisutan na ruskom prostoru i da je utjecao na anonimno *Skazanije*. Naš je apokrif poznavao i Nestor, autor *Čtenija* o Borisu i Gljebu. Nestor uspoređuje prilike s Borisom i Gljebom s jedne i s Josipom (i Benjaminom) s druge strane: »Сице бо бѣ при Осифѣ. Бѣ бо рече любяи Осифа Яковъ и Венямина, бяста бо оуна тѣломъ, и сего ради братья вельми гнѣваху сѧ на нею. Бѣ бо глаголахо, яко Осифъ хоцеть надъ ними цесарствовати, яко же и бысть. Тако же и сдѣ събысть сѧ. Не токмо же на блаженаго Бориса гнѣваше сѧ, нѣ и на брата ѿго Глѣба. Блаженная же того не вѣдѣста, нѣ пребывста въ поученьи Божиихъ словесъ, милостыню творяща нищимъ и убогимъ и вдовымъ, яко не имѣти оу себе ничтоже».¹⁵

Ove sličnosti i ugledanja na visoko umjetničko djelo, koje se pripisivalo Efremu Sirskom, nikako ne umanjuju vrijednost ni *Skazaniju* ni *Čteniju*, dapače ukazuju na velike, klasične uzore pjesničkih djela, prema kojima su napisani prvi ruski originalni životopisi, knjaževska žitja. Na oba je žitja djelovalo, bar u idejnom smislu, i Žitje Konstantina-Ćirila, odnosno Metodija. Osnovna, polazna rečenica iz Žitja Ćirilova: »Богъ милостивъ и щедръ, ожидаѣ покаенье чловѣчьско, да быше вѣси съпасены были и въ разумъ истиньныи пришли« (ŽČ I, 1) javlja se i kod Nestora kao opomena: »Нѣ Богъ свѣдѣи тайны сердечныя, и хотѧ всѣмъ чловѣкомъ спасти сѧ и въ разумъ истиньныи приити».¹⁶

Anonimno *Skazanije* pokazuje izvjesno poznavanje Žitja Metodijeva: »Видѣвъ же дияволъ и искони ненавидѧ и добра чл(овѣ)ка, яко всю надежу свою на г(оспод)а положилъ ѿстѣ с(вѣ)тъи Борисъ».¹⁷ Та je rečenica uzeta, barem po sjećanju, iz Žitja Metodi-

¹⁵ I. I. Sreznjevskij, *Skazanija o svjatyh Borise i Glebe*, SPb 1860, col. 10.

¹⁶ o. c., col. 20.

¹⁷ *Šahmatov-Lavrov, Sbornik XII v. Moskovskago Uspenskago Sobora*, Moskva 1899, Mouton 1957., citat na l. 10c.

jeva: »Сихъ же въсѣхъ не търѣпъ старыи врагъ, завистьникъ чловѣчю роду« (ŽM XII, 1) i »печаль свою на Бога възложъ« (ŽM XV, 1).¹⁸

U času kad je anonimni stvaralac pisao *Skazanije*, on je bez sumnje poznao neku hagiografsku literaturu koja je postojala u Rusiji, na staroslavenskom jeziku. Osim efremovskog apokrifa i Žitja Metodijeva, koje — istina — ne spominje, ali su utjecaji očiti, on pominje spominje mučeništvo svetog Nikite, svetog Vjačeslava i svete Barbare. Njihove je životopise, dakle, poznao, a sigurno je da su postojali na slavenskom jeziku, u prvim redakcijama. To pokazuje da je već u najstarijem razdoblju ruske, kao i ostalih slavenskih književnosti, postojao dosta obilan zajednički fond književnih djela, a bez komparativnih ispitivanja teško je odrediti povijest i sudbinu njihovu u srednjovjekovnim slavenskim književnostima.

BIBLIOGRAFIJA

A. Izvori

- MS Can. Lit. 414. Oxfordski glagoljski zbornik (Oxzb) duhovnog štiva iz 15. st. Parenisis Efrema Sirskoga No. 7 Troic. Serg. Lavre, sada u Gosud. bibliot. imeni Lenjina, Moskva, 1. 218a—229c.
- MS IV a 24 JAZU, Libro od mnozijekh razloga, izdao M. Rešetar, Sr. Karlovci 1926.
- MS III c 22 JAZU, Prolog — Minej za decembar—august, (Gračanički prolog), 1. 42c—52a.
- MS IV a 33 JAZU, Hvarska prikazanja, Skazanje od Ossipa, sina Giakova Patriarke, 1. 21—57.
- MS IV a 17 JAZU, Bogašinović L., Sgivot Josepha Patriarke, istomačen u Piesni Jezika slovinskoga
- Usp. № 4/1063, Uspenski sbornik XII st., izdanje Šahmatova i Lavrova, Moskva 1899.
- Skazanija o svjatyh Borise i Glebe, Sil'vestrovskij spisok XIV v., izdanje Sreznjevskoga, SPb 1860.
- Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa, izdao M. Rešetar, Građa za povijest knjiž. hrv. 7 (1912).
- Čevapović G., Josip sin Jakoba patrijarke, Budim 1820.
- Tomiković A., Josip poznat od svoje braće, Osik 1791.
- Vrdoljak J. L., Povistnica Josipa Patrijarke, Zadar 1863.
- Vuletić P., Josip pravedni, složen u četiri pivanja, Dubrovnik 1829.
- Ephraem Syrus, Opera omnia, interprete et scholiaste Gerardo Vossio, Antverpiae 1619.
- Ephraem Syrus, (Sancti patris nostri Ephraem Syri) Opera omnia quae extant graece, syriace et latine, in sex tomos distributa, II, Romae 1743, str. 21—41.

¹⁸ Žitja Ćirila i Metodija citirana prema izdanju u Radovima Staroslavenskog instituta 4. Zagreb 1960.

B. Literatura

- Angelov B. St., Iz starata bŕlgarska, ruska i srŕbska literatura I, BAN, Sofija 1958.
- Arhangel'ski A. S., Tvorenija otcov Cerkvi v drevne-russkoj pis'mennosti, Izvleċenija iz rukopisej i opyty istoriko-literaturnyh izuċenij IV, Kazanij 1890.
- Bajraktarević F., Firdusijev ŕivot i dela u knjizi Firdusi, Rustem i Suhrah, epizoda iz Šahname, Srpska knjiŕ. zadruga, Beograd 1928., str. III—LXXX.
- Bardy G., Le souvenir de saint Ephrem dans le haut moyen ęge latin, Revue du Moyen Age Latin II (1946), Lyon—Strasbourg, str. 297—300.
- Baumstark A., Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluss der christlich-palästinenischen Texte, Bonn 1922.
- Beck H. G., Putevi vizantijske knjiŕevnosti, Srpska knjiŕ. zadruga, Beograd 1967.
- Bedjan P., Histoire complète de Joseph par Saint Ephrem, poēme en douze livres, Paris—Leipzig, 1891 (sirski tekst).
- Berić N., Dubrovaċka pjesnikinja Lukrecija Bogašinović, Prilozi P.P. 32 (1966), str. 182—200.
- Bösendorfer I., Diarium sive prothocollum conventus s. Crucis Inventae Esse-kini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851., Starine JAZU 35 (1916), str. 1—198.
- Brockelmann C., Die syrische und die christlich-arabische Literatur, Leipzig 1907.
- Broz I., Crťice iz hrvatske knjiŕevnosti I—II, Zagreb 1886—1888.
- Conev B., Opis na rŕkopisite i staropeċatnite knigi na Narodna biblioteka v Sofija, Sofija 1910.
- Creizenach W., Geschichte des neueren Dramas I, Halle a. S. 1911².
- Cv(itanović) G., Sveti Efrem, Hrvatska enciklopedija 5, Zagreb 1945, sr. 561.
- Ćiŕevskij D., Altrussische Literaturgeschichte im 11., 12. und 13. Jahrhundert, München 1948.
- Ćevapović, G., Josip, sin Jakoba patrijarke, Budim 1820.
- Derŕavina O. A., K voprosu sravnitel'no-istoričeskogo izuċenija evropejskoj i russkoj dramaturgii XVII. v., Slavjanskije literatury, VI meŕdunarodnyj sŕezd slavistov, Doklady sovjetskoj delegacii, Moskva 1968, str. 141—165.
- Dhorme P. P., Langues et ęcritures sęmitiques, Etudes sęmitiques I, Paris 1930.
- Djamić A., Dva problema iz stare hrvatske knjiŕevnosti: 1. Tko je napisao prikazanje Kako bratja prodaje Jozefa?, Građa za povijest knjiŕ. hrv. 18 (1950), str. 145—173.
- Duval R., La littérature syriaque, Paris 1907³
- Drechsler B., Slavonska knjiŕevnost u XVIII vijeku, Zagreb 1907.
- Ephraem Syrus, Opera omnia, interprete et scholiaste Gerardo Vossio, Antverpiae 1619.
- Eremin I. P., Lekcii po drevnej russkoj literature, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1968.
- Esbroeck M. van, Analecta Bollandiana 86, 3—4 (1968), recenzija knjigā C. Burcharda i M. Philonenka (Josip i Aseneta), str. 404—410.
- Fancev F., Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike iz poċetka 19. st., Građa za povijest hrv. knjiŕ. 15 (1940), str. 201—310.
- Fancev F., Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovaċki psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka, Djela JAZU 31, Zagreb 1934.
- Franko I., Apokrifi i legendi z ukraĩnsk'ih rukopisiv I, Apokrifi starozavitni, L'vov 1896.
- Gošev I., Rilski glagoliċeski listove, BAN, Institut za bŕlgarska literatura, Sofija 1950.
- Gregor J., Das spanische Welttheater, Wien 1943.
- Gudzij N. K., Istorija drevnej russkoj literatury — uċebnik dlja visših uċebnyh zavedenij, Moskva 1945.

- Hemmerdinger — Iliadou D., Ephrem grec et la littérature slave, Actes du XII congrès international d'études byzantines, Ochrid 10—16 sept. 1961, tom II, str. 343—346 (Beograd 1964.)
- Hercigonja E., Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove Apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms Can. lit. 414, Radovi Staroslavenskog instituta 6 (1967), str. 209—255.
- Hergešić I., H. i Th. Mann, ili Hiperbola i litota, Književni portreti III, Cetinje 1959, str. 141—168.
- Hrabak J. (redaktor) Dějiny české literatury I, starší česká literatura, Prag 1959.
- Il'inskij G. A., Makedonskij glagoličeski listok, otryvok glagoličeskago teksta Efrema Sirina XI v. SPb 1909.
- Istrin V. M., Otčet (...) za vtoruju polovinu 1894. goda, Žurnal min. narod. prosv. 305 (1896), 6, str. 53—86.
- Istrin V. M., Redakcii Tolkovoj Palei, IORJAS, X (1905), svez. 4, Petrograd 1905.
- Istrin V. M., Očerki istorii drevnerusskoj literatury domoskovskago perioda (11—13), Petrograd 1922.
- Ivšić S., Sredovječna hrvatska glagolska književnost, Sveslavenski zbornik, Zagreb 1930, str. 132—142.
- Ivšić S., Visio Philiberti u Libru od mnozijekh razloga, Rešetarov zbornik, Dubrovnik 1931, str. 209—220.
- Ivšić S., Apokrifi, Hrvatska enciklopedija I, Zagreb 1941, str. 512.
- Ivšić S., Čistilište sv. Paricija u hrvatskom glagoljskom tekstu 15. st., Starine JAZU 41 (1948), str. 111—118.
- Jagić V., Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga I, staro doba, Zagreb 1867, Djela V. Jagića IV, 1953².
- Jagić V., Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IX (1868), str. 65—151.
- Jagić V., Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa, Starine JAZU 5 (1873), str. 1—108.
- Jagić V., Hrvatska glagoljska književnost (u knjizi B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti I), Zagreb 1913, str. 9—64.
- Jakošić J., Scriptores Interamniae, Grada za povijest knjiž. hrv. 2 (1899), str. 116—153 (XXXV).
- Jacimirski A. I., Bibliografički obzor apokrifov v južnoslavjanskoj i ruskoj pis'mennosti, spiski pamjatnikov I, Apokrify vethozavetnye, Petrograd 1921.
- Kavanjin J., Bogatstvo i uboštvo, Stari pisci hrvatski 22 (1913), priredio J. Aranza.
- Kohl J. P., Introductio in historiam et rem literariam Slavorum, Altonaviae (Altona) 1729.
- Kolendić P., Tomikovičev Josip poznan, Prilozi P.P. IX (1929), str. 195.
- Kombol M., Povijest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb 1961².
- Krumbacher K., Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende der Oströmischen Reiches, München 1897., (New York 1958).
- Leloir L., Ephrem le Syrien, diacre (+ 373), Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique, XV, col. 590—597.
- Lucerna K., Aseneta, po staroj predaji, Zagreb 1922.
- Lucerna K., Grada za studiju o apokrifu Život i ispovijedanje Asenete, kćeri Pentefrijeve, koju je uzeo prekrasni Josip za ženu, Rad JAZU 224 (1921), str. 168—188.
- Ljubić Š., Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna—Zara, 1856.
- Mann Th., Legenda o Josipu (Joseph und seine Brüder) I—II, Biblioteka svjetskih romana, Rijeka 1960.
- Martić fra G., (preradio): Pravedni Josip, sin Jakova patrijarha — Petra Vuletića, Đakovo 1886.
- Matić T., Pjesme A. Kanižlića, A. Ivanošića i M. P. Katančića, Stari pisci hrvatski 26 (1940).
- Matić T., Prosvjetni rad u Slavoniji prije preporoda, Djela HAZU (JAZU) 41, Zagreb 1945.

- Matić T., Tomikovičev život Petra Velikog i njegov talijanski izvornik, Rad JAZU 285 (1951), str. 5—14.
- Migne J. P., Dictionnaire des Apocryphes, t. II col. 420—431.
- Milčetić I., Matije Sovića predgovor Slavenskoj gramatici, Starine JAZU 35 (1916), str. 396—425.
- Mošin V., Russkie na Afone i rusko-vizantijskie otnošenija v XI—XII vv., Byzantinoslavica, Prag 1947—948.
- Mošin V., Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio — Opisi rukopisa, Zagreb 1955.
- Mošin V., O periodizaciji rusko-južnoslavenskih književnih veza, Slovo 11—12, Zagreb 1962, str. 13—130.
- Murko M., Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen, Leipzig 1908.
- Načov N., Tikveški sbornik, Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knjižnina, VIII (1892), str. 413—418.
- Nahtigal R., »Отъѣскы кѣнигы«, Rasprave SAZU I, Ljubljana 1950.
- Novak V., Večenegin evanđelistar — Notae palaeographicae, Starine JAZU 51 (1962), str. 5—48.
- Novaković S., Srpsko-slovenski zbornik iz vremena despota Stefana Lazarevića, Zitie i ispovédanie Asenethi, dštere Penstefriini i kako pojet je Josifъ prěkrasni vь ženu sebě, Starine JAZU 9 (1877), str. 1—47.
- Ostojčić I., Benediktinci glagoljaši, Slovo 9—10, str. 14—42, (Zagreb 1960).
- Overbeck I., S. Ephraemi Syri, Rabulae... Opera selecta, Oxoni 1865.
- Pavić A., Historija dubrovačke drame, Različita izdanja JAZU, Zagreb 1871.
- Pelc, Stj., Jedan dokumenat za udio Slavonije u stvaranju ilirske ideologije (Prilikom stote obljetnice štampanja Ćevapovičeva »Poziva i odziva« u 50. broju »Danice« od 1836), Zbornik arheološkog društva »Mursa«, Osijek 1936., str. 31—33.
- Petković V., Priča o Prekrasnom Josifu u Sopoćanima, Glasnik skopskog naučnog društva I, sv. 1, Skoplje 1925.
- Picchio R., La »Introductio in historiam et rem literariam Slavorum« di J. P. Kohl — Contributo alla storia della filologia predobovskiana, Ricerche slavistiche II (1953), str. 1—28.
- Popruženko M. G., Kozma Prezviter, bolgarskij pisatel' X v., Bьlgarski starini XII, BAN, Sofija 1936.
- Porfirjev I. Ja., Apokrifičeskija skazanija o vethozvetnyh licah i sobytijah, Kazanj 1872.
- Porfirjev I. Ja., Apokrifičeskija skazanija o vethozavetnyh licah i sobytijah po rukopisjam Soloveckoj biblioteki, SPb 1877.
- Rad G. v., Die Josephsgeschichte, ein Vortrag, Biblische Studien 5, Neukirchen 1954.
- Radojčić Đ. Sp., Apokrifi kod Južnih Slovena, Enciklopedija Jugoslavije I (1955), str. 137—139.
- Radojčić S., Tekstovi i freske, Matica srpska, Mozaik 25.
- Rešetar M., Prikazanje kako bratja prodšaše Jozefa, Građa za povijest hrv. knjiž. 7 (1912), str. 238—304.
- Rešetar M., Libro od mnozijekh razloga, Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srp. naroda SKA, Sr. Karlovci 1926.
- Rešetar M., Dubrovački zbornik od god. 1520., Posebna izdanja SKA, Filos. i filol. spisi 24, 1933.
- Rešetar M., Najstarija dubrovačka proza, Posebna izdanja SAN CXCII, Odelj. lit. i jez. 4, Beograd 1952.
- Saas E., L'Estoire Joseph, Dresden 1906.
- Scherzer I., Josip, sin Jakoba od G. Ćevapovića, Nastavni vjesnik IV (1895/6), str. 151—158.
- Speranski M. V., Istoriska Paleja, njeni prevodi i redakcije u staroj slovenskoj književnosti, Spomenik SKA XVI, Beograd 1892.
- Speranskij M. V., Istorija drevnej ruskoj literatury, Moskva 1920³.
- Speranskij M. V., Iz istorii rusko-slavjanskih literaturnyh svjazei, Moskva 1960.

- Sreznevskij I. I., Skazanja o svjatyh Borise i Glebe, Sil'vestrovskij spisok XIV veka, SPb 1860.
- Stojanov M. — Kodov H., Opisi na slavjanskite rǣkopisi v sofijskata Narodnata biblioteka III, Sofija 1964.
- Stojanović Lj., Katalog rukopisa i starih štampanih knjiga — zbirka Srp. kralj. Akad. u Beogradu, Beograd 1901.
- Strohal R., Hrvatska glagoljska knjiga, Zagreb 1915.
- *** Sveto pismo staroga i novoga zavjeta, preveo D. Daničić i Vuk St. Karadžić, u Budim-Pešti (pregledano izdanje), 1895.
- *** Biblija, Stari i Novi zavjet, Stvarnost 1968.
- *** Svjaščennyja knigi vethago i novago Zaveta, Berlin 1917.
- Syrku P. A., Zametki o slavjanskih i ruskih rukopisjah v Bodleian Library v Oksforde, IORJAS XVII (1907), 4, SPb 1908.
- Šahmatov A. A. — Lavrov P. A., Sbornik XII veka Moskovskago Uspenskogo sobora I, Photomech, Nachdruck — D. Čiževskij, Mouton 1957 — S. 'Gravenhage.
- Štefanić V., Glagoljski rukopisi otoka Krka, Djela JAZU 51, Zagreb 1960.
- Tadin M., Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford Slavonic Papers V (1954).
- Tomiković A., Josip poznat od svoje braće, Osik 1791.
- Trifunović Đ., Stara književnost, u seriji Srpska književnost u književnoj kritici I, Nolit — Beograd 1965.
- Trogrančić F., Letteratura medioevale degli Slavi meridionali (dalle origini al XV secolo), Roma 1950.
- Vaillant A., Le Saint Ephrem slave, Byzantinoslavica XX, Prag 1958., str. 279—286.
- Valjavec M., Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka, Stari pisci hrvatski 20, Zagreb 1893.
- Vanino M., Isusovci u Beogradu u XVII i XVIII st., Vrela i prinosi IV, Sarajevo 1934.
- Verdiani C., Il codice Dalmatico — Laurenziano, Ms. croato dei primi decenni del XVI secolo, Ricerche slavistiche V, Roma 1957, 29—141.
- Vidaković M., Istorija o prekrasnom Josipu, Novi Sad 1885⁴.
- Vodnik B., Povijest hrvatske književnosti I, Zagreb 1913.
- Vodovozov I. V., Istorija drevnej ruskoj literatury, Moskva 1966.
- Voretzsch K., Einführung in das Studium der Altfranzösischen Literatur, Halle (Saale) 1925².
- Voronin N. N., »Anonimnoe« Skazanie o Borise i Glebe, ego vremja, stil' i avtor, TODRL XIII, AN SSSR Moskva-Lenjingrad 1957, str. 11—56.
- Vrdoljak J. L., Povistnica Jozipa patrijarke, Zadar 1863.
- Vuletić P., Josip pravedni, složen u četiri pivanja, Dubrovnik 1829.
- Zetterstéen K. V., Beiträge zur Kenntniss der religiösen Dichtung Balaf's, Leipzig 1902.

Zusammenfassung

DAS APOKRYPH ÜBER JOSEPH DEN HERRLICHEN IN DER KROATISCHEN LITERATUR

Die Bedeutung der Apokryphengattung in den europäischen, besonders den slawischen Literaturen des Mittelalters ist hinreichend bekannt. Sie erregt das Interesse der slawischen Philologen seit mehr als hundert Jahren. Die apokryphischen Texte sind nicht nur als die ersten literarisch-belletristischen Schriftwerke wichtig, die in die liturgischen Bücher Eingang gefunden haben (Menologien-Meneien im Osten, Breviere im Westen), sondern sie sind auch Texte, die das sonst relativ dürftige literarische Feld zu Beginn der slawischen Literaturen des Mittelalters erheblich erweitern. Die Erforschung einzelner apokryphischer Texte aus der kroatischen Literatur ist darüber

hinaus auch für die Geschichte des literarischen Erbes der Slawen insgesamt von Interesse, da unsere Literatur eine Brücke ist zwischen den literarischen Texten, die im westlichen Bereich entstanden sind, und jenen, die dem östlichen Bereich des literarischen Einflusses entstammen.

Das biblische Thema von Joseph dem Herrlichen, der in den slawischen Literaturen infolge des Einflusses des hier bearbeiteten Pseudoephrämschen Apokryphs »Prekrasni« genannt wird, erlebte in der Weltliteratur eine überaus reiche Entfaltung. In der Bibel, in den Bibelkommentaren, im Koran, in zahlreichen Überarbeitungen nicht nur in der östlich-orthodoxen, sondern auch in der westlich-katholischen Welt bis hin zu den arabischen Schriften der Iberischen Halbinsel — überall ist dieses Thema anzutreffen: es eröffnete nämlich der Fantasie einen Ausblick in die Welt des Unglaublichen, der fernen und unbekannteren Länder. Zu diesen Werken der Weltliteratur gehört auch das Liebesepos »Yussuf und Salicha« vom persischen Dichter Firdausi. Das Josephthema wurde von den Verfassern der Schuldramen in den Jesuitenkollegien aufgegriffen, es wurde in vielen literarischen Milieus und Sprachen behandelt. Besonders wichtig aber ist dessen Schicksal in Russland, wo es als Vorläufer vieler schuldramatischer Werke vorkommt, sowie jener literarischen Anfänge, die zu einem regen Theaterleben im russischen Raum führen sollten. Schliesslich ist auch der bekannte Roman von Thomas Mann »Joseph und seine Brüder«, eines der Hauptwerke der neueren Weltliteratur, hier zu erwähnen. Das biblische Josephmotiv erlebte auch in der kroatischen Literatur viele Bearbeitungen. Unter den zahlreichen mittelalterlichen Apokryphen ist auch das Apokryph über Joseph sehr früh im kroatischen Raum bekannt. Indem sie sich von dem Hauptstrom des kyrillomethodischen literarischen Erbes abzweigte, blieb unsere mittelalterliche Literatur thematisch, sprachlich und kulturgeschichtlich jedoch mit den übrigen Literaturen des slawischen Ostens und Nordostens fest verbunden. Hinsichtlich des Pseudoephrämschen Apokryphs über Joseph den Herrlichen dürfen wir die Behauptung aufstellen, dass es sehr früh im kroatischen Sprachraum seinen Einfluss ausübte und für die Gestaltung der Interpolationen im jenen Buch der *Bitija* (Genesis) bestimmend war, von dem nur einzelne Teile erhalten sind, darunter auch jene, die eben solche Interpolationen aufweisen. Apokryphische Elemente aus der Lebensbeschreibung Josephs, wie sie auch im vorliegenden Apokryph auftauchen, sind auch im *Libro od mnozijekh razloga* (einem Sammelband verschiedener Texte) aus dem J. 1520 anzutreffen, obwohl es sich hier um eine unvollständige und gekürzte Fassung handelt. Das Motiv wurde in einer anonymen Kirchendrama, sowie in jener, die mit Recht dem Dichter Mavro Vetranović zugeschrieben wird, aufgegriffen. Ausserdem befassten sich mit diesem Thema, unter Einbeziehung apokryphischer Elemente im grösseren oder kleineren Umfang, auch Lukrecija Bogašinović, Petar Vuletić, Aleksandar Tomiković und Grga Cevapović.

Das Apokryph von Joseph dem Herrlichen, das in der Literatur Ephräm dem Syrer zugeschrieben wurde, haben wir in der vorliegenden Abhandlung im Rahmen des allgemeinen Einflusses dieses Kirchenvaters auf die Anfänge der slawischen Literaturen dargestellt. Ephräm dem Syrer kommt unter jenen Kirchenvätern, die sich bei den Slawen einer sehr frühen Aufnahme erfreuen, eine hervorragende Stellung zu: seine Werke waren in der kirchenslawischen Literatur überaus beliebt. Gerade eine Erforschung der Ephrämschen und der Pseudoephrämschen Literatur könnte zur Lösung des komplexen und dunklen Fragenkreises um Methodios' *otčevskye knižy* (»väterliche Bücher«) beitragen. Wahrscheinlich wird darunter kein einheitlicher Codex zu verstehen sein: hinter diesem allgemeinen Ausdruck versteckt sich vielmehr eine den Mönchen zugeordnete Sammlung patristischer Werke. Solche Lektüre war unter den damaligen monastischen Bruderschaften durchaus beliebt: diesen Bemühungen ist auch die Entstehung solcher Werke wie *Parenesis* von Ephräm dem Syrer, *Paterik* und anderer, für die monastische Literatur typischer Schöpfungen, zu verdanken. Es entspricht nämlich nicht der Tatsache die Annahme, dass Methodios das saekuläre Priestertum (die sog. »mirski«) förderte. Denn, wie auch andere Missionare jener Zeit, bemühte er sich vielmehr darum, das mo-

nastische Priestertum zu festigen. Dazu war aber auch geeignete monastische Literatur nötig, vor allem anderen die asketische Literatur Ephräms.

Der Text des Apokryphs über Joseph den Herrlichen, der ebenso Bestandteil der *Paranesis* war, fand auch selbständige Verbreitung. In der russischen Literatur findet man ihn auch unter den *Palaiia*, entweder in Teilen oder in grösseren Fragmenten. Auch in verschiedenen Sammelbänden ist dieses Apokryph eingegangen. Wahrscheinlich aus einem russischen Sammelband, in der Art, wie ihn I. Franko veröffentlichte (es handelt sich um den Sammelband von Theodor aus Dubovac), gelangte er auch in den Oxforder glagolitischen Sammelband *Can Lit 414*, nachdem die ursprüngliche kroatische Redaktion dieses Apokryphs vom Terrain des kroatischen Glagolismus schon verschwunden war.

Die Ausgabe des Textes aus diesem Sammelband der Oxforder Bibliothek wird parallel mit dem Text der ältesten aufbewahrten russischen Abschrift der *Paranesis* der Troicko-Sergeeva Lavra gedruckt, die im Leningrader Leninmuseum aufbewahrt wird. Ein Vergleich der Texte zeigt eine Anlehnung an russische, nicht an serbische oder bulgarische Manuskripte, wie es sonst in der kroatisch-glagolitischen Literatur die Regel ist.

Das Ephräm dem Syrer zugeschriebene Apokryph über Joseph den Herrlichen hat auch die russischen *Knjažeskaja žitija* über Boris und Gljeb beeinflusst. Ephräm der Syrer hat bekanntlich auf einzelne russische Autoren des Mittelalters einen sehr starken Einfluss ausgeübt. Die Erforscher der *Knjažeskaja žitija* haben aber die Tatsache übersehen, dass der Text unseres Apokryphs die anonyme Erzählung *Skazanije o Borisu i Gljebu* unmittelbar beeinflusst hat und dass er auch dem Chronisten Nestor bekannt war.

Резюме

АПОКРИФ О ПРЕКРАСНОМ ИОСИФЕ В ХОРВАТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Значение апокрифов в средневековых европейских, а в особенности в славянских литературах в достаточной мере известно: славянская филология занимается ими уже более ста лет. Интерес апокрифических текстов не только в том, что это первые беллетристические произведения, которые мы находим в церковных книгах — менологиях-минеях на Востоке, бревиариях на Западе — важнее то, что они расширяют круг сравнительно скудной славянской литературы на заре ее существования. Изучение отдельных средневековых хорватских апокрифических текстов представляет большой интерес и для истории общего славянского литературного наследия, поскольку наша средневековая письменность была посредником в процессе взаимовлияний между литературными текстами, возникавшими в западной и в восточной сфере славянских культур.

Библейская тема о Иосифе в Египте, которому славянские литературы — через посредство разбираемого здесь псевдо-ефремовского апокрифа — придали эпитет «Прекрасного», получила чрезвычайно широкое развитие в мировой литературе. Из Библии, через ее христианские толкования и через Коран этот увлекательный фантазией сюжет в его экзотической обстановке легендарного Египта веками жил в многочисленных переработках на католическом Западе, православном Востоке и в исламском мире. В мировой литературе этот сюжет нашел отражение в персидском любовном эпосе Фирдуси «Юсуф и Зулейка»; эту тему широко использовала иезуитская школьная драма, среди отражений которой особое значение получили русские обработки, положившие начало русскому театру; роман Томаса Манна «Иосиф и его братья» был одной из сенсаций новейшей литературы.

Наша средневековая литература, как особый поток радиации Кирилло-Методиевского наследия, органически связанная темами, языком и культурно-исторической традицией с остальными славянскими литературами Востока и Запада, сохранила и апокриф о Иосифе. Можно утверждать,

что псевдо-Ефремовский апокриф о Прекрасном Иосифе очень рано вошел в хорватскую среду, поскольку его отражения в виде апокрифических дополнений вошли в книгу Бытия и перешли в бревиары. Элементы из этого хорватского апокрифа о Иосифе сохранились и в сборнике из 1520-го года «Либро од мнозиех разлога», хотя и в неполной и сокращенной версии. Эта тема была использована и в одном анонимном сказании, также как и в другом сказании, приписываемом Мавру Ветрановичу. С большим или меньшим количеством апокрифических элементов этот сюжет обрабатывают Лукреция Богатинович, Петр Вулетич, Александр Томикович и Грга Чевапович.

Вопрос об отнесении апокрифа о Иосифе Прекрасном к мнимому авторству Ефрема Сирина рассматривался до сих пор в рамках проблемы общего значения трудов этого святителя при создании славянской литературы. Ефрем Сирин был чрезвычайно почитаем в эпоху аскетизма и его труды с древнейших времен пользовались большой популярностью в церковной славянской литературе. Нужно думать, что изучение Ефремовской и псевдо-Ефремовской литературы могло бы способствовать решению сложного и неясного вопроса о Мефодиевых «Отеческих книгах». По всей вероятности это относилось не к какому-то одному кодексу, а под этим расплывчатым термином следует предполагать целый корпус патристической литературы предназначенной для монашеского чтения. Эта литература была излюбленным чтением для монахов на Востоке, и Мефодию при организации славянской церкви было нужно ввести в славянский обиход «Паренесис» Ефрема Сирина, «Патерик» и другие произведения тогдашней аскетической литературы. Главной задачей Мефодия, как и других тогдашних миссионеров, конечно, было не создание «белого», т. е. приходского духовенства, а распространение монашества. В комплексе монашеской литературы Ефрему Сирину принадлежало выдающееся место.

Апокриф о Прекрасном Иосифе, вошедший в состав «Паренесиса», существовал и в виде самостоятельных текстов. В русской литературе он попал в Палею, а также в разные другие сборники. Вероятно из русского сборника (вроде сборника Теодора из Дубовца, частично опубликованного Иваном Франко) этот апокриф перешел в глаголический оксфордский сборник Cap. Lit. 414 в эпоху когда на территории глаголицы уже исчезла первоначальная хорватская редакция апокрифа.

Текст из этого оксфордского сборника издаем параллельно с текстом из древнейшей сохранившейся русской рукописи «Паренесиса», принадлежавшей собранию Троице-Сергиевой Лавры и находящейся в данное время в Ленинском музее в Ленинграде. Сравнение этих текстов подтверждает связь оксфордского с русской, а не с сербской или болгарской редакциями, что является обычным правилом для хорватской глаголической литературы.

Апокриф о Прекрасном Иосифе приписываемый Ефрему Сирину оказал влияние и на русские княжеские жития о Борисе и Глебе. При всем внимании, которое русское литературоведение уделяет вопросу влияния Ефрема Сирина на русских средневековых писателей, исследователи княжеских житий не заметили, что данный апокриф непосредственно повлиял на анонимное сказание о Борисе и Глебе, тогда как самый текст нашего апокрифа был известен и летописцу Нестору.